REVISTA CULTULUI MEMOZAIC

APA firul vieții se

Anul XXXVIII
Nr. 750-751
IANUARIE 1993
TEVET 5753
16 pagini 30 lei

ADMINISTRAȚIA str. Sfinții Vineri nr. 9 telefon 615 50 90 REDACȚIA : București - str. Popa Rusu nr. 24 telefon 611 50 80

ȘEF RABIN DR. MOSES ROSEN

Să-l cauți pe Dumnezeu la bucurie

„Farao trimise și-i chemă pe Moșe și pe Aron și le zise : Am păcătuit de data aceasta" (Exodus 9, 27).

Atitudinea lui Farao față de nenorocirile ce se abat asupra-i e menită să slujească drept învățătură. El nu înțelege la început noțiunea Părintelui Unic al întregii Creațiuni. Sugestivă e, în această privință, povestirea midrașică.

Cînd Moșe și Aron îi aduc primul mesaj al lui „Hașem" — Dumnezeul-Unic, Farao a deschis pomelnicul zeităților sale. Erau acolo înșirați cu toții : erau zeii cărora omul primitiv li se închina de spaimă. Forțele naturii îl înfricoșau și el implora pe fiecare dintre ele. Frica era motorul idolatriei și cultivarea ei fundamenta în același timp sistemul social sclavagist care furniza lui Farao puterea. Piramidele constituiau simbolul acestui sistem ; o bază largă, milioane de robi stovindu-se pentru a clădi huzurul unui singur vîrf, Farao. Era deci o credință religioasă potrivită pentru nemiloasa exploatare a oamenilor.

În catastifele zeităților acestea, în zadar a răsfoit Farao pagină cu pagină. Pe „Hașem", Dumnezeul dragostei, părintele tuturor oamenilor, nu l-a găsit. מי ד'? „Cine e acest Hașem ?" întreabă el și continuă לא ידעתי את ד' „Nu-l cunosc pe Hașem".

Moșe îi răspunse ironic : „Nu-l căuta pe Dumnezeul în numele căruia vorbesc, în opisul idolilor tăi מה לו לכהן בבית הקברות

Precum Cohenul, preotul religiei noastre, înfățișătorul cultului vieții n-are ce căuta în cimitir, în împărăția morții, tot astfel pe Dumnezeul nostru nu-l vei găsi în pomelnicele tale, pline cu zeități moarte".

Într-adevăr, civilizația faraonică ne-a lăsat impresionante vestigii ale unui excesiv cult al morților. Săpăturile arheologice din valea Nilului dau la iveală minunate palate menite a constitui lăcașul de veci al cadavrelor faraonilor. Un savant mod de conservare a acestora, pe care nici astăzi oamenii de știință n-au reușit să-l descopere, dovedește grija cea mare pe care o aveau bieții tirani ca și după moarte să le fie păstrate trupurile și, mai ales, să se „bucure" de același lux și să sălășluiască în același huzur.

Cultul în numele căruia a vorbit Moșe era la polul opus. Nu în numele morții, ci în cel al vieții răsuna cuvîntul său.

„Învățătura vieții" ne arată că יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעולם הזה מכל חיי עולם הבא „mai bun e un ceas de pocăință și fapte bune pe lumea aceasta, decît întreaga viață a lumii viitoare" (Tratatul Avot IV, 22). Credința lui Moșe nu îndeamnă să te resemnezi la suferință și mizerie pe această lume, făgăduindu-ți, în schimb, compensația în perspectivele lumii viitoare. Aici, pe acest pămînt, e dator credinciosul să lupte și să muncească spre a făuri un trai fericit pentru sine și pentru societate.

Nu în numele fricii, care îngenunchează moralul omului și-l reduce la robie, ci în numele dragostei care îl înalță și-l face stăpîn al propriului său destin a grăit Moșe. De aceea Farao n-a putut să-l înțeleagă.

Farao își amintește că „a păcătuit" numai cînd îl lovește nenorocirea. La fiecare din cele zece plăgi se cutremură și făgăduiește că își va îndrepta greșelile. De îndată ce trece plaga, dispare însă și aparenta ameliorare a atitudinii faraonice.

Pe Dumnezeu să-l regăsim la bucurie, atunci cînd razele binefăcătoare ale soarelui fericirii ne luminează viața. Să ne ferim de obiceiul faraonic de a-l căuta pe Dumnezeu numai atunci cînd sîntem loviți de soartă. Să nu-l căutăm la cimitir, să nu-l implorăm cuprinși de spaime ci ואהבת „să-l iubim".

Precum odinioară Farao s-a adresat lui Moșe și Aron, spunîndu-le העתירו בעדי „rugați-vă pentru mine", tot așa unii coreligionari de-ai noștri cred că se achită de îndatorirea lor față de morți solicitînd rabinului sau cantorului să le țină locul la înălțarea rugilor de amintire a celor decedați. Ei uită că iudaismul nu cunoaște intermediari între om și divinitate și că numai ruga fierbinte izvorîtă din sufletul credinciosului poate stabili comuniunea cu Dumnezeu.

Nu. Nu acesta e drumul iudaismului. „Cohenul n-are ce căuta la cimitir". În cultul vieții, în munca neobosită, în elanul ce ni-l dă spre a atinge piscurile perfecțiunii, în măreția Naturii să-l căutăm pe Dumnezeu și să-i răspundem precum odinioară a răspuns Moșe în clipa cînd l-a simțit pe Părintele ceresc : „Hineni" — „iată-mă".

IUDAISMUL DIN ROMÂNIA DIN NOU ONORAT

EMINENȚA SA — DOCTOR HONORIS CAUSA AL UNIVERSITĂȚII „BAR ILAN" DIN ISRAEL

În ziua de 26 ianuarie 1993, a avut loc, în sala de festivități a Universității „Bar-Ilan", din Tel Aviv, solemnitatea decernării titlului de Doctor Honoris Causa în filosofie următoarelor personalități :

Eminența Sa dl Șef Rabin dr. MOSES ROSEN ;

ZEVULUN HAMMER — șeful partidului național religios „Mizrahi", fost ministru al educației și culturii ;

Av. NAFTALI LIFSHITZ — unul dintre fondatorii Universității „Bar Ilan", personalitate proeminentă în științele iudaice.

Cele trei personalități mai sus amintite au fost elogiate de către dr. Iosef Burg — fost ministru de interne al Israelului, președinte de onoare al Institutului „Yad Vashem", Rabin prof. dr. Emanuel Rackman și Schlomo Eckstein — președintele Universității „Bar Ilan". Aceștia au relevat cu pregnanță meritele celor distinși cu titlul de Doctor Honoris Causa, subliniind aportul lor deosebit în desfășurarea vieții evreiești.

La festivitate au luat parte distinse personalități din viața religioasă, culturală și socială a Israelului.

A fost prezent ambasadorul României în Israel, dr. Radu Homescu, cu doamna.

Federația Comunităților Evreiești din România, Comunitatea Evreilor din București și „Revista Cultului Mozaic" adresează iubitului și veneratului nostru conducător și dnei Amalia dr. Rosen calde felicitări.

MAZAL-TOV, EMINENȚĂ !

TEL-AVIV

Sărbătorirea Unirii Principatelor și a Zilei Naționale a României

Sub auspiciile Asociației de prietenie Israel-România, a avut loc la Tel-Aviv, în ziua de 17 ianuarie 1993, o dublă sărbătorire : Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859) și Unirea Cea Mare (Alba Iulia — 1 decembrie 1918).

Festivitatea a fost onorată de prezența Excelenței Sale, ambasadorul României în Israel, dr. Radu Homescu, cu doamna. Eminența Sa dl Șef Rabin dr. Moses Rosen, președintele Federației Comunităților Evreiești din România, a fost invitat de onoare.

Au luat cuvîntul domnii : Moshe Nagor, președintele Asociației de prietenie Israel-România, David Lybayi, ministrul justiției, Haim Haberfeld, secretarul general al sindicatelor israeliene — Histadrut, Itzhak Artzi, reprezentantul primăriei Tel-Aviv și Arthur Israelovici — trezorierul Histadrutului și președintele Organizației evreilor originari din România. În încheiere a vorbit dl dr. Radu Homescu, ambasadorul României în Israel.

*

Eminența Sa a rostit, cu această ocazie, un cuvînt de salut în numele Federației Comunităților Evreiești din România, din care desprindem următoarele :

ROMÂNIA MARE ESTE O SFÎNTĂ NOȚIUNE

„Idealul milenar al poporului român, unirea tuturor provinciilor românești într-un stat unitar, suveran și independent, împlinește cuvîntul eternului bard al iudaismului, David, cîntărețul nemuritorilor psalmi : הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד

„Cît de bine și cît de plăcut este cînd frații se află laolaltă !" (Psalm 133,1).

Cine mai bine decît noi, evreii, poate să înțeleagă măreția acestui dor, nobletea acestui sentiment al unirii între frați ? De aceea cuvintele „România Mare" sînt sfinte și cînd rostim cuvintele „Hai să dăm mînă cu mînă cei cu inima română", să respingem cu indignare orice tentativă de a folosi aceste două sfinte cuvinte — România Mare — pentru a semăna discordie, în loc de concordie, ură în loc de dragoste".

ÎN VECI NU VOM UITA

„Loialitatea și devotamentul nostru față de poporul român au constituit trăsătura definitorie a celor șase veacuri de ospitalitate de

(Continuare în p. 7)

RCM nr. 750-751 ian. 1993

Remember ULTIMUL „HASMONAEA"

Răsfoiesc cu strîngere de inimă ultimul număr al revistei „Hasmonaea", iulie-septembrie, 1940, nr. 1—2, Tamuz-Elul 5700, un an fatidic pentru evreii din Europa și, nu în ultimul rînd, pentru cei din România. Apărută la București, în anul 1915, ca „publicațiune periodică a cercului studențesc național-evreesc „Hasmonaea", din România, revista lupta împotriva tendințelor asimiliste, pentru promovarea valorilor evreiești și a idealului sionist. La acest ultim număr au colaborat: Iancu Leibu (directorul revistei) cu „Noua școală evreiască"; Ury Benador, cu „La Madagascar" (fragment de roman); Silvio de Mayo, care a creionat portretul lui Vladimir Jabotinsky; A.L. Zissu: „Delir mesianic" (fragment); L.B. Wechsler: „Acolo și aici" (note), Mariana Feldman — versuri; S.L. Ariel: „Spirit și noblețe"; R. Lazăr: „Sinagogile noastre"; Ana Fuchs: „Myriam"; se mai adaugă rubrica „Miscellanaea", precum și recenzia: „Antologie sionistă: Idee", de dr. Th. Loewenstein.

Începuseră vremuri tragice pentru România și pentru evreimea română, inclusiv pentru cea care se legănase mult timp și în bună parte cu iluziile asimiliste. Nu doresc decît să reamintesc aici rîndurile semnate de strălucitul sociolog și publicist L.B. Wechsler, din cuprinsul revistei respective, intitulate lapidar: „Note pe marginea actualității". Apăruse în acea vreme un întreg „pachet" de legi rasiale: elevi și profesori evrei erau eliminați din școli; avocați scoși din barouri, specialiști, negustori ori fabricanți îndepărtați din economie, actori concediați din teatre, ziariști izgoniți din redacții.

Evreii trebuiau să se regrupeze, să se ajute, să se întoarcă la obștea pe care o neglijaseră ori, mai rău, o părăsiseră, ca la un colac de salvare. La această stare de lucruri se referă autorul notelor: „...S-a **dus demult vremea parabolelor. Trăim adînc în cea mai tragică realitate. Acolo unde ați activat nu mai e loc pentru voi. De asta ne dăm perfect de bine seama. Se cuvine să vă facem loc alături de sărăcia noastră. Nu vă temeți, va fi loc, dacă vom ști să organizăm această paupertate"...** În „Hasmonaea", se combătea și în ultimul ceas plaga asimilismului, deznaționalizarea; era ultimul apel la demnitatea evreiască, deja călcată în picioare de legi și comportamente segregaționiste. Mai rău, însăși moartea plutea în aer. Numai după cîteva luni, în ianuarie 1941, a avut loc sîngeroasa rebeliune legionară. Celor epurați sau marginalizați, fără mijloace de subsistență, Wechsler le reamintea că, dacă vor să se bucure de sprijinul obștii, să mai lase „blazonul purtat în proțap" și diferite pretenții la privilegii, după ce ani de-a rîndul n-au vrut să audă de [illegible] iască. Publicistul [illegible] menajamente: „La o asemene obște, dacă nu se vine plecat și umil, se vine totuși cu respect pentru ceea ce ea a avut de îndurat, în timp ce tu, filolog, artist, gazetar etc., trăiai în Arcadia felice a asimilismului".

Apelul la demnitate apare dramatic chiar din prima notă: „Mă întreb (și încerc să răspund) dacă este cu putință o transformare sufletească a evreilor din România, sub imperiul noilor orientări din Europa. Pentru a simplifica problema, este necesar să arăt că, prin transformarea sufletească, înțeleg conștiința și necesitatea adeziunii la o așa-numită filosofie a vieții evreiești autentice. Autenticitatea vieții evreiești înseamnă trăirea intensă în spațiile unei spiritualități iudaice, prin acceptarea pur și simplu a unor reguli firești ce guvernează existența zilnică a colectivității evreiești. Una din aceste reguli, și cea mai de seamă, e **demnitatea**". Dureroasa chemare la trezirea conștiinței evreiești, măcar în ceasul al 12-lea, se dezvăluie mai pregnant în nota următoare: „Nu e demn acela care, evreu fiind și eliminat fiind din poziționea pe care a deținut-o dincolo de hotarele comunității sale etnice, nu recunoaște francamente, fără înconjur, liber și mîndru, că și-a recîștigat dreptul de a fi evreu. Ezitarea este un narcotic, care te face să plutești între viață și moarte"... Cuvinte premonitorii!

Nu știu dacă alcătuitorii acestui număr erau edificați că e vorba de ultimul act de apariție a revistei (după 25 de ani de existență și totalizînd circa 8 000 de pagini). Articolul lui Wechsler, intitulat modest: „Note", parcă strecurat în corpul revistei, nu era de fapt apelul, ultimul apel rostit de „Hasmonaea" înainte de dezastrul iluziilor asimiliste, din ajunul Holocaustului?

Dintre aceste ultime note, parcă testamentare, mai vreau, în încheiere, să reproduc una: „Părăsiți ceea ce s-ar putea numi boieria dv. asimilantă. Preluați numele evreiești, chiar dacă nu sînt prea sonore. Puțin curaj, puțină bărbăție. Azi se trăiește concret. Realitatea contează; nu stăruiți în erorile fanteziilor de toate categoriile. Dacă aveți o conștiință, și în genere dacă asimilismul are o conștiință, scuturați-o pînă se va trezi la realitatea evreiască".

Notele lui L.B. Wechsler sau, altfel zis, apelul revistei „Hasmonaea", din anii '40, și-au pierdut oare actualitatea?

ȚICU GOLDSTEIN

Convorbiri cu MENUHIN

În 1979, editura londoneză Macdonald & Co. publica volumul „Convorbiri cu Menuhin" („Conversations with Menuhin"), purtate de Robin Daniels. În introducerea volumului, acesta, născut în 1941 la Blackpool, din părinți evrei — mamă americană și tată englez —, este prezentat ca avînd studiile făcute în California și la Epsom College, după care a studiat muzica cu Alan Rowlands. Cartea a cunoscut cea mai nouă retipărire în 1991. Autorul este prezentat ca psihoterapeut cu practică particulară la Londra, iar despre „Conversations with Menuhin" ni se spune că a fost tradusă în mai multe limbi, din Europa pînă în Orientul Îndepărtat.

În capitolul al III-lea, „Interpretare și execuție" („Interpretation and Performance"), ni se relatează că, la un moment dat, Menuhin își amintește de diferite întreruperi, citînd unele cauze ale lor: ruperea unei corzi, transpirația care trebuie ștearsă de pe față. El citează și cea mai dramatică întrerupere la care a asistat. Vom reda în întregime pasajul respectiv.

O foarte dramatică întrerupere s-a întîmplat în timpul unui recital la Carnegie Hall, cînd Diana (a doua soție a lui Menuhin — *n.t.*) și cu mine îl ascultam pe David Oistrah și pe Richter. Ei interpretaseră Sonata nr. 6, în la major, de Beethoven și erau în toiul primei părți a Sonatei în re minor, de Brahms, cînd un grup de evrei militanți au considerat că ar fi de datoria lor să atragă atenția asupra antisemitismului în Rusia. Un tînăr s-a urcat pe scenă strigînd, agitîndu-se și tulburînd complet recitalul. Evident că David Oistrah era emoționat, dar Richter nu părea să dea vreo atenție. (Îmi amintesc bine de prima întîlnire cu Richter. În timp ce mă plimbam în grădină, aici, la Highgate, l-am întrebat de unde venise. El mi-a răspuns „Chicago". Am sugerat că „acesta ar putea fi un oraș depresiv". „Oh, nu", spuse el, „iubesc Chicago. Simt, cînd umblu pe stradă, că s-ar putea întîmpla ceva!").

În cele din urmă, un polițist a fost împins cu forța pe podium — un mod nedemn de intrare în acțiune a unui slujitor al legii. Tînărul a fost evacuat și s-a reluat recitalul. Puțin mai tîrziu, un alt tînăr, nesperiat de soarta prietenului său, a încercat să se lanseze spre scenă. De data aceasta, asistența era în alertă și a reușit să-l oprească. Era în apropiere un polițist, dar fără îndoială că era atît de încîntat de muzică, încît uitase de serviciul lui.

Între timp, Diana și cu mine ne-am dus în cabina artiștilor. Richter radia ca o pisică neascultătoare, dar Oistrah era întins pe o canapea. Pînă atunci, el avusese un infarct, dacă nu chiar două, și draga sa soție, Tamara, era foarte îngrijorată de starea lui. Oistrah îmi spuse: „Yehudi, aceștia au fost evreii voștri sau evreii mei?". Iar eu i-am răspuns: „Dragă David, mi-e teamă că au fost evreii noștri!".

Prezentare și traducere de
A SPIEGLER

S MARIAN MEHR

ANUL 1941

Rufele celor uciși nu se mai spală
niciodată, ca și mîinile ucigașului,
nici un cuvînt nu poate face uitată
o faptă, oameni sculați din somn
și împușcați în fața copiilor
sau spînzurați în stradă
sau jupuiți ca vînatul pădurii,
guri închise cu o țeavă de pistol
și nimeni să-i apere. Nimeni?
Fugi unde vrei ,te ajunge din urmă
tropăitul de vită al celui înarmat,
fugi în căutarea oamenilor.
Au fost și oameni.

Cîntecul lui a străbătut lumea

În urmă cu 50 de ani, a murit tenorul Joseph Schmidt.

El ar fi trebut să devină cantor, cum se cuvenea pentru fiul înzestrat muzical al unei familii de evrei religioși din Bucovina. Sinagogi și săli de rugăciune de la Cernăuți au fost locurile primelor lui apariții. Că el a strălucit, pînă la urmă, ca tenor în domeniul muzicii laice, aceasta a fost opera unchiului și impresarului său, Leo Engel, care, în 1928, l-a adus la Berlin. Acolo, Schmidt, cu timbrul „italian" al vocii sale, a făcut repede carieră. Rolurilor din opere și operete le-au urmat înregistrări pe discuri, apoi apariții în filme. Cel mai mare succes al lui pe ecran a fost filmul, neuitat nici azi, „Un cîntec străbate lumea".

Schmidt a apărut în săli de operă de pretutindeni — Berlin, Viena, New York au fost doar cîteva stații. Dar după luarea puterii de către naziști în 1933, din sărbătoritul star al turneelor a devenit un fugar vînat. Din Germania, Schmidt s-a refugiat în Austria, de acolo în Elveția, apoi în Franța și înapoi în Elveția, unde a fost internat într-un „lagăr de azilanți" de la Bad Guyrenbad. Acolo a murit Joseph Schmidt, la 16 noiembrie 1942, în vîrstă de numai 38 de ani, epuizat sufletește și trupește.

„Cade o stea — cîntărețul Joseph Schmidt — 1904–1942" este scris pe modesta piatră funerară a cimitirului evreiesc Friessenber, din Zürich.

ONE-WOMAN-SHOW

Cea mai cunoscută actriță israeliană, deținătoare a Premiului Israelului, Lya König, a susținut, la 29 noiembrie 1992, la Casa Radiodifuziunii din München, un One-Woman-Show (recital) în idiș și germană, sub titlul „Stele fără cer". Prelucrarea muzicală a serii cu povești, fabule și cîntece de Șalom Alehem, I.L. Peretz, Iție Manger, Mordehai Gebirtig, Isaac Bashevis Singer și alții i-a revenit lui Canny Donner, iar regia lui Zwi Stolper.

Beneficiul serii a fost cedat în favoarea fondului Paul Ehrlich, al Facultății de Medicină a Universității Tel-Aviv, spectacolul fiind realizat sub patronajul rectorului Universității „Ludwig Maximilian" din München, Wulf Steinmann.

De organizare s-a ocupat comunitatea israelită din marele oraș bavarez, împreună cu Asociația „Prietenii Universității Tel-Aviv".

Lya König s-a născut în Polonia, părinții ei fiind actori de talent. A urmat Institutul de Teatru din București; prima ei apariție scenică a fost la vîrsta de 17 ani, pe scena Teatrului Evreiesc din capitala României. În 1961, a făcut Alia în Israel, unde, curînd, a fost admisă în ansamblul Teatrului Național „Habima". Așa cum a mărturisit chiar ea unui prieten din adolescență din anii trăiți la Cernăuți și aflat în Israel dinaintea sosirii ei, în acel moment habar nu avea de limba ebraică, iar rolurile în această limbă le învăța pe dinafară, după ureche, fiindu-i citite de altcineva. Cu toate că a interpretat multe roluri din piesele lui Shakespeare, Brecht, Cehov, Lorca și alții, marea ei pasiune au rămas povestea idiș și cîntecul idiș. Tot ca un omagiu adus artistei, Teatrul Național „Habima" a hotărît ca spectacolul „Stele fără cer" să fie reprezentat în regia soțului ei, Zwi Stolper.

A. SPIEGLER

MERIDIANE • MERIDIANE • MERIDIANE

IERUSALIM
cetate de foc și meditație

Nu de mult, am avut deosebita plăcere să particip la Congresul internațional de psihologie aplicată, care a avut loc la Ierusalim, în sălile luxoase ale Hotelului Hilton și la Convention Center, având peste 4 000 de participanți. La spectacolul desfășurat la încheierea lucrărilor, s-au prezentat interesante și originale programe artistice de mare anvergură, din toate țările participante.

Așa cum s-a precizat în cuvîntările de la deschiderea Congresului, acesta a oferit oaspeților din atîtea țări ale lumii și prilejul să cunoască îndeaproape oameni și locuri, fapte și întîmplări din Statul Israel. Totodată, reuniunea a relevat finețea gîndirii iudaice, reunind într-o formă perfectă științificul cu utilul, sublimul cu realul.

Israelul dispune astăzi de psihologi specialiști de mare renume în toate domeniile, cum este vestitul Feuerstein, care se ocupă intens și atent de psihologia maselor. Sînt psihologi care știu să aprindă în sufletele oamenilor văpaia încrederii în viață, în muncă, mobilizîndu-i și stimulîndu-i.

După Congres, am mai rămas o lună la Ierusalim, în care timp am vizitat mai multe orașe din Israel, precum Betlehem, Rehovot, Tel-Aviv, Haifa, Beer-Sheva. Pretutindeni am admirat acuratețea locurilor, punctualitatea oamenilor la locul de muncă, în instituțiile publice, hărnicia și comportamentul lor civilizat, din care și mulți dintre noi am avea de învățat. La fel, am apreciat buna organizare a mijloacelor de transport în comun, faptul că fiecare localitate dispune de o stație centrală („Tahană mercazît"), de autobuze elegante, dotate cu aer condiționat. Aceasta ajută nu numai localnicilor, dar și turiștilor străini să se descurce singuri în folosirea lor și în orientarea în cele mai diverse localități.

Direct uluitor este faptul că, prin hărnicie și perseverență, acești oameni au clădit, pe întinderi de piatră și nisip, arse de soare, orașe moderne, înfloritoare, au amenajat parcuri luxuriante.

Poporul Israel, de la tineri la vîrstnici, revenit pe acest loc al făgăduinței, știe să răspundă la dreptate cu dreptate, la resentiment cu hotărîre, să apere, prin lupte și jertfe, liniștea și libertatea, pentru ca să poată trăi neînfricat sub cerul sidefiu violet al nopților de iulie, să poată respira în voie aerul străzilor, învăluite în pulberea aurie a soarelui.

Un popor reunind circa 100 de colectivități evreiești adunate din toată lumea, unite într-un tot, este pus integral în slujba acestor deziderate, remarcîndu-se printr-un comportament conștient în fața adversităților vieții, a unor impulsuri ușuratice și morbide.

Cel mai impresionant pentru oricine vizitează această Țară a Făgăduinței rămîne Ierusalimul, care reprezintă o adevărată Biblie deschisă.

Este deajuns să pătrunzi în vestitul Bazar care desparte vechiul de noul Ierusalim, un veritabil labirint polinațional și multilingvistic. Ce găsești în acest bazar ? Dar ce nu găsești ? Zeci, chiar sute de preparate culinare, care de care mai estetic prezentate și ambalate, obiecte de vestimentație, podoabe, absolut tot ce poate imagina gîndirea umană.

Pătrunzînd prin oricare dintre cele șase porți în vechiul Ierusalim, îți dai seama că, poate, nicăieri ca în această cetate de foc și meditație, zidurile din vremuri străvechi nu vorbesc mai mult. Totul aici e sublim, înălțător, totul e străbătut de fiorul credinței și dragostei de viață, care, de peste milenii, aprinde flăcări vii ce ard nestinse în sufletul oricărui muritor. Cînd pui piciorul pe pămîntul acestui colț de lume, simți o tresăltare puternică a inimii, o înălțare a ființei tale, se petrec în tine schimbări radicale. Poate nicăieri ca în acest loc nu există mai multe trepte de urcat și de coborît, mai multe lăcașuri de închinăciune, mai multe porți : toate călăuzesc spre locuri de meditație și reculegere.

Betlehem, Via Dolorosa, Grădina Ghetsemani, Sfîntul Mormînt, Zidul de Apus — vestigiul sfînt al Marelui Templu evreiesc din antichitate —, moscheile Al Aksa și Omar, atîtea locuri de pietate m-au făcut să simt cu emoție măreția Ierusalimului, sfințenia lui pentru cele trei mari religii monoteiste ale lumii : mozaică, creștină și mahomedană.

Poate mai mult ca oricînd, acum și aici, pelerini din toate cele patru colțuri ale lumii vin într-un *perpetuum mobile*, de bună voie și nesiliți de nimeni, să-și deschidă tainele sufletului, prihănit de atîtea tentații ale acestei vieți atît de tumultuoase, să se descătușeze de atîtea grele încercări ce le apasă în orice moment conștiința. Vin în acest loc sacru să se roage pentru viață, pentru pace. Cu smerenie, cu fruntea înălțată spre ceruri, ei citesc din Psalmi, din alte cărți sfinte, se roagă ore în șir din zi și din noapte, indiferent de factura religioasă. Pe fețele tuturora citești bunăvoința și împăcarea cu sine, pietatea și spiritul de încredere în aproapele. Pentru că, nicăieri altundeva, nu te simți mai zguduit de fiorul mîntuirii, al tămăduirii de ispite și tentații deșarte !

Firește, în fața atîtor situații de atmosferă religioasă, nu poți să nu meditezi asupra a ceea ce îl face pe OM finit în spațiu și timp, asupra faptului că firul vieții se rupe acolo unde este mai subțire, mai gingaș. Totodată, te înfiori la gîndul că ar fi posibil ca omenirea să jertfească și alți martiri pentru ca viața ei să mai poată continua pe planeta Pămînt. Poate că, dacă cei obsedați de rațiunea morții și care cred că pot decide soarta omenirii la un joc de zar ar veni în acest loc al sfinteniei, să se reculeagă, urcînd și coborînd cu pietate treptele Ierusalimului, n-ar mai dori și n-ar mai pregăti războaie atomice nimicitoare.

Întors în patrie, nu te poți dezmetici lesne și trăiești încă mult timp sub vraja unui vis, sub imperiul unui somn hipnotic, din care greu te trezești la realitate. Și atunci îți dai seama că, în pofida tuturor adversităților, a incidentelor care mai au loc, Ierusalimul rămîne pentru întreaga omenire o cetate de foc și de meditație !

MARIA HODOROABĂ
prof. dr. psiholog
Iași

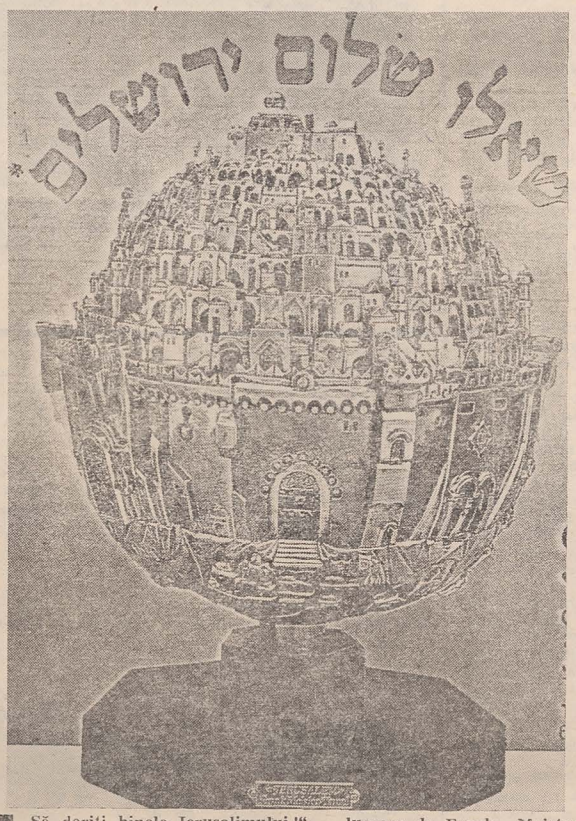

„Să doriți binele Ierusalimului !" — lucrare de Frank Meisler (Israel)

Alia și cooperare

Meseria lui este analiza exactă a proprietăților moleculelor și, în acest domeniu, măsurarea în milionimi de secundă joacă un mare rol. Dar timpul are pentru el și o altă semnificație : dr. Yuri Feldman s-a întors în țara în care strămoșii lui au trăit cu mii de ani în urmă. Omul de știință a făcut Alia în ianuarie 1991. Mai înainte, Feldman trăia la Kazan, capitala Regiunii Autonome Tătare.

Fapt neobișnuit, i s-a permis să părăsească țara împreună cu invenția sa, „Time Domain Dialectic Spectrum Analyzer (TDDS)", dar cu o condiție inteligentă : noii amfitrioni ai omului de știință — Hebrew Uniniversity (Universitatea Ebraică) — și Institutul de biologie din orașul Kazan să-și împartă veniturile din valorificarea ei. Cu aparatul acesta pot fi executate analize spectrale, care servesc, printre altele, la recunoașterea precoce a cancerului. Invenția lui Feldman este utilă și la studierea în continuare a supraconductibilității.

Inițial, omul de știință voia să lucreze la Institutul „Weizmann" din Rehovot, dar, în cursul atacurilor irakiene cu rachete în războiul din Golf, a preferat să se stabilească la Ierusalim. Acolo l-a atras invitația adresată de „Institutul Casali pentru chimie aplicată" al Universității Ebraice.

Domeniul său de activitate : analize spectrale și cercetarea proprietăților electrice ale proteinelor și moleculelor. Decisivă pentru plecarea sa a fost și enorma criminalitate din vechea lui patrie. Soția sa și fiul său au fost agresați, automobilul lor a fost avariat de vandali. „Poate că pentru mine, profesional, ar fi fost mai multe șanse în S.U.A., dar am auzit că acolo criminalitatea este, de asemenea foarte mare". Cu ajutor israelian, întreaga instalație de cercetare pusă la punct de omul de știință va fi adusă în Israel. Cînd invenția lui va fi construită în serie, Israelul va prelua exploatarea pentru America de Nord, Europa Occidentală și Extremul Orient. Rusia este abilitată să folosească invenția pentru restul lumii.

Primii bacalaureați ai liceului evreiesc din Viena

Nimeni nu voia, pe drept cuvînt, să creadă că, la o jumătate de veac „după Auschwitz", vor fi din nou absolvenți ai unui liceu evreiesc de la Viena care să fi trecut bacalaureatul. „Primul examen de bacalaureat, după 55 de ani, la liceul evreiesc din Viena «Zwi Perez Chajes» și din întreaga regiune germanofonă" — așa a precizat Sharon Ferszt evenimentul, în publicația vieneză „Wirtschaftswoche" — a fost un prilej de aducere aminte, pe de o parte și de speranță, pe de altă parte.

Liceul „Zwi Perez Chajes", numit așa după reputatul Șef-Rabin vienez din perioada antebelică, este un amestec interesant dintr-o obișnuită școală austriacă și un lăcaș de cultură evreiesc. Pe lîngă materiile obișnuite, elevii liceului de pe Castellezgasse învață și ebraica, istoria și religia evreiască. Școala are o orientare religioasă modernă. Se respectă tradiția, se face rugăciunea zilnică și e obligatorie acoperirea capului la băieți ; mîncarea este cașer. În sufragerie, elevii, împreună cu profesorii, spun regulat rugăciunea pentru masă. Este, deci, îndreptățit Ariel Muzicant, președintele epitropiei școlii, care caracterizează acest așezămînt ca „un fel de Melting Pot", unde diferitele curente și diferiții membri ai Comunității, vienezi, imigranții ruși, religioșii și nereligioșii se întîlnesc laolaltă. Aspectul austriac și cel evreiesc ale școlii au fost subliniate deopotrivă de faptul că elevii se bucură, îndeosebi în zilele libere, de practicile obișnuite austriece și de cele specifice evreiești.

La invitația orașului Viena, 50 de foști absolvenți ai acestei școli, bogată în tradiții, au venit în orașul lor natal, iar ministrul învățămîntului, Rudolf Scholten, a adus 25 de elevi din viitorul liceu—partener din Israel (Rechavia Jerusalem), la festivitatea de la Viena.

„Normalizarea" învățămîntului evreiesc se numără printre scopurile urmărite de guvernul austriac : „Trebuie să se ajungă la o nouă formă a înțelegerii de sine, care include, firește, și instrucțiunea publică. Există unele școli cu profil religios, și aceasta este una cu profil religios evreiesc", a spus el.

Manuscrisele de la Marea Moartă

ISRAELIENII ACORDĂ ACCES LIBER LA SULURILE DE LA QUMRAN*
VOR FI ACESTEA PUBLICATE PÎNA ÎN 1997 ?

Oameni de știință din toată lumea urmează să capete acum acces liber la sulurile scrise, descoperite la Qumran.

După cum a comunicat conducătorul colectivului internațional de editori, profesorul Immanuel Tov, în fața ziariștilor, la Ierusalim, fiecare savant are voie să examineze și să valorifice fotografiile scrierilor descoperite acum patruzeci de ani la Marea Moartă, dacă garantează să nu publice sulurile și fragmentele integral. Institutele care posedă fotocopii au de acum înainte același drept de liberă cercetare. Substratul liberalizării în acest moment este disputata hotărîre a Universității Huntington — California, care a anunțat, cu cîtva timp în urmă, că va publica materialul foto aflat în posesia ei.

Cele circa 500 de suluri și fragmente descoperite la Marea Moartă provin din ultimul secol precreștin și primul secol al acestei ere. Ele reprezintă cea mai importantă descoperire de manuscrise ebraice din epoca modernă și dau o explicație hotărîtoare asupra iudaismului din vremea lor.

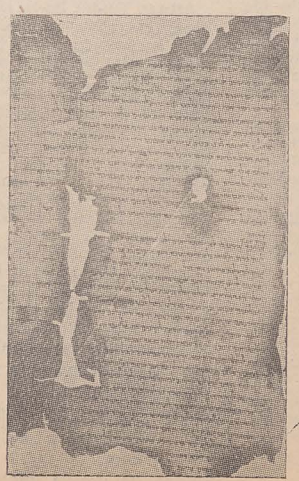

Editorilor li s-a reproșat în trecut că au tărăgănat publicarea documentelor din motive teologico-dogmatice.

În realitate, publicarea lor va atesta, fără putință de tăgadă, vechimea culturii noastre și fidelitatea cu care ea a fost păstrată nealterată, de poporul evreu, în ciuda persecuțiilor la care el a fost supus, cu atîta răutate, în decursul timpurilor.

* Qumran (Waadi Qumran) — ținut deșertic, unde au fost descoperite „Manuscrisele de la Marea Moartă".

SINGURUL SUPRAVIEȚUITOR al unei familii de cinci persoane SE CONFESEAZĂ

Acum, după mai bine de o jumătate de secol de la tragedia evreilor din Dorohoi, cînd unii contestă deportările și Holocaustul, încerc să redau, în cuvinte simple, unele amintiri triste pe care le-am trăit în calitate de victimă, supraviețuitor și martor ocular.

Noiembrie 1941 : nori negri, amenințători, coboară asupra obștii evreiești din orășelul Dorohoi. Nu-mi amintesc data exactă a începerii deportării. Aveam doar 11 ani. Îmi aduc însă bine aminte de pogromul care a avut loc în vara anului 1940. Un adevărat măcel, în care au căzut primele victime din rîndul populației evreiești din acest oraș. În același an, am fost dat afară de la școala primară românească și am urmat clasa a IV-a primară la Școala israelită din localitate. Nu pot uita că, într-o noapte din toamna anului 1940, directorul Școlii israelite a fost bătut crunt de către legionari și o bună bucată de timp nu a mai predat la școală.

Amenințările, teroarea, teama căpătau zi cu zi forme din ce în ce mai diabolice.

În vara anului 1941, începe războiul, care a adus cu sine un nou val de persecuții. Curînd, începu să se zvonească despre o iminentă evacuare a evreilor într-o regiune total necunoscută de noi pînă atunci, denumită Transnistria.

În cursul lunii noiembrie 1941, zvonul devine realitate. Populația evreiască a orașului este programată după străzi, se stabilește de către autorități data deportării.

În două zile consecutive, au plecat două trenuri mari cu vagoane de marfă, în care au fost înghesuiți evreii, fiecare cu bagajele pe care le putea duce cu sine.

Familia mea, compusă din cinci persoane — părinții, bunica, un frate mai mic și subsemnatul —, a plecat în ziua a doua.

Astfel a început infernul, drumul spre Holocaust.

Transportul în vagoanele de marfă, în condițiile unei ierni timpurii și reci, a fost un adevărat calvar. Am ajuns pe malul Nistrului, lîngă un pod complet distrus. Am fost dați jos din vagoane și apoi, în grupuri, am traversat Nistrul, cu un bac.

Dincolo de Nistru era orașul Moghilev. Aci am fost cazați într-un lagăr și urma să plecăm mai departe, pe meleagurile îndepărtate ale Transnistriei.

Obosiți, înghețați, înfometați, am pornit a doua zi în coloană, pe jos, pe un drum care, pentru cei mai mulți, avea să fie fără întoarcere. Pe parcurs, s-au prăpădit primii oameni, primele victime ale deportării. După trei zile de mers, am ajuns în orășelul Șargorod. Întreaga mea familie era epuizată ; împreună cu alți evrei, ne-am ascuns și nu am plecat mai departe. Coloana și-a continuat însă drumul prin satele ucrainiene, spre Bug.

Șargorod era un mic orășel ucrainean, cu o comunitate compactă de evrei autohtoni, la care s-au adăugat mii de evrei aduși din Basarabia și Bucovina de nord, precum și o parte dintre evreii dorohoieni.

Acest orășel, transformat în ghetou de autoritățile antonesciene ale vremii, a fost, alături de alte orășele și lagăre ale Transnistriei, loc de calvar și moarte pentru multe mii de evrei deportați din locurile lor de baștină.

Iarna anului 1941/42 a fost deosebit de grea. Frigul, foametea, bolile de tot felul, mizeria morală și fizică au cuprins întreaga comunitate a evreilor din ghetou, fără nici un ajutor, aruncați în brațele deznădejdii. Moartea își arăta fața hidă și căpăta forme și dimensiuni din ce în ce mai mari.

O sanie trasă de o mîrțoagă lihnită de foame făcea în fiecare dimineață înconjurul ghetoului, încărcînd cadavrele celor care n-au putut supraviețui suferințelor și mizeriei.

Cîți au murit ? Mulți, foarte mulți. Nu știu numărul lor exact. Știu sigur doar atît, că în acea iarnă cumplită mi-au murit ambii părinți și bunica, iar eu, în vîrstă de numai 11 ani, împreună cu un frate mai mic, de șase ani, am rămas singuri, la discreția tuturor vicisitudinilor timpurilor amare.

Ne-a luat o mătușă, și ea în grea suferință, și-am căutat împreună să supraviețuim.

În iunie 1942, am scris unchiului meu din București o carte poștală, disperată, în care-l anunțam despre tragedia familiei noastre și-i ceream sprijin. (După război, cînd m-am întîlnit cu unchiul meu, acesta mi-a returnat cartea poștală — pe care o anexez —, precum și copii ale intervențiilor făcute la guvern pentru a ne salva, dar care au rămas fără ecou.)

În toamna anului 1942, mi-a murit și fratele mai mic și *am rămas singur, dintr-o familie de cinci persoane*. Am supraviețuit în condiții grele, la un orfelinat înjghebat de comunitatea evreilor din ghetoul Șargorod, cu posibilitățile precare de care dispunea.

După doi ani de la deportare, în toamna anului 1943, cînd frontul se apropia de Transnistria, guvernul Antonescu, poate din necesitatea de a ameliora imaginea negativă de pe urma fărădelegilor sale, recunoaște că a făcut o greșeală deportînd evreii din Vechiul Regat (inclusiv din Dorohoi) și dă dispoziție ca cei rămași în viață să fie readuși acasă. Această măsură a venit tîrziu, mult prea tîrziu, după ce cimitirele evreiești ale Transnistriei au fost presărate cu gropi comune în care au fost înmormîntate mii de victime, fără ritualul tradițional religios, fără să li se treacă numele, fără ca urmașii să le cunoască vreodată mormintele.

Astfel, după peste doi ani de la deportare, din două trenuri mari, înghesuite cu sute de oameni nevinovați, se întoarce la Dorohoi, la sfîrșitul anului 1943, un tren cu doar cîteva vagoane, în care ne aflam noi, puținii supraviețuitori ai acestui Holocaust care s-a numit „Transnistria".

În aceste zile, cînd, la peste o jumătate de veac de la începutul calvarului evreilor din Dorohoi, anumite forțe obscure caută să minimalizeze sau să nege că ar fi existat un Holocaust în această țară și ațîță din nou ura împotriva evreilor, cu articole rău prevestitoare, care amintesc de anii premergători Holocaustului, este imperios necesar ca *fiecare evreu, fiecare cetățean cinstit să nu uite niciodată ororile celui de-al doilea război mondial.*

O spun nu numai ca victimă, dar și ca unul dintre cetățenii acestei țări, în care am trăit și muncit alături de cetățenii majoritari, de naționalitate română, pe care-i cunosc și-i prețuiesc ca oameni cinstiți, toleranți și drepți.

Ing. MARCU ROZEN
pensionar
membru al Asociației Evreilor din România, Victime ale Holocaustului

Comemorarea pogromului legionar din București

La Templul Coral din București.

Duminică, 17 ianuarie 1993, la Templul Coral din București a avut loc comemorarea a 52 de ani de la pogromul legionar săvîrșit la București între 21—23 ianuarie 1941 (21—23 Tevet 5701).

Au participat conducători ai F.C.E. și C.E.B., numeroși enoriași, urmași ai victimelor rebeliunii legionare, ziariști din presa audio-vizuală și scrisă.

În predica D-Sale, Prim-Rabinul C.E.B., dr. Ascher Ehrenfeld, a evocat durerea obștii evreilor din Capitală, rememorind ororile petrecute acum mai bine de jumătate de secol, cînd oameni nevinovați, de toate condițiile sociale, au fost scoși din sinagogi, din casele lor și omorîți, pentru simplul motiv că au fost evrei.

Corul tineretului evreu „Șira Vezimra" (dirijor Izu Gott) a interpretat, în idiș și ebraică, cîntece adecvate momentului comemorativ : „Es brent" („Arde orășelul nostru, arde"), de Mordehai Gebirtig, „Marșul partizanilor evrei", de Hirș Glick și „Ani Maamin" („Cred cu toată puterea sufletului meu").

Ceremonia s-a încheiat printr-un serviciu divin, oficiat în prezența conducerii F.C.E., C.B.E. și a unui numeros public, la Cimitirul din Șoseaua Giurgiului, în fața mormintelor victimelor pogromului din București.

În fața mormintelor

DECESE

În cimitirele comunităților evreiești din țară, au fost înhumați, în trimestrul IV/1992, următorii :

ARAD. Fóldes Berta (90 de ani) ; Funk Margareta (89) ; Hermansdorf Alexandru (80) ; Karacsonyi Elena (83) ; Rothmann Iuliana (90) ; Serestely Aurora (89) ; Szilagyi Sarolta (79) ; Schlesinger Alfred (89) ; Velescu Iulia (91). BRAȘOV. Feuer Iulia (71 de ani) ; Sebestyen Iuliu (89) ; Szantó Gheorghe (72) ; Szylagy Ghizela (71). BACĂU. Clain Lora (81) ; Hofman Ghizela (84) ; Șapira Fernanda (70). BRĂILA. Fruchs Theodor (80) ; Lessen Liza (82). CLUJ-NAPOCA. Balazs Ilona (84) ; Dr. Deleanu Mauriciu (72) ; Fodor Alexandru (71) ; Kövari Lizzi (79) ; Mozes Maria (74). FOCȘANI. Dr. Leibovici Erica (46). GHERLA. Reich Arthur (77). GURA HUMORULUI. Rapaport Sima (82) — decedat în sept. 1992. GALAȚI. Pisingher Fani (72) ; Sobelman Uri (61) ; Vermont Riva (84). IAȘI. Blanc Moise (84) ; Diamant Bastiana (84) ; Fraier Carol (81) ; Pascal Evelina (72) ; Pincu Stela(49) ; Tișler Cecilia (75) ; Trubici Smil Falic (82) ; Zingher Liza (81). MOINEȘTI. Avram Samoilă (Lică) (65). ORADEA. Bartha Paraschiva (91) ; Dr. Fried Ernest (82) ; Gyartas Gheorghe (61). PLOIEȘTI. Gottlieb Sura (83) ; Gutman Rahmil (68) ; Herșcovici Gerson (78) ; Av. Marcu Mihail (78). PETROȘANI. Gal Estera (86) — înhumată în cimitirul evreiesc din Zam. RĂDĂUȚI. Antonier Ambrozina (91) ; Landau Saly (88). SATU MARE. Abraham Eugen (86) ; Sandor Gheorghe (74) ; Szekely Ungar Marta (64). SUCEAVA. Lantzet Lea (82). SIGHETUL MARMAȚIEI. Mendelovits Aladar (74). TULCEA. Ing. Svarțberg Marius (37) ; Vaisman Naum (83). TIMIȘOARA. Altman Maria (84) ; Bodnar Magdalena (85) ; Deixner Magdalena (79) ; Grünfeld Irina (84) ; Gross Adriana (84) ; Iochim Paraschiva (85) ; Kalman Ioan (70) ; Kovacs Margareta (86) ; Lukas Harry (61) ; Rauchbach Ana (81) ; Schlessinger Iacob (69) ; Szende Ernó (88) ; Wartenfeld Elisabeta (85). VASLUI. Feldner Sprinya Sabina (83).

Comunitatea Evreilor din Bacău anunță, cu durere, decesul lui RUBINGHER GHIDALE, care de peste 10 ani a oficiat ca Bal Kore la sinagoga noastră. Dispariția lui a întristat întreaga obște.

Sînt cinci ani (27 Șvat — 18 februarie) de cînd scriitorul ISRAIL BERCOVICI nu mai este printre noi. Familia.

Familia îndurerată anunță încetarea din viață, în ziua de 11 octombrie 1992, a bunului și înțeleptului părinte, bunic și străbunic ISAC DANIEL, din Iași. Fie-i amintirea binecuvîntată !

Cu adîncă durere anunțăm împlinirea unui an de la încetarea din viață a scumpei noastre mame și bunici LUCI FARKAȘ (Israel) și a cinci ani de la încetarea din viață a scumpului nostru tată și bunic FARKAȘ ZOLTAN, fost președinte al Comunității Evreilor din Deva. Familia îndurerată.

La 7 martie (14 Adar), Anton — fiu și Lia — noră, comemorează șapte ani de la dureroasa despărțire de iubita lor ETELLA ROZENZWEIG. Fie-i memoria binecuvîntată !

Familia Rubinger, soția, copiii și nepoții anunță cu durere încetarea din viață a celui care a fost soț, tată și bunic, RUBINGER PESSACH GEDALIE. Nu te vom uita niciodată, suflet bun și blînd.

ESEURI BIBLICE de dr. MOSES ROSEN

O inspirată chemare la meditație și bună înțelegere

Noua carte semnată de Eminența Sa Șef Rabinul dr. Moses Rosen, apărută de curînd în limba română, în Editura Hasefer, care a tipărit mai mult de zece volume anterioare ale aceluiași autor, adună între copertele ei, sub titlul generic „Eseuri biblice", materiale diverse, dar care mărturisesc, toate, prin caracterul lor polemic, erudiția impresionantă și dragostea nețărmurită de oameni a scriitorului. Compartimentat în zece capitole tematice, purtînd fiecare un titlu reprezentativ pentru conținutul de idei și de probleme al articolelor astfel grupate, cartea invită și la o lectură selectivă în timp, pe măsura intereselor și preferinței cititorului. Fiind creștin și ortodox din moși-strămoși și părticică a populației majoritare, m-au atras în primul rînd problemele enunțate în primele patru capitole („A fi evreu", „Dumnezeu-Tora-Israel", „Niște oameni de treabă", „Calendar iudaic"), fără a mă lăsa indiferent nici enunțurile asupra conținutului celorlalte capitole („Personalități", „Apărîndu-mi obștea", „Holocaust", „Ecumenism", „Israel — dintotdeauna și mereu", „Varia").

Chiar de la primele fraze, lectura îl prinde în cleștele întrebărilor pe cititorul mai puțin avizat asupra credințelor, obiceiurilor, organizării vieții zilnice a compatrioților noștri evrei de religie mozaică. În fraze simple, adesea în formulări de o mare concentrare și frumusețe, cum numai un eminent cunoscător al Bibliei și al literaturii generate de Scrierea Sfîntă le poate concepe, sînt definite adevăruri care călăuzesc viața oamenilor de mii de ani încoace. Astfel, Kahalul este „obștea sfîntă" a evreilor, comunitatea întemeiată de Moșe (Moise), și nu cine știe ce organizație subversivă, cum e „folosită, profanată și denaturată această noțiune de către xenofobi, rasiști și antisemiți". Sinagoga este „Casa de învățătură" și „Casa de adunare" a obștii, semănînd adesea cu o bibliotecă, datorită multelor cărți de învățătură religioasă ce se adună în cuprinsul acestor case. Despre Talmud Tora autorul afirmă că e „singurul nostru fanatism", el denumind astfel studiul învățăturilor sfinte legate de legea lui Moșe (Moise) și al concepției despre viață moștenite de la înaintași. Șabatul, adică dreptul la odihnă, nu este o simplă dorință, ci una dintre poruncile transmise oamenilor de însuși Dumnezeu, conformă cu credința divină asupra facerii lumii. Numele Adam, dat primului om, cuprinde în el însăși esența istoriei omenirii. În limba originală a Bibliei, cuvîntul acesta are o dublă semnificație: fie „de a se asemăna Celui de Sus", fie de a fi „la fel cu țărîna din al cărei aluat a fost plămădit". Povestea biblică a lui Cain și Hevel (Abel) nu trebuie rezumată numai la crima celui dintîi, ci și la pedeapsa care îl așteaptă pe criminal, cînd glasul dumnezeiesc spune: „Vocea sîngelui fratelui tău strigă către mine din pămînt". Pentru curcubeul ce anunță că potopul a luat sfîrșit, autorul găsește o frumoasă metaforă, asemuindu-l cu „o rază de soare într-o picătură de apă". Despre Avraham (Avraam), Itzhac (Isaac), Iaacov, Iosef (Iosif), Moșe (Moise) și alte personalități care au jalonat drumul omenirii prin descoperirea vrerii lui Dumnezeu, eseurile cuprinse în carte aduc precizări și completări, stăruind asupra umanității lor, ceea ce îi apropie de niște oameni obișnuiți, care sînt supuși greșelii, necazurilor, suferințelor, dar care găsesc întotdeauna calea lui Dumnezeu.

Capitolul despre unele sărbători mai importante ale calendarului iudaic este cel mai bogat și mai extins ca număr de pagini din carte. Am impresia că, prin el, autorul aduce o importantă contribuție și pentru acei membri ai colectivității evreiești care sînt mai puțin familiarizați cu rostul, semnificația și modul de manifestare a acestor prilejuri de bucurie și petrecere colectivă. În orice caz el contribuie la destrămarea minciunilor și născocirilor care pun în seama calendarului iudaic cele mai fantastice neadevăruri. Sărbătoarea de Pesah (Paștele) este cinstirea momentului istoric cînd Dumnezeu a scos poporul lui Israel din robia egipteană, îndreptîndu-l pe făgașul unei noi vieți. Pentru creștini, Anul Nou nu e o sărbătoare religioasă. În calendarul iudaic, Anul Nou e zi a judecății divine, zi de bilanț sufletesc și de căință și e urmat de manifestări sărbătorești pe un interval de o lună de zile. Dintre acestea, de o mare popularitate se bucură Simhat Tora. Este chiar sărbătoarea Torei, care, în carte, e numită perifrastic „Mireasa noastră dragă: Tora". Dansul care are loc la Templu, cînd fiecare participant poartă în brațe unul dintre Sulurile Sfinte, capătă o semnificație ce înglobează însăși dragostea și respectul religiei mozaice pentru carte și învățătură. Despre Purim autorul declară, chiar de la primele cuvinte, că „nu este o sărbătoare". Totuși, acordîndu-i multe pagini de discutare a originii și semnificației scenariului după care se desfășoară, autorul este în consens cu popularitatea de care se bucură această zi la colectivitățile nemozaice, fiind adesea socotită cea mai veselă sărbătoare a calendarului iudaic.

Cartea „Eseuri biblice" are în vedere cititorul evreu, adică pe cel chemat să pătrundă sensurile adînci ale Torei și ale Talmudului. Însă semnificația ei depășește interesul acestui cititor, deoarece în cuprinsul eseurilor se fac adesea referiri asupra nuanțării unor termeni și expresii din limba originală a Bibliei, termeni pe care traducerile în limba română nu reușesc întotdeauna să-i redea. După cum, întîlnirea unor oameni de credințe diferite, întru descifrarea exactă a textelor sfinte, duce implicit la stimă, toleranță, apropiere. Este ceea ce exprimă și autorul, în scurtul său cuvînt înainte, intitulat „O picătură într-un ocean", cînd mărturisește: „Dacă această «picătură» va izbuti să aducă o mai bună cunoaștere a noastră, a poporului care învață Tora și o practică făcînd dintr-însa însăși viața sa; dacă eroii Torei, cei dintîi evrei care vor apărea în această carte, ne vor înfățișa așa cum sîntem, cum am vrea să fim, încercînd — din nou ca și Iosef — «să găsim drumul pe care îl căutăm spre inimile fraților noștri», am socoti că am făcut o treabă folositoare în slujba Binelui, a Adevărului, a Dreptății".

Credem că o asemenea „picătură" poate aduce o serioasă contribuție la potolirea multor valuri și resentimente care au ca sursă îngîmfarea, setea de putere, intransigența religioasă.

VINICIU GAFIȚA

DIN COMUNITĂȚILE NOASTRE

RĂDĂUȚI

„Încercăm, pe cît posibil, să nu uităm că sîntem evrei și să dăm sărbătorilor importanța cuvenită". Cuvintele acestea din scrisoarea corespondentei noastre locale ar putea figura ca motto al strădaniilor unei obști mici, numărînd doar 67 de membri, dintre care peste 80% vîrstnici, de a menține treaz sentimentul identității naționale. Este un mod de a trăi care se repercutează, evident, asupra conștiințelor tinere. Un exemplu este Mary Bartfeld, studentă la Facultatea de Medicină din Cluj-Napoca, care se evidențiază printr-o bogată activitate în cadrul comunității unde învață.

O delegație de 60 de persoane, evrei și neevrei, din Rădăuți și Siret, a participat la comemorarea a 50 de ani de la pogromul din Dorohoi.

În vara anului 1992, un grup de 24 de membri ai Organizației Culturale Mondiale a Evreilor Originari din România a vizitat comunitatea evreiască de aici. Grupul a fost plăcut impresionat de aspectul templului, de faptul că acesta funcționează zilnic, de buna îngrijire a cimitirului.

Cu prilejul sărbătorii de Hanuca, 42 de membri ai obștii din Rădăuți au plecat la Suceava, comunitate care s-a bucurat și anul acesta de prezența Eminenței Sale dl Șef Rabin dr. Moses Rosen.

Pentru anul 1993, s-au realizat aproape 70 de abonamente la „Revista Cultului Mozaic" și acțiunea de abonare continuă. Abonații sînt — nu puțini la număr — intelectuali neevrei.

Recentul volum „Eseuri biblice" publicat de Eminența Sa s-a dovedit a avea o largă audiență în rîndurile iubitorilor de carte din Rădăuți.

„Și în acest colț depărtat de țară, evreii se întîlnesc la templu nu numai pentru slujba religioasă, ci și pentru a sărbători unele evenimente (...) pentru a păstra tradițiile".

Este concluzia — stimulatoare și pentru alte comunități — a acestei corespondențe, în dorința de a se manifesta în activități de cult, cultură și asistență iudaice, mărturisind o dată mai mult faptul că nu aspectul numeric, ci voința de a fi evreu în România și acțiunile întreprinse în acest sens reprezintă o realitate incontestabilă, demnă de respect. Realizările conducerii acestei comunități sînt rezultatul unei activități de suflet, în care meritul organizatoarei, prof. Tania Grünberg, este exemplar.

SCRISORI DE FELICITARE

Eminență,

Doresc ca, prin aceste modeste rînduri, să vă felicit sincer cu ocazia primirii Eminenței Voastre în rîndurile membrilor de onoare ai înaltului for al țării: Academia Română.

Decernarea acestui titlu nu este altceva, în cazul de față, decît o binemeritată răsplată a anilor de îndelungată trudă pe multiple planuri ale culturii, a unei vieți puse în slujba omenirii. Primirea în rîndurile minunaților cărturari este o expresie în plus a prețuirii pentru valoarea Dvs. spirituală incontestabilă, pentru harul și bunătatea de care dați dovadă.

Poate că acest superb și binemeritat titlu este un Dar Ceresc pentru care se cuvine Celui Atotputernic veșnică Laudă și Mulțumire; fiind o binecuvîntare pentru un OM care a îndurat, a suferit prigoana, restriștea, persecuția.

Mă fac părtaș bucuriei ce o împărtășiți în aceste clipe și, ca un tînăr care vă admiră, vă stimează cu constanță, vă felicit încă o dată, dorindu-vă ani îndelungați de viață în bucurii, sănătate și pace.

Cu cele mai nobile sentimente,
CRISTINEL STĂNESCU
București

*

Dl Iuliu Seceleanu, din Cluj-Napoca, str. Partizanilor nr. 1, ne scrie:

„Cu ocazia împlinirii vîrstei de 72 de ani, am primit în dar de la fiica mea cartea «Primejdii, Încercări, Miracole».

Vă mărturisesc cu toată sinceritatea că, în afară de Biblie, nu mi-a fost dat să citesc altă carte mai valoroasă și nu mi-am putut opri lacrimile. A fost pentru mine și familia mea o mană cerească, o deosebită hrană sufletească".

Proză cu un enoriaș la căminul „Martin Băluș"

Dacă a început și la longevivii frați Marcus din Bacău, fiii lui Gherșin Botoșanu și ai lui Sîmă (urmașă a lui Duvăd Sotăvănăr, un înțelept, un ales, s-a dus la Dumnezeu cu o zi înainte de a fi investit rabin, atîta știu că „di Sîmă iz a'ță deichis", ne spunea mama în rarele ei clipe de orgoliu), atît de siguri de ei și de încrezători, chiar că nu mai e loc să ne dăm aere: *se moare*... Parol! Ne-a murit decanul de vîrstă Leon. Lumea lui se restrînsese fizic la căminul care-l adoptase și chiar la mai puțin, de aproape un an, la un pat, nu se mai putea da jos din pat și — minune? firesc! pentru fidelul, juratul *enoriaș*, care vedea numai în spirit comunitar, trăind așa: Păi atîta mai suntem, noi evreii din România. Reducea la scara lui, la lumea lui de mișcare: întînsul unui pat, atîția au mai rămas, își figura „ne-a mutat în Ereț Isrûeil, ne-a luat în circă și ne-a dus, rabinul nostru șef", să mă ierte părintele spiritual al evreimii din România pentru figura de stil arhaică, moldovenească, — o voi și adnotă: *în circă*, așa a apucat Leon, la începutul secolului, cum dă mărturie și I.R. Rothenberg, corifeu la *Hăsmonaea*, îi ducea melamedul în circă la școala de carte evreiască, între ei și Heidăr nu era chiar rîul de foc Sambatyon, erau noroaiele, glodul moldovenesc cu care se spoiau și casele. Ce-l caracterizează pe Leon, în toate, era *reprezentativitatea*. Nutrit, în anii lui dintre cele două războaie, cu „Copilul evreu", cu „Curierul israelit", cu „Hasmonaea" cu „Adam", acestea i-au fost farurile călăuzitoare. Ca să nu înșir multe nume: Horia Carp, Gala Galaction și alții.

Fiind, de formație, adversar neîmpăcat al oricărei imposturi, o voi spune, cu franchețe: Leon, care de la Bacău ne-a trimis, mulți ani, cu real talent narativ, cronica vie a Bacăului, întreținea, de la un timp, un cult pentru un anume profesor din București, care venea și la Bacău să conferențieze. Era zi festivă pentru el cînd venea profesorul să le vorbească și băcăuanilor, evident, pe teme iudaice, Leon se așeza în rîndul din față, conferențiarul îl știa: „Sunt fratele lui Marius". „Leone, i-am zis, într-un rînd, venind la Bacău, în vizită, să știi că eu, cu domnul ăsta al tău, am avut odată un diferend..." *Diferend?* Cum diferend? Era perfect indiferent la diferend... Cum! (Nu se poate!) Pentru că nu ți-a făcut odată voia? Poate nu s-a putut. Așa vedea Leon, în spirit comunitar pur-sînge. Și nu acest spirit comunitar l-a asistat pînă în ultima clipă? Să nu te poți da jos din pat și să fie totul... cum trebuie: serviciile, întreținerea, asistat medical, dar și în igiena corporală, și radio și televizor... „Cine-i prim-ministru?" — a mai apucat să mă întrebe, era 21 octombrie, la cămin pensionarii sunt cu politica la zi. „Unde e Marcel?" — m-a întrebat. „Eu sînt Marcel!". Pe dată și-a revenit, galeș—surîzînd: „Știu eu că tu ești Marcel". I-am înțeles clătinarea, începuse transferul... predarea, cu arme și bagaje. Peste două zile a intrat în comă, scurtez, sar etape, era 31 octombrie, dimineață, respira profund, cu gura larg deschisă, pieptul i se zbătea, de o săptămînă nu mai vorbea și nu se mișca, acum și înghițitoarea i se blocase, am văzut fiole, flacoane, aparatură, îl hrăneau prin perfuzie, se știa că e pe drumul fără întoarcere și-i mai dăruiau zile... *cămin*... Butadă a lui Leon pensionar în cămin: „Cămin", zicea. *Cămin național* pentru evrei. *Declarația Balfour*. Avea zece ani cînd i-a răsunat în auz, declarația, cămin... Îmi spusese o soră că atîta i-a rămas, auzul, să fim atenți ce vorbim... Am revenit, în seara zilei, la ora *A'ghite voh, Șavúa tov*, n-am premeditat, mă aflam la căpătîiul lui, respira din ce în ce mai greu, mai însuflețit, cu sete, cu o mare pripă, să mai tragă în piept aerul acestei lumi, atunci i-am îngînat melodia de acasă, o cîntam adunați în jurul mesei, și vecini, ceva obște, *a ghite voh zol-mir ubn ale idalăh... ineinăm*, aș fi vrut să mă continue Leon, dar el era mut și sorbea cu nesaț aerul, un nectar. Trecînd peste evidențe, nu mai știe nimic, își trage sufletul. Cald confesiv, i-am vorbit: „Știi, Leone, aveam trei ani, tifos exantematic, era în 1917, eram de cîteva săptămîni în stare de inconștiență, nu vorbeam, medical știau că nu mai aveam scăpare, pînă într-o dimineață cînd, știu de la mama, am prins iar glas — *ție* ți-am vorbit — Leoniță, ne dă mămăligă cu lapte". Și cum îi spun... e ca o punere în contact, la priză, aud un susur, ca un zefir. Leone, știi tu ce înseamnă asta? M-ai învățat să-mi fac cravata, m-ai învățat cum să folosesc mașinuța de bărbierit... Susurul s-a întețit sau mă iluzionam? „Sunt toți cu gîndul la tine, îi spun. Și Marius și Olga și Iser, din Israel și nepoatele și strănepoții, și Marcus din Québec, Solomon Marcus și Emil din Buffalo și aici lîngă mine și lîngă Miriam, Mara și Rubin e fiul tău Rafael cu băiețașul, nepotelul tău Adam, bunicule", și n-am mai apucat să-i înșir pe toți cei de aici și Rubin cu toți ai lui, că se pornise, întețit, prea-uluit n-am prins de veste, cînd, un semnal sonor, emis de Leon, a *receptionat*, a primit mesajul, creierul i-l știau blocat, capotase, mă adresasem de-a dreptul sufletului, asta, da, am premeditat-o, ca o tentativă ultimă, să vorbesc agonisitei lui de-o viață, emoțiilor. Semnalul sonor îl emitea continuu, Leon același, ca și inert, doar respirația, ochii închiși, pieptul în zbatere, străină de el corporal era emisiunea sonoră, ușor cîntată și de un lirism din ce în ce mai modulat, — m-a podidit. „Acum te sărut pe frunte", i-am spus și l-am sărutat, și aici trebuie să punctez, așa ne-am aflat noi, frații Marcus, niciodată nu ne sărutam, la plecări, la sosiri și l-am sărutat acum, cît semnalul lui s-a făcut murmur de izvor. Va trebui să mai încerc să redau ce am trăit, cu Leon, la început de săptămînă, la ieșirea din Șabat. A mai pus între el și infinire o singură noapte, dimineață și-a dat sufletul, era ziua *alef* și sfîntă zi de duminică pentru vecinul de cameră, martor la toate, creștinul Gheorghe Georgescu, martor la trecerea-i. Ce ne-am fi făcut fără acest spirit comunitar?

MARCEL MARCIAN

CEEA CE MULTĂ LUME NU ȘTIE

Multe — poate prea multe — nu se știu despre evrei. Și mulți sînt cei ce nu le cunosc. Printre cele necunoscute de neevrei sînt lucruri de mare importanță atît pentru conturarea corectă și realistă a imaginii evreului, cît și pentru definirea raporturilor „poporului ales pentru suferință“ cu cei alături de care i-a fost dat să conviețuiască de milenii pe meridianele diasporei. Și dintre cele ce ar fi trebuit știute, poate în primul rînd este îndemnul profetului Irmiahu adresat conaționalilor săi : *„Să doriți binele cetății în care locuiți, pentru că binele ei este și binele vostru“*. Cu alte cuvinte, evreul să fie fidel țării în care trăiește, ca propriei patrii, să fie credincios poporului în mijlocul căruia se află, ca propriului său popor. Aceste precepte se constituie ca un principiu de viață, care a intrat în codul moraiei iudaice — cod ce înglobează, în esență, toate conceptele etice ale omenirii. Principiul lui Irmiahu a fost luat ca bază de filozoful Henri Wald, care spunea că, spre deosebire de alte popoare, evreii au și o *patrie* și o *matrie*. Adică sînt funciarmente legați atît de țara în care s-au născut și în care locuiesc (patria), cît și de Israel (matria), țara căreia, în robia babiloniană, i-au jurat neuitarea și repetă mereu jurămîntul, fără ca aceasta să-i împiedice să rămînă loiali și devotați patriei, țara în care trăiesc și pentru binele căreia trebuie să-și consacre toate forțele. Așa se și explică de ce evreii care au făcut Alia, care au ajuns în Țara Biblică a Făgăduinței nu uită locurile natale, se simt atașați pe viață de ele.

Dar, dacă despre această concepție de viață a evreilor — un fel de... „poruncă diasporică“ pentru ei — unii știu prea puțin sau deloc, nu e numai vina „altora“, ci, în primul rînd, a noastră. Prea puțin s-a adus în discuții publice acest principiu, prea l-am trecut și îl trecem cu vederea, prea am fost și sîntem „discreți“ în ce îl privește. Și nu avem motiv. Dimpotrivă, ar trebui să-l facem cunoscut unor cercuri cît mai largi. Mai ales astăzi, cînd Carta drepturilor omului proclamă, pentru orice pămîntean — indiferent de naționalitate, culoare, religie, limbă — libertatea de a-și alege singur, neîngrădit, locul de pe Terra unde să trăiască. În aceste condiții este firesc ca învățătura lui Irmiahu să depășească limitele colectivităților evreiești, devenind o lege a conviețuirii pentru toate noroadele.

Adică pentru cei ce „vin“ să viețuiască în afara patriei lor natale. Căci profetul nu se încumetă a da lecții de comportament și celor care îi primesc în „casa“ lor pe evrei (sau pe alții, dacă ar fi cazul). Ceea ce este încă un „detaliu“ care atestă buna-credință a evreilor, inclusiv absența acelei insolențe, pe care antisemiții înrăiți le-o atribuie.

Firește, ca orice vorbă din bătrîni pe care viața a (răs)verificat-o de mii și mii de ori, zicala cu uscăturile existente în orice pădure se potrivește și evreilor. Toate „pădurile“ lumii au și uscături ; nici cea a evreilor nu este lipsită de asemenea „deșeuri“. Deși spiritul umanist al Torei, în care sînt crescuți mulți evrei, solidaritatea omenească inoculată încă de la naștere, curățenia morală, aidoma celei trupești, în care sînt educați fac ca evreii să numere printre ei relativ puține uscături.

Am întîlnit în una din fițuicile fascizante ce au apărut, precum ciupercile (otrăvite), după decembrie '89, descrierea unui caz referitor la un evreu care, chipurile, în primul război mondial, ar fi trădat armata română, făcînd spionaj în favoarea inamicului. Nu neg că asemenea „uscătură“, care a încălcat învățăturile lui Irmiahu — deci un principiu fundamental al moralei iudaice — ar fi putut exista. Dar francezii, rușii, englezii, românii etc. n-au trădătorii lor ? Numai că ei erau, pur și simplu, Jacques Dupont, Ivan Ivanov, John Smith, Vasile Popescu și atît. Dacă însă un oarecare evreu X a făcut o asemenea crimă, el nu e doar acel X, ci neapărat *evreul* X.

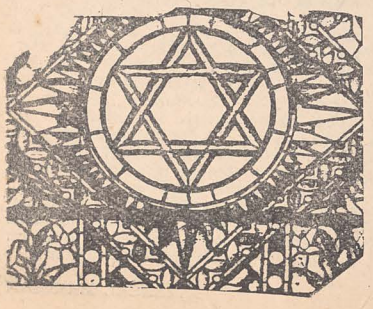

Neavînd date privitoare la cazul („concret“ ?) relatat de acea gazetuță, nu încerc, cum spuneam, să neg posibilitatea existenței lui. Dar eu cunosc sute de fapte — realmente dovedite — care vorbesc despre cu totul alte atitudini ale evreilor, ca apărători ai României, pe măsura puterilor și posibilităților ce le aveau. Știu — ca toată lumea — despre evreii care au sprijinit Revoluția de la 1848 și despre martiriul lui C.D. Rosenthal, despre ambulanțele trimise de evrei pe frontul pe care, la 1877, România și-a cucerit Independența și despre luptătorii evrei pentru binele Patriei Române — care nici măcar nu le acordase cetățenia. Cunosc plăcile de marmură de la Templul Coral și de la alte sinagogi sau monumente din țară, care păstrează numele a nenumărați evrei căzuți pe fronturile primului război mondial. Am văzut și monumentele lor în cimitirele evreiești din țară. Acei martiri, acei eroi nu au fost decimați — ca aceia din generația ce le-a urmat — în pogromuri sau în lagăre, numai pentru că erau evrei ; ei s-au dus de bunăvoie la moarte, pentru a apăra România. Îl știu și pe tatăl meu, un evreu anonim, ca mulți alții, care, neavînd atunci vîrsta de încorporare, s-a prezentat voluntar, a luptat pe front, la Mărăști, a fost rănit și decorat, apoi a participat la eliberarea Budapestei de răsculații bolșevici. De ce unii nu vor să-și aducă aminte decît de un caz sau două de evrei care au trădat țara în care trăiau, trădîndu-și, totodată, morala și coreligionarii ?

Sau, de ce toți evreii sînt culpabilizați pentru că unii dintre ei au fost, scurt timp, fruntași ai partidului comunist ? Dar cei ce s-au aflat (temporar) printre fruntașii P.C.R. mai erau oare evrei ? Mai aveau ei ceva comun cu neamul din care se trăgeau ? Bineînțeles că nu. Și nu noi, cei de astăzi, îi renegăm, ci, în primul rînd, ei s-au dezis de noi, de evrei, încă de la începutul carierei lor nefaste. Unui asemenea „evreu“ odios îi face „portretul“ dl Șef Rabin dr. Moses Rosen, în cartea Domniei Sale „Primejdii, încercări, miracole“. Este vorba de Iosif Chișinevschi — „evreul blestemat, care nu mai știa cît rău să facă, ochiul Moscovei și simbolul terorii staliniste, omul care a atras o ură nemărginită împotriva evreilor, dar care el însuși, prin faptele sale, era un crud antisemit“. Am cunoscut și eu un astfel de „evreu“ antisemit (da, aceste două noțiuni, din păcate, nu sînt totdeauna antagonice !). Era redactorul-șef al redacției în care lucram pe atunci. Comunist înrăit (și bun amic cu amintitul „evreu blestemat“), el provenea dintr-o familie de rabini basarabeni, de care se lepădase. Dacă s-ar fi putut, și-ar fi dat o mînă și un ochi ca să șteargă această „pată“ din (auto)biografia sa. Cum însă nu putea, ne persecuta fățiș, fără nici o jenă, pe cei cîțiva evrei din redacție. Cînd l-am întrebat odată, între patru ochi, de ce se poartă așa cu mine, răspunsul a fost : pentru că ești evreu. Din acest punct de vedere, el era „mai ceva“ ca Stalin sau ca Ceaușescu : declara sus și tare (de parcă l-ar fi întrebat cineva) că nu „recunoaște“ (?!) statul evreu. Dar — cum spun bătrînii — Dumnezeu nu bate cu bîta : doi dintre cei trei copii ai lui — care, pesemne, nu-i împărtășeau părerile — au plecat în Israel. A vrut el să se opună, a intervenit chiar la Securitate, dar a fost „sfătuit“ să o lase baltă, ca să nu se audă și să iasă scandal...

Da, asemenea cazuri au existat în România ; mai mult ca sigur — și în alte țări (foste) comuniste. Și nimeni nu poate garanta că — într-o formă sau alta — nu s-ar repeta și astăzi. Aceste episoade tragice (poate și comice), aceste personaje de tristă amintire nu pot justifica însă învinovățirea întregii populații evreiești. Să nu se uite un lucru : cei 400 000 de evrei care au făcut Alia n-au plecat în Israel numai și numai pentru că statul evreu luase ființă (acest fapt istoric le-a oferit, desigur, condiția necesară). Mulți au părăsit România deoarece aici se instaurase comunismul. Dar oare părăsește omul regimul politic pe care el însuși, chipurile, l-a adus ? Și încă ceva : oare de ce, pe lîngă „acuzele“ de tot felul proferate la adresa evreilor, fițuicile (neo)legionare nu pomenesc nimic de savanții, scriitorii, muzicienii, pictorii evrei de origine care au îmbogățit patrimoniul științific și cultural al țării în care s-au născut și au trăit, intrînd în istoria cunoașterii sau culturii nu ca evrei, ci ca români, așa cum, de altfel, se considerau chiar ei ? Ar mai fi și alte întrebări care ar trimite la cartea de istorie pe cei ce aruncă anatema asupra evreilor pentru cei 45 de ani de totalitarism comunist. Se datorează oare evreilor faptul că odiosul regim s-a instaurat tocmai în acele țări limitrofe Uniunii Sovietice, pe care Stalin și Churchill le-au trasat, cu nonșalanță, pe harta Europei — de parcă ar fi fost propria lor ogradă —, ca aparținînd „de drept“ zonei de influență a U.R.S.S. ? Și dacă evreii și-ar fi propus să aducă lumii comunismul — cum afirmă comuniștii de ieri, legionarii de astăzi — cum și de ce au „reușit“ să o „facă“ tocmai în țări ca Ungaria, Albania, Polonia, Cuba, România ș.a., unde nu aveau o pondere socială, politică și economică prea semnificativă, dar nu au făcut-o în S.U.A., unde numărul lor este incomparabil mai mare ca în estul Europei ? Iar dacă evreilor le e atît de „drag“ comunismul, de ce nu l-au instaurat și în țara lor, în Eretz Israel ? Oricine ar încerca să răspundă la asemenea întrebări de pe poziția unor „procurori“ ce învinuiesc evreimea ca promotoare a comunismului nu o poate face decît înnămolindu-se într-o demagogie vetustă, de tip legionar. Adică reiterînd, cu obstinație, minciuna — rod al unei „gîndiri“ primitive ce stă la baza oricărei manifestări antisemite — că evreii ar urmări să se așeze în fruntea bucatelor. O asemenea inepție grosolană (a cîta ?) am zărit-o pe pagina întîi a acelei gazetuțe imunde ce își spune „Europa“. Publicînd primele rezultate ale recensămîntului din ianuarie 1992, la numărul evreilor, 9 000, adaugă cu veninul de viperă cu care e scrisă toată această foaie penibilă : „poate doar în posturi de conducere“.

Un alt neofascist de aceeași factură, Corneliu Vadim Tudor, spunea, într-o emisiune TV, că unul dintre scopurile partidului său e să ia înapoi terenurile agricole românești deținute de evrei. Dar unde o mai fi găsind C.V.T. evrei deținători de ogoare, în România ? Poate publică lista lor în paginile pestilențialei sale reviste, că pînă acum numele acestor iudeo-„moșieri“ au rămas necunoscute (sau — mai știi ? — sînt secrete...). Dar, dacă cetățenii români de naționalitate maghiară, sîrbă, tătară, ucraineană, germană pot deține pămînt, ca oricare cetățean al României, de ce n-ar avea voie să posede un ogor și evreul-cetățean român ? Știți de ce ? Simplu (conform gîndirii lor primitive) ; pentru că, primind fonduri de la iudeo-masoneria mondială, evreii vor achiziționa pogon după pogon, pînă ce vor pune mîna pe întregul teritoriu al țării, transformîndu-l într-o provincie a imperiului mondial al Sionului (!). Nici asemenea stupidități — preluate din arsenalul prăfuit și ros de șoareci al Ohranei țariste — nu ne mai miră, căci nu au măcar darul ineditului. Le-am auzit de atîtea ori, le-am găsit în programele oricărei mișcări fasciste. De ce ar lipsi tocmai din „ideologia“ comunisto-naționalistă a lui C.V.T. ? Să nu avem și noi fasciștii noștri ?

Vrem ca toți cei ce au urechi de auzit să audă, să afle și să înțeleagă care sînt adevăratele precepte după care se ghidează poporul Torei, mentalitatea lui, principiile sale de viață, modul în care concepe el conviețuirea cu alte popoare. O conviețuire bazată pe prietenie, pe bună înțelegere, pe întrajutorare, pe respectul legilor țării, pe recunoașterea și cinstirea reciprocă a valorilor naționale, lipsită de orice formă de agresivitate și al cărei scop comun să fie numai și numai *binele cetății*. Adică binele tuturor.

DAN LĂZĂRESCU

„Eu am uitat ce-i frica“

În cadrul unui interviu acordat de dr. Moses Rosen, Șef Rabin al României, pe la sfîrșitul lunii februarie 1990 [...]. Domnia Sa a constatat, privind lucrurile retroactiv : „Poporul meu și cu mine am fost amenințați, insultați, umiliți și asta nu o dată, ci în ultimii cinci ani, mereu mai frecvent ; la început a fost o luptă mascată, dar apoi a devenit o luptă fățișă între un rabin și un tiran, care se ascundea îndărătul aprozilor săi fascizați. Era o luptă inegală... Eu trebuie să mulțumesc lui Dumnezeu că mă mai aflu acum aici ! În legătură cu aceasta, trebuie să spun — și acum pot s-o spun sus și tare — că Ceaușescu a supraestimat foarte mult posibilitățile noastre ; de bună seamă, se temea și el puțintel de opinia publică mondială și acesta a fost norocul nostru ; el nu știa cît de slabi sîntem noi, evreii... cînd îmi tot cerea cîte ceva — ceea ce era imposibil de realizat — eu îi spuneam : «Noi, evreii, am avut întotdeauna aceeași soartă, ori sîntem supraapreciați, ori subapreciați»“.

Dr. Moses Rosen, care și-a sărbătorit de curînd venerabila vîrstă de 80 de ani, este actualmente cel mai proeminent evreu care trăiește în Europa răsăriteană ; el se numără însă printre foarte puținii oameni care în timpul „epocii celui mai mare conducător al românilor“, aveau o părere proprie, rămînînd consecvent, în pofida presiunii și amenințării. Această tenacitate i-a adus însă multă admirație și prețuire din partea a numeroși neevrei și chiar a unor comuniști, care vedeau în Șef Rabinul Rosen un simbol. Evreul scund, dar înțelept nu a putut fi îngenuncheat de puternicii reprezentanți ai nomenclaturii comuniste [...].

Șef Rabinul Moses Rosen s-a născut în 1912 în tîrgușorul Moinești din Moldova — în răsăritul României — ca fiu al renumitului cărturar și talmudist evreu Avram Arie Rosen. Domnia Sa a desfășurat, după numirea sa ca rabin la Fălticeni, în 1938, și Șef Rabin la București, în 1948, o prodigioasă activitate științifică, pedagogică și publicistică. Dintre importantele cărți editate în ultimele decenii, se insistă aici îndeosebi asupra recentei sale opere „Primejdii, Încercări, Miracole“, apărută în 1990 în editura londoneză Weidenfeld and Nicolson. Dr. Rosen : „În această carte este cuprins totul... Viața mea a fost o luptă unică, o luptă care, în ultimele luni ale dictaturii Ceaușescu, era cît pe-aci să mă coste capul, deoarece n-am vrut să mă plec, și nici n-am putut s-o fac. Noi, evreii răsăriteni, am învățat ce-i lupta încă din copilărie ; istoria noastră a fost o luptă permanentă pentru a putea rămîne ceea ce sîntem. Noi nu am luat niciodată nimic de la nimeni, dar am fost necontenit năpăstuiți și jefuiți, prigoniți și nimiciți“.

Dacă astăzi, în fostul cartier evreiesc al Bucureștiului — un cartier ale cărui locuințe ale cetățenilor pașnici au căzut pradă nebuniei distructive a „conducătorului“ —, mai există patru sinagogi — acest lucru se datorează Șef Rabinului Rosen ; dacă și aceste edificii ar fi fost demolate, în pofida numeroaselor sale proteste, el și-ar fi depus, obosit și resemnat, demisia, atrăgînd astfel atenția opiniei publice internaționale asupra fărădelegii din România. Nici un alt reprezentant al unei comunități religioase n-a dat dovadă pînă atunci de atîta curaj, fiecare a considerat, în mod tacit, dărîmarea bisericilor lor ca un fapt predestinat. În cazul dr. Rosen, Ceaușescu a trebuit, pentru prima oară, să cedeze întrucîtva, la presiunile S.U.A., Spaniei și Israelului ; renumitul Templu Coral peste care trebuia să treacă un bulevard socialist, Muzeul Evreiesc, Sinagoga Mare și vechea sinagogă de lîngă Teatrul Evreiesc au rămas în picioare...

Actualmente, octogenarul rabin, învățat, publicist și pedagog, care s-a bucurat de numeroase cinstiri internaționale, este amenințat din nou. Reprezentanți ai radicalilor de dreapta, ai partidelor și asociațiilor naționaliste, ca : „Vatra Românească“, „Națiunea“ și „România Mare“, practică fățiș instigarea antisemită. Dr. Moses Rosen declară : „Eu am uitat ce-i frica ; nu aceasta va hotărî cînd mă voi retrage, ci numai Atotputernicul, singur. Mie nu mi se mai poate întîmpla nimic, deoarece am rezistat tuturor dictaturilor : de la Antonescu pînă la Stalin, Gheorghiu-Dej și Ceaușescu. Ceea ce poate să se abată asupra mea voi înfrunta“.

(Din „David“ — Jüdische Kulturzeitschrift — vol. 4, nr. 14, sept. 1992)
Traducere de CLARA MARCOVICI

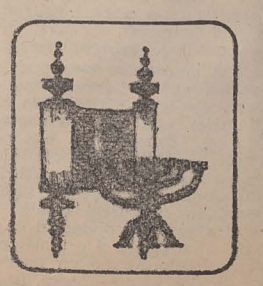

TRANSILVANIA ŞI EVREII

Numărul 8/1991 al prestigioasei reviste de cultură de limba maghiară *KORUNK* din Cluj-Napoca este dedicat aproape în întregime temei „Transilvania şi evreii".

Ca motto este dat un citat din cunoscutul politolog *Istvan Bibo*: „În sine, ruperea rănilor cicatrizate nu ajută la mare lucru, dar muşamalizarea problemelor şi neconfruntarea situaţiei de fapt sînt mai dăunătoare decît orice rupere a acelor cicatrici".

Revista urmăreşte o tratare multilaterală, curajoasă, din perspectivă personală, filozofică, istorică, culturală, a problematicii enunţate, inclusiv a antisemitismului, semnatarii cîtorva articole fiind evrei ce-şi analizează propria experienţă din ultimele decenii, atît de pline de convulsii şi tragedii.

În articolul introductiv, redactorul-şef al revistei, *Lájos Kántor*, îşi exprimă regretul cu privire la dispariţia iminentă a evreilor din Ardeal, ceea ce trebuie considerat ca o pierdere valorică pentru ardeleni.

Distinsul poet octogenar *Imre Horváth* evocă, într-un interviu, legăturile sale de strînsă prietenie de-a lungul vieţii, cu evreii, aprecierea unor evrei oameni de litere de prim rang, ajutorul pe care i l-au acordat prietenii săi evrei. În ceea ce priveşte poziţia scriitorilor unguri faţă de umilinţele suferite de evrei în anii de război, sub regim horthyst, poetul mărturiseşte: „Credeam că va exista în noi un sentiment de ruşine, o mustrare de conştiinţă [...] care să ne identifice cu evreii. Nu am observat aşa ceva. Şi scriitorii creştini au scris despre grozăviile respective. Au existat şi mai există asemenea luări de poziţie. Tema este abordată şi astăzi. Dar observ o anumită indiferenţă. *Nu înregistrez nici ruşine, nici căinţă*" (s.n.).

Filozofic, problema este abordată dintr-o perspectivă mai largă: un articol, semnat *Endre Fülesi-Szántó*, se ocupă de un model al urii. Fără a face o trimitere explicită la antisemitism sau la alte forme ale xenofobiei, autorul atrage atenţia cu durere: „În epoca noastră, nu arareori sursa urii nu este manifestarea unei agresivităţi înnăscute, un stimul extern care te doare, *ci un program de influenţare, premeditat şi cumpănit*. Cu alte cuvinte, ura devine *mesaj*, este transpusă în mod metaforic, cîteodată este chiar un *transplant sufletesc* în proporţii de masă".

Relevăm, în context, o prezentare a pamfletului lui Isaiah Berlin: „Patru eseuri despre libertate" („Four Essays on Liberty", Oxford, 1969, apărut în traducere, la Budapesta, în 1990). Se apreciază că autorul, „conştient de concepţiile înşăimîntătoare ale distorsionărilor din secolul al XX-lea ale naţionalismului romantic şi individualismului umanist, a examinat premisele unilaterale şi simplificatoare ale acestora, ducînd la intoleranţă".

Concluzia la cunoscutele reflecţii ale lui Jean Paul Sartre în problema evreiască, prezentate în rezumat: „Răspunderea intelectualului, a cărturarului este de a ţine treze ideile progresiste şi de a face să se înţeleagă (dacă este necesar, chiar printr-un «act de acuzare») că sîntem datori unii faţă de alţii şi epocii în care trăim".

Holocaustul din Ungaria este tratat o dată prin prezentarea cărţii pe această temă a lui Randolph Braham, originar din Transilvania, profesor la New York Columbia University, apoi printr-o descriere a unei zile la Auschwitz, trăită de o fostă deportată clujeană: este infernul resuscitat.

Istoria evreilor transilvăneni este prezentată prin intermediul a trei articole.

Sub titlul: „De la înrădăcinare pînă la emancipare", *Mihály Sebestyén* face o interesantă paralelă între evoluţia soartei evreilor din Transilvania şi a acelora din Principatele Române, între condiţiile concret-istorice diferite care au dus şi la o lipsă de omogenitate între evreii din diferitele părţi ale ţării.

György Kovács-Kis, în studiul: „Cetăţeni cu drepturi egale ai oraşului. Contribuţie la istoria evreilor clujeni după emanciparea acestora", descrie principalele evenimente din istoria oraşului, din perioada 1867—1918, în care evreii şi-au manifestat deosebit de activ prezenţa prin acţiuni care se află înscrise în arhivele clujene (începînd, de altfel, cu diploma din 1623 a lui Bethlen Gábor, emisă la Cluj). Autorul insistă, în mod repetat asupra necesităţii imperioase a prelucrării critice a datelor arhivistice foarte bogate. „Perioada examinată nu este scutită de greutăţile şi tulburările încadrării în procesul îmburghezirii, dar a făcut posibilă participarea, cu drepturi depline, a evreilor, în viaţa socială a oraşului, înstărirea lor şi ilustrarea valorilor lor spirituale. Ca orice perioadă, şi aceasta are umbrele sale, cu procese diferite în viaţa indivizilor... În ansamblu, aceşti cincizeci de ani înfăţişează un tablou al solidarităţii civice. Şi, ca orice eveniment social, aparţine şi el istoriei şi nu poate fi, nu este voie să fie uitat" — conchide autorul.

György Gaal abordează subiectul: „Evreii ardeleni în perioada de după primul război mondial. Încadrarea în situaţia interbelică din România", tratîndu-l din punctul de vedere al comunităţilor religioase: găsim o sinteză bogată în date privind evoluţia comunităţilor ortodoxe, a celor de rit occidental şi a celor status-quo-ante, a relaţiilor dintre acestea, fiind enumerate congresele, personalităţile rabinice marcante, caracteristicile sionismului incipient, activităţile de caritate, de învăţămînt laic şi religios, presa. Perioada Holocaustului are o pondere oarecum redusă faţă de bogăţia datelor precedente. Se afirmă, de altfel, că de multe ori aplicarea dispoziţiilor „Limitative" (ne întrebăm: între viaţă şi moarte?!) s-a făcut prin comunităţile evreieşti. Oare, autorul nu ştie că la orice poliţie exista, pentru fiecare persoană, o fişă pe care, într-o rubrică specială, se menţiona dacă, potrivit legii IV/1938, erai considerat evreu? Cei botezaţi intrau şi ei sub rigorile legislaţiei rasiste. Mai mult, au fost deportaţi şi secuii sabatişti, întrucît, în faimoasele fişe, aceştia se declarau de religie mozaică. Nici aceştia nu făceau parte din comunităţile evreieşti. (Cazul lor este cuprins într-un articol de sinteză istorică, semnat de *András Kovács*, unul dintre ultimii supravieţuitori din rîndurile acestor secui).

Viaţa comunitară, abia refăcută după 1945, a fost repede restrînsă prin măsurile cunoscute. Se dau cifre privind reducerea numerică a comunităţilor, se aminteşte ruşinoasa „recompensare financiară", de către Israel, cerută de statul român pentru fiecare imigrant, de fapt un adevărat comerţ cu oameni de tip medieval! „În anii '980, dispariţia, autolichidarea comunităţilor au devenit evidente. O întrebare deocamdată deschisă: ce se întîmplă cu cimitirele rămase, cu sinagogile reprezentînd imense valori de artă?".

Printre materialele cu caracter istoric, se înscrie şi cel semnat de *Magda Frenkel*, despre „Şcoala evreiască de la Turda, 1941—1944", animată şi susţinută prin activitatea neobosită a semnatarei, în condiţiile deosebit de vitrege din acei ani.

Viktor Karády analizează „Distanţa dintre grupuri, situaţia de pătură socială, dinamica căsătoriilor între evrei şi creştini în perioada interbelică", bazîndu-se atît pe studiul dr.-ului Petru Rămneanţu („Problema căsătoriilor mixte în oraşele din Transilvania în perioada de la 1920—1937" în *Buletin eugenic şi biopolitic*, VIII, nr. 8—9, aug.—sept. 1937, p. 317—338, în care autorul propunea măsuri restrictive în privinţa căsătoriilor mixte în rîndurile funcţionarilor publici şi meseriaşilor români), cît şi de propriile investigaţii în această problemă. Studiul se ocupă de paradigma naţională a căsătoriilor (susţinută de un tabel); paradigma naţională a riscurilor divorţurilor; păturii sociale şi căsătorii mixte: efectul condiţiilor demografice (cu tabele); asimilare şi distanţă între grupuri. Autorul a urmărit ca, prin corelaţiile demografice şi sociologice ale frecvenţei căsătoriilor între evrei şi creştini, să ilustreze cîteva dimensiuni esenţiale, dar neglijate de istoriografie, ale problematicii distanţelor interetnice.

Trei autori tratează, din puncte de vedere diferite şi la niveluri diferite, drama crizei de identitate a evreilor transilvăneni. În primul rînd, trebuie amintit studiul cuprinzător pe această temă al sociologului prof. univ. *Gaal Ernö*, „În dublă minoritate", tratat atît sub aspectul experienţei personale, cît şi sub acela al analizei ştiinţifice a specialistului. „Soarta minoritară *apăsa dublu* pe umerii evreilor, fiind discriminaţi nu numai ca avînd limba maternă maghiară, dar şi ca evrei; pe de altă parte, nici raportul cu ungurimea şi reprezentanţii acesteia nu era lipsit de probleme. Situaţia de dublă minoritate era agravată atît de naţionalismul (mai exact: antisemitismul) maghiar, cît şi de cel român, iar relaţiile cu celelalte minorităţi au evoluat în funcţie de formele latente sau acute ale antisemitismului existent în acest spaţiu". Cazurile de „omenie" au fost din păcate puţine şi, uneori contra cost. Autorul scrie: „calea de ieşire din strînsoarea multiplă se oferea a fi întoarcerea către identitatea evreiască... iar această identitate, odată cu acceptarea sionismului, stimula sprijinirea mişcării de pregătire a întoarcerii în patria străbună. Această orientare a încurajat disimilarea, îndepărtarea de maghiarime, stimulată de autorităţi".

Problemele puse în acest studiu ar merita detaliate. Relevăm doar aprecierea la adresa celor care vedeau „rezolvarea definitivă şi cu desăvîrşire a problemei naţionale" — asimilanţii deci — prin „dominaţia tăcerii şi a eufemismelor, alegînd calea dispariţiei totale (ca evrei); chiar şi în cercul lor familial ei au înăbuşit orice amintire referitoare la originea lor, au ţinut în secret orice fapt sau informaţie de acest gen", ceea ce a fost, de fapt, o laşitate care nici măcar n-a folosit.

Júlia Szilágyi analizează sentimentul trăirile proprii în problema chinuitoare a contradicţiilor identităţii echivoce, concluzia fiind că acasă, pentru ea, rămîne Clujul. Aceeaşi idee a pămîntului natal, de care nu te desparţi sufleteşte niciodată, o regăsim în mărturia unei pianiste clujene care a făcut Alia în Israel, *Katalin Debreczeni*.

Cultura iudaică este prezentă în revistă prin textul original a două poezii din folclorul idiş, cu traducerile respective, semnate de eminentul poet clujean *Sándor Kányádi*, care relevă în prefaţă că acest folclor aparţine istoriei culturale multiseculare a Ardealului.

După o prezentare, de către *Ferenc Viski*, a hasidismului, revista publică mai multe zeci de istorioare hasidice culese de Martin Buber, în traducerea lui *Péter Rácz*.

Dintre prezentările de literatură evreiască, relevăm: prefaţa poetului Sándor Kányádi la memoriile despre Holocaust ale soţilor Blanka şi Vasile Erös; volumul *Martiriul evreilor din România*, cărţi pe teme evreieşti de Joseph Roth, Tábor Béla. Sînt, de asemenea, prezentate discuţiile despre antisemitism publicate în presa din Ungaria şi un articol despre neonazismul din fosta R.D.G.

Prin cele prezentate, sperăm să fi dat o imagine cuprinzătoare a lăudabilei iniţiative a redacţiei revistei „Korunk" de a înfăţişa tradiţiile relaţiilor interetnice transilvănene sub raportul istoriei, al culturii şi al problematicii evreieşti.

Ilustraţiile sînt semnate de András Heim şi Egon Lövith.

EVA SZMUK

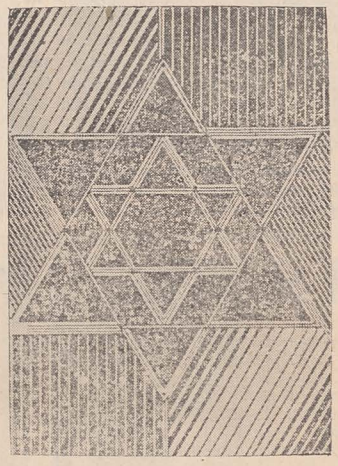

■ **Sus: „Holocaust", de Heim András**

■ **Stînga: Desen de Lövith Egon**

NOTĂ

Într-o scrisoare a sa din 18 ianuarie 1993, dl László Erös, din Cluj-Napoca, referindu-se la un articol din „Revista Cultului Mozaic", nr. 748 din 1992, precizează că regimul „Crucilor cu săgeţi", instaurat în Ungaria la 15 octombrie 1944, a deportat evreii în Germania şi Austria (între cei deportaţi atunci fiind şi domnia sa), dar deportările la Auschwitz le-a făcut Horthy, mai înainte (în aprilie-mai 1944), numărul total al evreilor deportaţi din Ungaria şi teritoriile ocupate de horthyşti (Transilvania de Nord, Slovacia, Iugoslavia) ridicîndu-se la 564 507 (conform cifrelor oficiale citate de prof. R.L. Braham, în „The Politics of Genocide", lucrare ce tratează despre Holocaustul din Ungaria). Menţionăm că dintre cei peste 564 000 de evrei deportaţi, peste 150 000 erau din nordul Transilvaniei, ocupat atunci de horthyşti.

Mulţumim corespondentului nostru şi facem cuvenita rectificare.

Sărbătorirea Unirii Principatelor şi a Zilei Naţionale a României

(Urmare din p. 1)

care ne-am bucurat noi, evreii, pe binecuvîntatele meleaguri româneşti. În veci nu vom uita că în timp ce în toate ţările de sub jugul comunist, orice urmă de educaţie evreiască era cu desăvîrşire desfiinţată, în România am avut posibilitatea să învăţăm zeci de mii de copii evrei, slova străbună a Bibliei şi să-i educăm astfel ca buni evrei; că în timp ce în întreg imperiul comunist aproape nimeni nu putea emigra în altă parte a lumii, din România au plecat în mod legal spre Israel sute de mii de evrei (97%) spre a participa la reclădirea Ţării Sfinte (ALIA); că sute de sinagogi, zeci de restaurante rituale şi tot ce este necesar unei vieţi religioase mozaice a funcţionat aproape fără stingherire şi că ne-am putut afirma ca o parte integrantă a poporului evreu. Toate acestea nu vrem şi nu putem să le uităm şi, de aceea, bucuria noastră în această zi festivă a României Mari ne copleşeşte inimile şi ne simţim datori să-i dăm glas aici, pe pămîntul Israelului, în care se află aproape 400 mii de evrei originari din România.

Tocmai spre a nu umbri imaginea poporului român, noi nu încetăm de a ne striga revolta şi protestul împotriva tolerării campaniei antisemite a neofasciştilor din România şi cerem o lege care să pedepsească aşa cum se cuvine antisemitismul".

Declaraţiile dlui Şef Rabin au fost viu aplaudate.

WEIZMANN — 40 • DECLARAŢIA BALFOUR — 75

Dr. Chaim Weizmann

Profesorul Chaim Weizmann s-a născut în 1874, în satul Motol, de lîngă Pinsk (Rusia) şi a decedat în 1952. El a fost cel care, acum mai bine de 40 de ani, avea să devină primul preşedinte la Statului Israel. Din Rusia a sosit studentul în chimie Chaim Weizmann, în 1895, în Germania pentru continuarea studiilor. Iar cu un an mai tîrziu, a plecat în Elveţia, pentru a-şi susţine doctoratul la Universitatea din Freiburg.

După Freiburg, a urmat Geneva, unde Weizmann a devenit docent în chimie şi a activat pe tărîm ştiinţific.

În Elveţia a început şi activitatea sa politică, de militant sionist, pentru asigurarea condiţiilor necesare revenirii poporului evreu în Ţara Sfîntă. Astfel, pe la începutul lunii decembrie 1914, a avut loc prima convorbire cu ministrul de finanţe britanic, Lloyd George. Cu aceasta au început demersurile diplomatice propriu-zise ale lui Weizmann.

Faptul că el s-a adresat Angliei avea să se dovedească ulterior deosebit de important; spre deosebire de alţii, el a mizat pe aliaţi — şi nu pe Germania — ca viitori învingători în primul război mondial.

În 1917, guvernul englez dă publicităţii Declaraţia Balfour, prin care li s-a făgăduit evreilor împlinirea dreptului lor de a-şi reconstrui patria în Eretz Israel. Un fapt istoric. Un document istoric. A intuit, oare, Weizmann, în acea clipă măreaţă din istoria evreilor şi din istoria universală, evenimentele şi împrejurările grele ce vor trebui înfruntate în următoarele trei decenii? A intuit el, oare, că între făgăduiala şi înfăptuirea Declaraţiei Balfour avea să se deschidă o asemenea prăpastie, precum a ieşit la iveală cu prilejul măsurilor ulterioare luate de englezi, de la alcătuirea diferitelor comisii şi Cărţi Albe, limitarea şi împiedicarea procesului de Alia pînă la retragerea haotică a trupelor britanice şi a autorităţii mandatare din Ţara Sfîntă? Se pare că Weizmann a sesizat imediat insuficienţele şi echivocul Declaraţiei Balfour. El descrie astfel momentul istoric de la 2 noiembrie 1917: „În timp ce guvernul era în şedinţă, eu aşteptam în apropiere. Sykes, secretarul principal al ministrului de război britanic, mi-a adus afară documentul, adresîndu-mi cuvintele: «Dr. Weizmann, este un băiat!». Ei bine, la început nu doream acest băiat. El nu arăta precum mă aşteptam eu. Dar am simţit, totuşi, că era un început. Se deschidea un nou capitol din istoria noastră, cu multe noi dificultăţi, dar şi cu unele mari perspective".

În zilele Conferinţei de pace de la Versailles, s-a inaugurat pentru Weizmann un triplu cîmp de activitate, pe care avea să se mişte, începînd de atunci, o perioadă mai îndelungată: Patria evreiască, politica engleză şi europeană şi evreimea americană reprezentau cadrul căruia el trebuia să-şi adapteze viaţa. Ierusalimul, Londra, New York-ul au devenit puncte centrale, în care-l aşteptau împliniri şi greutăţi.

Şapte ani s-au scurs între ratificarea mandatului britanic al Ligii Naţiunilor asupra Palestinei, în iulie 1922 şi întemeierea, la Zürich, a aşa-numitei Agenţii Evreieşti, care, potrivit Ligii Naţiunilor, avea menirea să devină înfăptuitoarea efectivă a patriei evreieşti în Palestina şi să reunească toate asociaţiile mondiale sioniste şi nesioniste în vederea operei de reconstrucţie în Palestina.

Între timp, în Palestina au izbucnit tulburări declanşate de arabi, iar marea criză din 1929, urmată de o lungă perioadă de recesiune economică, a afectat şi sursele de ajutor pe care contase Agenţia Evreiască.

În ciuda adversităţilor, concepţia principială şi, totodată, pragmatică a lui Weizmann se reflectă limpede în cuvintele sale: „Eu eram pătruns pînă-n fundul sufletului de următorul sentiment: orice acţiune politică era lipsită de valoare pentru noi, ba, poate, chiar dăunătoare, dacă ea nu era rezultatul unei munci aspre, prestată pe pămîntul Palestinei. Aşezările comunitare «Nahalal» şi «Dagania», Uzinele electrice Ruthenberg, concesiunea de la Marea Moartă aveau pentru mine o mult mai mare semnificaţie politică decît toate promisiunile făcute de guverne puternice sau de mari partide politice. Aceasta nu însemna nici lipsă de consideraţie faţă de guverne sau de partidele politice, nici subaprecierea valorii proclamaţiilor politice. Dar, pentru mine, o proclamaţie înseamnă realmente ceva, cînd este însoţită de fapte. Dacă o proclamaţie este emisă — acest lucru depinde de alţii; dacă ceva se realizează — aceasta depinde numai de noi".

În aceste cuvinte este cuprinsă profesiunea de credinţă a vieţii sale de sionist. El, care, înainte de toate, este socotit drept mare diplomat, omul de stat Weizmann, ştia, totuşi, precis că orice diplomaţie şi orice dezbateri parlamentare nu folosesc la nimic, dacă îndărătul lor nu se află o aspră muncă practică, o realizare sionistă în Palestina însăşi.

În 1935, în cadrul congresului de la Lucerna, Weizmann este ales din nou preşedinte al Organizaţiei Mondiale Sioniste şi al Agenţiei Evreieşti. Patru ani mai tîrziu, izbucnea cel de-al doilea război mondial. În lupta cu monştrii naziști, pentru nimeni nu era mai important decît pentru evrei şi nimeni nu putea fi preocupat într-o manieră mai convingătoare decît evreii de a servi cauza generală a aliaţilor. Dar Anglia, membră proeminentă a coaliţiei antifasciste, a închis porţile Palestinei pentru miile de bărbaţi, femei şi copii evrei care încercau să se salveze de genocidul naţist. Cu toate acestea, un congres sionist, care a avut loc la Geneva, în primele zile după izbucnirea războiului, a hotărît să acorde sprijin guvernului englez, căci, în acel moment, avea prioritate lupta contra naziştilor.

Profesorul Weizmann însuşi a plecat, cam la o lună după declanşarea războiului, în Elveţia, într-o misiune specială, încredinţată de guvernul britanic. Era vorba de a afla ce era adevărat în zvonurile care circulau, potrivit cărora germanii pregăteau un război chimic, cu noi metode. Weizmann scria: „Nu am obţinut multe informaţii, dar am avut impresia că zvonurile despre uriaşele pregătiri în vederea distrugerii unor oraşe întregi prin atacuri cu gaze erau lipsite de temei. Acest lucru l-am comunicat guvernului".

Omul de ştiinţă, chimistul Weizmann a avut, în timpul războiului, şi alte misiuni importante. La fiecare călătorie în Elveţia se oprea la Paris şi discuta cu ministrul înarmării despre posibilităţile folosirii unui anumit proces chimic, pe care Weizmann şi colaboratorii săi îl inventaseră în laboratorul ştiinţific de la Rehovot — Palestina. În laboratoarele sale din Anglia, Weizmann a făcut cercetări pentru obţinerea unor cantităţi mai mari de benzină şi benzol, precum şi pentru prepararea metilbutionului şi în special a izoprenului.

Prepararea izoprenului era importantă, dată fiind iminenta penurie de cauciuc. Weizmann şi colaboratorii săi au cercetat şi producerea de carburanţi cu cifră octanică superioară. Diferite procedee au fost încercate apoi în America. În legătură cu aceasta, cu puţin timp mai tîrziu, vicepreşedintele, în funcţie atunci, al Statelor Unite, Henry A. Wallace, a afirmat: „Lumea nu va putea aprecia niciodată ce contribuţie importantă a avut Weizmann la realizarea cu succes a programului pentru obţinerea cauciucului sintetic".

La 13 noiembrie 1945, guvernul laburist britanic a retractat, în mod oficial, promisiunile partidului laburist făcute sioniştilor şi a propus, în locul abrogării Cărţii Albe din 1939 şi al eliberării evreilor din lagărele de internare, o nouă comisie de anchetă pentru Palestina.

Aceste eşecuri au avut un efect cu atît mai tragic, dacă le asociem cu toate nenorocirile pe care naziismul şi războiul le aduseseră cu ele: exterminarea a şase milioane de evrei — o treime din efectivul populaţiei evreieşti —, transformarea altor milioane de evrei în apatrizi şi în oameni lipsiţi de mijloace de existenţă.

Weizmann şi-a dat (pentru a doua oară) demisia din funcţia de preşedinte al Organizaţiei Mondiale Sioniste şi s-a reîntors, în primăvara anului 1947, în Palestina, în căminul său din Rehovot. Aici s-a îndeletnicit cu lucrări ştiinţifice şi, în primul rînd, cu construcţia noului laborator ştiinţific înfiinţat cu prilejul celei de-a 70-a aniversări a zilei sale de naştere.

Faza finală în lupta pentru crearea statului evreu modern a început atunci cînd guvernul englez, în primăvara anului 1947, s-a decis să prezinte întreaga problemă a Palestinei în faţa Naţiunilor Unite. O hotărîre în favoarea unui stat evreu se părea, ce-i drept, să nu fi fost prevăzută în planurile ministrului de externe britanic de atunci, Bevin. Totuşi, după consfătuirile din cadrul noilor comisii O.N.U., la care a fost atras Weizmann, Adunarea Generală a Naţiunilor Unite a declarat, la 29 noiembrie 1947, cu o puternică majoritate (peste două treimi din voturi, respectiv 33 contra 13) următoarele: mandatul asupra Palestinei ia sfîrşit de îndată ce va fi posibil, în nici un caz însă mai tîrziu de 1 august 1948. Un stat independent arab şi un stat independent evreu, precum şi o administraţie internaţională separată în oraşul Ierusalim se vor crea în Palestina la două luni după retragerea forţelor armate mandatare, în nici un caz însă mai tîrziu de 1 octombrie 1948.

Ulterior, evenimentele s-au precipitat, arabi înarmaţi au cotropit din exterior teritoriul palestinian. Englezii au mizat pe retragerea lor, care urma să lase ţara în haos. Ei voiau să-i lase pe evrei şi pe arabi faţă în faţă, pentru ca inevitabila vărsare de sînge să poată avea loc. Între timp, au avut grijă să-i sprijine pe arabi. Dar lucrurile s-au petrecut altfel: cînd Adunarea Generală a O.N.U. s-a întrunit din nou, pe la mijlocul lunii aprilie 1948, aşa-numita „Armată de eliberare arabă", de sub conducerea lui Fawzi Kawukji, fusese înfrîntă, între timp, la Mişma haEmek, de către evrei. În unele părţi ale Palestinei, forţele armate evreieşti au început contraofensiva. Evreii făceau pregătiri pentru constituirea unui organism de stat puternic. „Se vădea că statul evreu luase fiinţă, în timp ce Naţiunile Unite mai dezbăteau problema custodiei (fără garanţie juridică)". La sfatul competent al lui Weizmann, în pofida presiunii americane, Sharett şi ceilalţi reprezentanţi ai Israelului la O.N.U. au respins propunerea încheierii unui armistiţiu.

Şi apoi a venit istoricul 14 mai 1948! Preşedintele S.U.A., Truman, s-a consultat mult timp cu experţii săi asupra cazului litigios — Palestina. Adunarea Generală a O.N.U. n-a confirmat, dar nici n-a retractat rezoluţia ei din 29 noiembrie 1947. În Palestina, mandatul britanic urma să ia sfîrşit peste cîteva ore. În aceeaşi zi este convocată, la Tel-Aviv, istorica adunare a reprezentanţilor evreilor palestinieni şi este proclamată, în faţa opiniei publice mondiale, independenţa de jure a Statului Israel, recunoscut imediat de Statele Unite, Uniunea Sovietică, alte state est-europene, unele state sud-americane şi Africa de Sud.

La 15 mai, Weizmann a primit o telegramă din partea guvernului provizoriu al Statului Israel, semnată de David Ben-Gurion, Eliezer Kaplan, Golda Meir, David Remez şi Moshe Sharett: „Sprijinul şi ajutorul Dvs. ne-au întărit pe toţi. Aşteptăm ziua cînd să vă putem saluta drept şef al acestui stat, creat în condiţii de pace". După două zile, Consiliul Provizoriu de Stat l-a ales, la Tel-Aviv, pe Chaim Weizmann ca primul preşedinte al ţării.

În 1952, Chaim Weizmann a trecut în eternitate. Mormîntul său se află la Rehovot, lîngă laboratoarele sale, lîngă cunoscutul institut ştiinţific care-i poartă numele.

Dar mai răsună vocea sa profetică, expresie a spiritului său vizionar, ca acum patruzeci de ani, cînd a menţionat drept ţel al Statului Israel „o înaltă cultură, construită pe principiile riguroase ale eticii evreieşti; de la aceste principii nu trebuie să ne abatem niciodată. Dacă poporul îşi va concentra toate forţele pentru a produce adevărate valori, în industrie, în agricultură, pe tărîmul ştiinţei, literaturii sau artei, atunci Dumnezeu îşi va coborî privirea asupra copiilor săi şi îi va binecuvînta".

(După „Israelitisches Wochenblatt")
În româneşte de
CLARA MARCOVICI

Dr. Chaim Weizmann este ales primul preşedinte al Statului Israel

Lordul Balfour

DIALOG DESCHIS și dezbateri animate

UN BILANȚ AL „ZILELOR CULTURALE EVREIEȘTI" LA BERLIN, CU TEMA : „EUROPA RĂSĂRITEANĂ DUPĂ HOLOCAUST"

La New York, neevreii nu trebuie să-și formeze o imagine artificială asupra evreilor ; raportul dintre cele două tabere este acolo de 1 la 1. Felicitările pentru Hanuca stau în papetării alături de cele cu „Merry Christmas" ; precedentul primar a fost evreu și fiecare copil de școală știe că hasidimii Liubavici trăiesc Șabatul, în Brooklyn, diferit de evreii de pe Upper East Side.

Pînă acum, după cum se știe, așa ceva a fost imposibil în Germania ; în absența unei autentice dezbateri, a înflorit formarea miturilor.

* *

În lunile de după expoziția berlineză intitulată „Lumi evreiești", se pare că de ambele părți s-a pus ceva în mișcare. Vandalismelor antisemite le stă, pe partea opusă, o abundență de „Judaica" și un val de nostalgie tocmai pentru lumile evreiești dispărute din estul Europei, pentru tîrgușorul cu muzicanții lui — klezmeri — oameni care trăiau din te miri ce, ghinionești, și alții — „trandafirii ghetoului" (oameni care o duceau cît de cît mai bine). În același timp, în cunoscuta revistă „Der Spiegel", Ralph Seligman scrie despre mînia abia reținută împotriva germanilor ; Ralph Giordano vorbește despre „înarmare evreiască" și Claude Lanzmann, regizorul filmului „Șoa", lucrează la un film despre autoapărarea evreiască.

În această ambianță au avut loc, la Berlin, „Zilele culturale evreiești", cu tema : „Europa răsăriteană după Holocaust". Jerzy Kanal, președintele Comunității Evreiești din Berlin, a spus la reuniunea inaugurală a acestei ediții : „Prezentăm viața evreiască din Europa răsăriteană după Holocaust, pentru a înlocui, prin realități, niște imagini transfigurate sau negative. Viața evreiască din Europa răsăriteană nu a dispărut niciodată definitiv ; a existat totdeauna o anumită continuitate". „Ceea ce a început prin expoziția «Lumi evreiești», anume, reprezentarea diversității și modificărilor istorice ale vieții evreilor (stereotipurile îl cunosc pe «evreu» numai ca ființă fără istorie, totdeauna aceeași) este concentrat aici într-un fel de plan apropiat", a subliniat Andreas Nachama, unul dintre animatorii manifestării.

În centrul programului s-a situat expoziția de fotografii de la „Casa Americii", cuprinzînd imagini surprinse de fotograful american Edward Serotta, care a cutreierat, ani de-a rîndul, Europa răsăriteană și după ieșirea acesteia din izolare. Fotografiile sale sînt atît documente ale unei vieți comunitare care continuă tenace, opunîndu-se sărăciei, cît și mute memento mori. El l-a descoperit pe David Levy, singurul evreu din Senec, un orășel din vestul Slovaciei, în fața sinagogii încuiate ; pe dinamicul Arnost Goflam, conducătorul unui teatru ceh de avangardă, înaintea unui spectacol cu „Procesul" de Kafka ; învățarea ivrit-ului la lumina opaiților într-o locuință sărmană sau un cimitir evreiesc năpădit de verdeață.

În istoria expozițiilor despre evrei, aceste imagini prezintă o noutate. Ceea ce în anii '60, perioada gesturilor de împăcare sub Willy Brandt, erau marile „expoziții Judaica", cu structura lor istorizant-muzeală, ceea ce apoi, în anii '70 și '80, erau expozițiile dedicate Holocaustului este acum realitate evreiască, ilustrată prin interes în mediul fotografiei, dar și concretizată prin prezența artiștilor, ziariștilor și scriitorilor din Europa răsăriteană.

În România, ca și în Bulgaria, Polonia, Ungaria sau în Cehia și Slovacia, Serotta a întîlnit pretutindeni un fenomen : climatul democratic a „făcut loc" și antisemitismului ; mulți evrei în vîrstă de peste 60 de ani își amintesc că, sub guvernele comuniste, el era, cel puțin oficial, interzis. Pe de altă parte, potrivit scriitorului moscovit Mihail Gorelik, „«Pamiat» (mișcare antisemită din Rusia — n. ns.) ne-a ajutat într-un anumit mod : fără antisemitism unii evrei nu-și regăsesc identitatea evreiască".

În același timp, în Europa răsăriteană se remarcă și fenomenul de resuscitare a textelor care erau caracterizante pentru intelectualii evrei în anii '40. „Reflecțiile în problema evreiască" din 1947 ale lui Sartre, în care el îl socotește pe „evreu" ca o elaborare a antisemitismului, și în care îi chema pe evrei să adopte un evreism autentic, respingînd universalismul liberal, înregistrează o audiență record. Scriitorul Gheorghe Schwartz, din România, relevă : „În acest moment, evreii stau în fața a patru opțiuni : fie rămînem la tradiția noastră — care, oricum, dă cuiva o identitate clară ; fie devenim sioniști, ceea ce nu mai este chiar atît de simplu ; fie ne definim în raport cu antisemitismul, lăsînd rezolvarea problemei evreiești pe seama asimilării ; fie, în sfîrșit, mai rămîne drumul propus de Sartre, al «autoreînnoirii personale», ca evreu". Ziaristul Henryk Broder, care a condus discuția la adunarea de deschidere, a avut pregătit instantaneu un răspuns ironic : „Cu acestea ajungem din nou la Theodor Herzl".

Publicul „Zilelor culturale evreiești" a fost exact atît de eterogen cum și-au dorit organizatorii. Evreii ruși i-au frecventat pe artiștii de varietăți din Moscova (un fel de revistă ca la „Friedrichstadtpalast", cu coafuri baroce, sclipici de mase plastice și idiș de scrînciob — Schunkel — Jidisch) ; americani, israelieni și germani s-au întîlnit cu „Klezmatics", o orchestră din East Village (New York), care, împreună cu „Grande Dame Chava Alberstein", din Israel, au realizat un amestec ciudat de balalaici rusești, fluiere yemenite, viori de tîrgușor și trompete de jazz. Un public format din tineri, unii chiar în șaluri palestiniene, l-a ascultat pe Karsten Troyke, cîntăreț neevreu din Berlinul de est, care a învățat perfect idiș de la o vecină bătrînă, și acum cîntă tare, fără nici un pic de romantism de ghetou, bucăți vechi și noi.

MARIAM NIRCUMAND

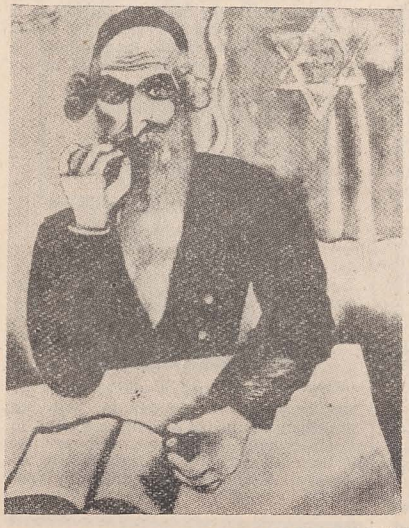

Idiș odinioară : „Rabinul", de Marc Chagall
Idiș azi : scriitorul Josef Burg, din Cernăuți, citește în cafeneaua berlineză „Blumenfeld"

ENIGMA EVREIASCĂ

Recent, a avut loc, la Londra, un seminar organizat de „British-Israeli Forum", pe tema „Enigma evreiască". La seminar au participat profesori de istorie și oameni de cultură din Anglia, evrei și neevrei, precum și reprezentanți ai evreilor din țările Europei de Est, republicile baltice, Turcia, Etiopia, Birobidjan.

Întîlnirile dintre membrii Forumului britanic și oaspeții din celelalte țări s-au deschis printr-o discuție, în cadrul căreia fiecare participant s-a recomandat, răspunzînd la următoarele întrebări :

— „De unde veniți ?" ; „Unde s-au născut părinții dv. ?" ; „Unde s-au născut bunicii dvs. ?" ; „După părerea dv., în ce constă iudaismul : rasă, religie, naționalitate ?".

S-a constatat că participanții, a căror atracție către iudaism era dovedită de însăși prezența lor la discuții, proveneau din cele mai diferite grupuri, de la religioși ortodocși la oameni complet nereligioși, de la evrei care au respectat toată viața religia și tradițiile mozaice pînă la acei evrei al căror iudaism ar fi trebuit să fie complet anihilat de 50 sau 70 de ani de regim comunist.

Seminarul propriu-zis, la care au luat parte aproximativ 40 de participanți din Anglia și 20 din celelalte țări, a avut loc la „Institutul Spiro pentru studiul istoriei și culturii evreiești". Înființat și condus de admirabilii pedagogi care sînt Robin și Nitza Spiro, secondați de mîna fermă a directoarei Trudi Gold, acest institut de profil cultural, apolitic, a apelat la cîțiva distinși oameni de cultură, cum ar fi dr. Mark Levene, lector la Universitatea Warwick, Anthony Hammond, director pentru educație la „Institutul Spiro", dr. David Cesarani, directorul bibliotecii Wiener și alții.

Pe marginea conferințelor ținute de dr. M. Levene despre curentele care se manifestă în viața modernă, precum și a conferințelor dr. D. Cesarani despre antiiudaism și antisemitism din epoca anterioară creștinismului pînă în prezent, au avut loc vii dezbateri.

Deosebit de interesante au fost conferințele rostite de Aubrey Newman, profesor de istorie la Leicester University, unde predă tema „Holocaustul", subiect căruia îi schimbă prezentarea de la an la an, în funcție de noile materiale documentare care nu conținesc să apară, ca urmare a descoperirilor ce se fac în cadrul cercetărilor istorice. Iar dacă arhivele fostei U.R.S.S. vor deveni accesibile istoricilor și cercetătorilor, sursele documentare se vor amplifica în mod senzațional. Pe lîngă subiectul propriu-zis — „Holocaustul" —, conferențiarul a vorbit despre frămîntările resimțite de un profesor care predă un asemenea subiect în așa fel încît tineretul să știe ce s-a întîmplat, dar să nu rămînă șocat, marcat de ororile indescriptibile ale nazismului.

Cu o luciditate acută, judecătorul Israel Finestein a vorbit despre aspectele și perspectivele sionismului în țările Diasporei, unde comunitățile evreiești au de ales între a rămîne pe loc sau a realiza bimilenara dorință : „Leșana habaa biIerușalaim" — „La anul în Ierusalim".

„Last but not least", cum spuneau gazdele noastre britanice, deci ultimele menționate, dar nici pe departe ultimele ca răsunet în mintea participanților, au fost prelegerile ținute de Robin și Nitza Spiro. „Afacerea Dreyfus", în prezentarea lui Robin Spiro, a căpătat viață și actualitate prin comentariile care au însoțit numeroasele și interesantele diapozitive prezentate.

Conferința susținută de Nitza Spiro despre perioada de aur a iudaismului în Spania a îmbinat o expunere captivantă cu imagini, muzică și date despre bucate tradiționale ale evreilor sefarzi. Ca prototip al perioadei de aur a iudaismului spaniol, ea l-a ales pe Iehuda Halevy, poet, filozof, filolog, medic, om de curte și negețător.

În afară de conferințe și seminarii, programul a cuprins filme realizate în perioada nazismului și filme despre aspecte contemporane ale vieții evreilor în diverse țări — tradiții, realizări, dar și antisemitism.

O seară deosebită a fost cea dedicată evreilor din Etiopia. S-au prezentat legendele legate de existența acestor evrei, pînă nu demult rupți de restul iudaismului — fie că sînt urmași ai contemporanilor reginei din Saba sau ai unor evrei refugiați pe acele meleaguri după distrugerea Primului Templu. După prezentarea unor instrumente muzicale specifice și audierea unui disc cu muzică iudeo-etiopiană și după degustarea unor mîncăruri tradiționale, au fost vizionate două filme. Primul prezenta viața acestor evrei într-un sat etiopian ; ar comenta, nu modul lor rudimentar de viață — ni-l imaginam cu toții —, ci năzuința lor spre Ierusalimul biblic, concretizată prin marșul acelor oameni porniți să străbată pe jos uriașa distanță, pustiul și munții, cu o bocceluță sau un copil în spate, pentru a ajunge — cu riscul arestării de către autoritățile etiopiene, pe atunci prosovietice — în Țara Sfîntă. Și nu știu ce era mai emoționant : durerea despărțirii celor ce rămîneau de cei ce plecau sau lacrimile de bucurie și nesfîrșitele sărutări ale celor ce se regăseau în Israel. În al doilea film, s-a prezentat „operația Solomon", în cadrul căreia, în pofida tuturor greutăților ridicate de autoritățile locale, 15 000 de evrei etiopieni au fost transportați de avioanele israeliene în decurs de 36 de ore, din Etiopia în Israel și din epoca primitivă în secolul al XX-lea.

Trebuie să menționez că organizarea acestor întîlniri a fost gîndită și concretizată cu un imens efort al comitetului Forumului, cea mai mare laudă cuvenindu-se președintelui, Barry Abrahamson, sufletul acestor întruniri.

În încheiere, revin la tema seminarului — „Enigma evreiască". Enigma supraviețuirii acestui popor, în ciuda tuturor încercărilor prin care îi este dat să treacă din cauza urii animalice a troglodiților istoriei numiți antisemiți. Iar întîlnirea de la Londra a fost o perfectă ilustrare a „enigmei evreiești" — căci s-au întîlnit evrei deosebiți prin loc de naștere, viață socială, cultură, educație, vîrstă, preocupări, religioși sau nu, cunoscînd sau nu ivritul și idișul —, s-au întîlnit niște necunoscuți care au găsit atîtea puncte comune, încît, numai după o săptămînă, la aprinderea luminărilor de Șabat, deveniseră vechi prieteni.

SANDRA SEGAL

ISTORIA EVREILOR
în viziunea lui HEINRICH GRAETZ

Propunîndu-şi să „povestească" istoria poporului evreu de la origini pînă în momentul „primăverii popoarelor" (anul 1848), Heinrich Graetz încearcă să realizeze — şi reuşeşte s-o facă — o monografie a evoluţiei spiritualităţii iudaice şi să demonstreze că iudaismul este o parte integrantă din istoria civilizaţiei omenirii.

Caracterul literar al lucrării ţine de epoca în care a fost creată şi este specific multor istorici romantici europeni de prim rang. Termenul „romantic" n-are aici un sens peiorativ. Istoria nu era, la jumătatea veacului trecut, o ştiinţă riguros delimitată şi nici măcar azi — cînd avalanşa informaţională şi rigurozitatea metodologică l-au transformat pe istoricul titanic în „specialist" — ea nu poate fi considerată altfel decît o ştiinţă de graniţă. Nimic mai firesc, aşadar, dacă în plasma „istoriei" lui Graetz vom depista un istoric literar, un politolog, un moralist, un statistician, un pedagog, un filozof al culturii.

Una dintre obiecţiile formulate împotriva acestei cărţi a fost prioritatea acordată de autor istoriei culturii în raport cu istoria propriu-zisă a evreilor. Dar oare a vorbi despre „istoria mondială a poporului evreu", cum îşi intitula alt mare istoric opera ce avea să-l consacre, nu reprezintă un argument fundamental al substituirii elementului geografic-statal cu cel cultural? Poporul evreu s-a format în Mitraim, a trăit exilul babilonian şi a cunoscut, după căderea Ierusalimului şi a celui de-al Doilea Templu, o Diasporă de două mii de ani. În tot acest răstimp, ceea ce l-a ţinut pe Iosef departe sufleteşte de mediul egiptean a fost moştenirea spirituală a părinţilor părinţilor săi. Psalmii au dat tărie robilor în Babilonia, Biblia şi Talmudul au menţinut vie — în cugetele unor paria alungaţi din Spania în centrul şi în estul Europei — conştiinţa identităţii lor naţionale.

Latura social-economică a fost considerată, de asemenea, deficitară de unii comentatori ai „Istoriei" lui Graetz. Problema e pusă într-o falsă ecuaţie. Graetz evidenţiază constituţia democratică a Iudeii antice (instituirea anilor jubiliari — a polarizării bogăţiei şi sărăciei în ţară), relevă importanţa Ierusalimului în timpul regelui Solomon, analizează din unghi economic valoarea recuceririi de către Şimon Macabeul a portului Jaffo, căzut vremelnic sub stăpînire siriană, subliniază interdependenţa dintre dezvoltarea Iudeii în perioada lui Ţidkiahu şi intensitatea schimburilor comerciale cu alte ţări etc.

Una dintre constantele cercetării lui Graetz este interesul pentru contextul social-politic în care a apărut un gen sau o creaţie literară. Aducerea Chivotului Sfînt din Kiriat-Iearim la Ierusalim, din iniţiativa regelui David, naşte o puternică emulaţie sufletească şi recunoştinţa către Cel Etern se coagulează în instituţionalizarea expresiei psalmice. Fabula, parabola, ghicitoarea au prins rădăcini în literatura ebraică, fiindcă înlesneau exprimarea adevărului în învelişul agreabil şi multisugestiv, totodată, al jocului de spirit. Profetul Natan îl dojeneşte pe David pentru comportamentul faţă de Urie Hititul, prin intermediul unei parabole. Solomon este autorul a circa 3 000 de fabule şi 5 000 de precepte morale. Parabola osemintelor înviate capătă la Iehezkiel semnificaţii legate de necesitatea încurajării poporului în exil, care considera întoarcerea în ţară un vis irealizabil.

Alegoria face carieră în creaţia profeţilor. Definind profetismul ca reacţie a conştiinţei publice în faţa diverselor încălcări ale celor Zece Porunci şi ca mărturie a libertăţii cuvîntului în Iudeea antică, Graetz oscilează între clasarea lui în cadrele genului epic sau ale celui liric şi-l numeşte, sub raport estetic, „elocinţă cu forme poetice".

Arta comentariului asupra textului biblic îşi găseşte sorgintea în interferenţa dintre elenism şi iudaism în „Diaspora de aur" a evreilor din Alexandria. Încă din antichitate, a fost introdusă de Ezra obligativitatea lecturii publice a unuia dintre capitolele Pentateuhului, dar, sub influenţa oratoriei greceşti, lectura orală este completată, în cadrul obştii din Alexandria, cu o alocuţiune încărcată de opinii personale, de interpretări cu aluzii la actualitate.

Filozof al culturii, Graetz nu se mulţumeşte numai cu abordarea analitică sau comparatistă a operelor literare, ci încearcă să stabilească aportul personalităţilor istorice, culturale, filozofice în evoluţia iudaismului, ca şi îmbogăţirea doctrinei prin adaptarea unor elemente ideologice ale altor culturi. Importanţa lui Samuel, bunăoară, este legată de acţiunea acestuia de purificare a triburilor Iudeii, de realizarea unificării naţionale pe baza celei religioase, de introducerea psalmului în cadrul serviciului divin. Samuel îşi dă seama de însemnătatea a ceea ce grecii au numit *catharsis* în arta; înţelege că muzica şi literatura au o puternică înrîurire asupra sufletului omenesc.

* Zwi Hirsch (Heinrich) Graetz (n. 1817 la Kszovsa (Polonia), m. 1891 la München) — ilustru savant, specialist în istoria evreilor, traducător şi comentator al unor scrieri biblice, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe din Spania.

Politologul Graetz nu poate fi despărţit de gînditorul democrat, care subliniază, cu valoare de laitmotiv, pe întreg parcursul monumentalei sale lucrări, rolul maselor în istorie. În momentul eliberării din robie, nu doar rolul lui Moşe şi Aaron este relevat de marele istoric, ci şi acela al Bătrînilor poporului şi al poporului însuşi. Regalitatea, echivalent al nimicirii libertăţii şi egalităţii, a reprezentat o formă silnică de guvernare, comentează Graetz, dictată de necesitatea apărării de atacurile filistenilor. Regele Ioşua n-a luat nici o hotărîre importantă fără convocarea în Templu a Bătrînilor poporului. După întoarcerea din exilul babilonian, Nehemia a stabilit o legislaţie autentificată prin semnătura a 120 de reprezentanţi ai poporului. Comentînd pierirea Macabeilor, Graetz afirmă: „Oricît de dureroasă a fost pierderea lor, nici unul dintre ei nu a luat cu sine, murind, unitatea şi vigoarea naţiunii, pentru că soarta acestora nu atîrnă de viaţa unui om, ci de conştiinţa tuturor".

Steaua polară a „Istoriei" lui Graetz este etica iudaică. Pămîntul Sfînt nu este doar o simplă metaforă a dragostei de ţară, ci are virtuţi *ad litteram* Este un spaţiu unde nu sînt îngăduite crima, desfrîul, idolatria; în caz contrar, locuitorii lui sînt siliţi să-l părăsească. Acest pămînt, exemplifică Graetz, a eliminat triburile canaanene, iar în 719 î.e.a. — cele zece triburi efraimitice. Păstrarea identităţii naţionale în exil (cel babilonian, ca şi cel de după căderea celui de-al Doilea Templu) este condiţionată de respectarea Şabatului, a sărbătorilor, a căsătoriei, a obiceiurilor legate de naştere, căsătorie, moarte. Luptele îndelungate ale Macabeilor au avut, în afara importanţei lor politice, şi una morală, apreciază Graetz. Ele au transformat spiritul de abnegaţie, de jertfă pentru idealul religios-politic-etic dintr-o virtute relativ restrînsă într-o îndatorire indiscutabilă a tuturor. Era firesc ca vocaţia etică a iudaismului, evidenţiată de Graetz, să fie dublată de una pedagogică. Metoda de predare a lui Iohanan ben Zakai viza dezvoltarea deprinderii de a judeca cu mintea proprie. Hilel a creat o nomologie (ştiinţă despre legi religioase) şi a realizat, prima oară în istoria iudaismului, o sinteză între Legea scrisă şi cea orală. Nahum din Ghizmo (Emaus) a adăugat celor şapte reguli de interpretare ale lui Hilel regula adaosurilor şi restricţiilor ş.a.m.d.

Toate aceste unghiuri de vedere ale lui Graetz asupra istoriei evreilor converg spre o concepţie bine conturată despre rolul iudaismului în civilizaţia umanităţii şi despre „miracolul" repetatelor renaşteri ale poporului purtător al acestei învăţături, ce i-a conferit un statut bine conturat în cadrul istoriei universale: acela de „a fi, totodată, mic şi mare, prigonit pînă la moarte şi, totuşi, nepieritor, sclav dispreţuit şi, totuşi, model sublim".

Laconismul, forţa de sugestie a descrierii, virtuţile metaforice, simţul dramatic, ironia conferă plasticitate şi culoare operei, care devine astfel, graţie valenţelor scriitoriceşti ale lui Graetz, un roman al istoriei evreilor, o analiză critică şi un adevărat imn al celebrării întîlnirii cu strămoşii, cu enorme însuşiri educative şi certe calităţi estetice.

E. SUHOR

TALMUDUL IERUSALMITEAN

Cînd a început să scadă importanţa Işuvului evreiesc din Eretz Israel şi numărul savanţilor lui a devenit mai mic (pe la mijlocul secolului al patrulea), s-a trecut la adunarea tuturor comentariilor, legilor şi legendelor care erau cercetate în centrele de studiu din ţară, pentru ca acestea să nu se piardă. Aşa a fost creată „Ghemara", cu înţelesul de „studiu" şi acesta e „Talmudul Ierusalmitean", elaborat cam cu o sută de ani înaintea Talmudului Babilonian.

Cărturarii Talmudului Babilonian au excelat mai mult decît cei din Israel în ascuţime şi putere de disecare a problemelor, pe cînd cei din Eretz Israel erau mai înzestraţi cu sensibilitate şi imaginaţie. Condiţiile din ţară erau mai grele şi poporul venea la sinagogă ca să capete acolo consolare pentru viaţa sa chinuită, pentru starea de aservire şi pentru Ierusalimul distrus. Şi apăsarea ocupanţilor stăpînitori era aici mai grea. De aceea, Midraşul s-a dezvoltat în Eretz Israel mai mult ca în Babilon. Midraşul este comentariul legendar, liber şi actual la versetele Bibliei. Comentatorul era un orator iscusit, care ştia să entuziasmeze şi să educe pe căile moralei şi ale credinţei profunde.

Dacă în ceea ce priveşte domeniul Halahei (legislaţiei) iudaismul babilonian a fost superior, în domeniul Agadei şi al Comentariului, în popor au fost primite mai curînd comentariile create în Eretz Israel.

BAT-YAM PE BOSFOR

ÎN ISRAEL, UN ORAŞ POPULAT CU EVREI TURCI

Iată-ne la Bat-Yam, la sud de Tel-Aviv. Un cartier obişnuit la prima vedere, dacă nu ţinem seama de faptul că se găseşte pe malul mării. Cartier zgomotos, cu parfum de vacanţă; sînt atîtea ca el în Ţara Sfîntă. Palmierii, terasele cafenelelor, îmbrăcămintea viu colorată, o plajă animată, conversaţii zgomotoase. Nimic neobişnuit. Am trecut cu vederea casele clădite aproape toate după acelaşi model, unele trădînd uzura construcţiilor ieftine, atît de obişnuite într-o ţară unde curg laptele şi mierea.

Bat-Yam a fost fondat în 1924 de cîteva familii religioase, bineînţeles nu de evrei turci, pentru că religiozitatea nu e punctul lor forte. La fondarea Statului Israel, număra circa 1 000 de locuitori. În anul 1985, a ajuns la 131 000. El apare astfel ca un oraş mijlociu, cu prelungiri la Holon, Jaffo şi în sudul Tel-Aviv-ului.

Seara, oraşul se metamorfozează. Dispare uniformitatea. Atmosfera se schimbă. Ecourile conversaţiilor vin dintr-un Orient atît de apropiat şi atît de îndepărtat, totuşi. Promenada care domină plaja îşi schimbă înfăţişarea. Într-un du-te-vino continuu, în ritmul conversaţiilor în turcă sau în iudeo-spaniolă, se omoară timpul scrutîndu-se feţele oamenilor de pe terasele cafenelelor. Indiferenţa nu este un lucru obişnuit. Toată lumea interesează pe toată lumea, în bucurii şi în necazuri. De altfel, fiecare are ceva de spus celuilalt. Nu le place să uite. Văduvele care stau pe parapet îşi întrerup şuetele, zornăindu-şi podoabele. Ele inspiră aerul proaspăt şi se plîng că nu mai e ce-a fost. Apoi Bosforul, chemat de nostalgie, devine o referinţă constantă. Era mai bine acolo. Aşa gîndesc ele. Restaurantele forfotesc de lume. Clinchetul furculiţelor se amestecă cu siropoase melodii turceşti. Se transferă aici ambianţa autobuzelor turceşti pline de aceste cîntece melancolice, care uşurează săracia. Nimic nu le deosebeşte de restaurantele din Istanbul. Mirosul grătarului, sticlele tronînd pe mese, gustări care se consumă cu poftă, anecdote în limba turcă. Nimic nu lipseşte decorului. Trecătorii se opresc, discută, se adună pe trotuar, pun la cale lumea. Despre ce lume este vorba? Aici ebraica e secundară. Copiii vorbesc, strigă în ebraică, părinţii răspund în turceşte sau în iudeo-spaniolă. Toată lumea se înţelege. Esenţială este comunicarea. Sinagogile turceşti, în număr de două, au, de asemenea, credincioşii lor. Una dintre ele este ortodoxă. Sînt onorate sărbătorile, între prieteni, cu familiile. Oamenii se întîlnesc, se discută afaceri, se evaluează averea altora, nu se uită nici un semn distinctiv de ascensiune. Ei se înşeală rar asupra acestui subiect. Nu sînt numai sărbători, ci şi înmormîntări. Se vizitează familia îndoliată în săptămîna de doliu. Seara, casele sînt pline de lume. Solidaritatea etnică nu a dispărut în americanizarea galopantă. Se continuă tradiţiile, atît cît se poate. Magazinele de pe bulevardul Rothschild sînt ale evreilor turci. Se negociază în turceşte sau în idiş. Există asociaţii ale originarilor. Oamenii se şi distrează. Apoi seara se ieşe la restaurant pentru odihnă, după ziua obositoare.

Se organizează şi încep chiar să se introducă în sistemul politic. De aşteptat pentru aceşti evrei invizibili, ei se remarcă puţin, pentru că nu au ridicat probleme majore în societatea israeliană. Politica nu a fost partea lor tare în ţara de origine. Trebuiau să tacă pentru a trăi în pace. Ei au devenit evreii tăcerii. În Israel, vorbesc, dar nu sînt vizibili. Două feţe ale aceleiaşi monede. Nu se pierd uşor obişnuinţele.

Bat-Yam a început să fie populat şi de evrei turci prin anii '60. La recensămîntul din 1983, se evaluează evreii turci la 9,8% din populaţia totală, fără să se socotească prelungirile în Holon, oraş învecinat, al cărui evrei turci (4,4%) socotesc că aparţin aceluiaşi oraş-mamă în Turcia, Bat-Yam. Alături se află un centru al evreilor-spanioli din Bulgaria — Jaffa. Aceia care s-au instalat la Bat-Yam proveneau din mica clasă mijlocie, în timp ce suspuşii şi-au ales domiciliul, în aceşti ultimi ani, la nord de Tel Aviv, în cartiere de elită, ca Ramat Aviv, reproducînd schema traiului lor ca la Istanbul, cu această separaţie nord/sud, bogaţi/săraci. O separaţie care nu este de azi, de ieri, căci săracii au părăsit Turcia de multă vreme.

Aceşti evrei au plecat masiv din Turcia la fondarea Statului Israel, în jur de 35 000, apoi în valuri succesive, în timpul anilor care au urmat.

Chiar cei care nu au vorbit limba turcă în ţara lor de origine sau care au avut dificultăţi în această privinţă, au început nu numai să o vorbească în Israel, dar, de asemenea, să se ţălească cu identitatea lor turcă. Ei nu se jenează să critice viaţa lor dinainte din Turcia. Libertatea de a trăi ca evreu liber nu este neglijabilă.

Bat-Yam, prin poziţia sa de oraş la malul mării, chiar îi atrage pe aceşti evrei care cred că au regăsit Istanbulul sau Smirna. O dată sosiţi în Israel, turcitatea lor devine un semn distinctiv. O iudeitate inseparabilă de identitatea etnică, permiţînd o diferenţă în acest conglomerat care este Israelul. Un mod de a fi tu însuţi. Şi ce este mai bine decît să fii tu însuţi, la tine, în Bat-Yam? Întrebaţi dacă vor să se întoarcă în Turcia, ei răspund „nu".

LEVIŢII MODERNI

De multe ori m-a pus pe gînduri numărul impresionant de mari muzicieni evrei. De fapt, n-ar trebui să ne mire, dar poate că, în lupta constantă care se duce azi împotriva pornirilor antisemite, neonaziste, unul dintre argumentele puternice ar fi meditarea la *ce* şi *cît* au dat evreii omenirii în domeniul artei sunetelor. Tradiţiile acestea nu datează de azi—de ieri, ci de milenii, cînd imense coruri de leviţi cîntau în Templu şi, dacă reconstituim imaginea regelui David şi ca aceea a unui mare cîntăreţ din harpă (între altele, ne bucurăm constant că un omnicunoscut harpist român, Ion-Ivan Roncea, îşi datorează cariera mondială şi victoriei în concursul internaţional de harpă de la Ierusalim, o întrecere cu determinări istorice multimilenare), ne dăm seama că muzica a fost pentru evrei, cam dintotdeauna, unul dintre mijloacele de expresie naturale şi favorite. Desigur, cei ce amuţesc în faţa abundenţei de celebrităţi mondiale evreieşti în domeniul *interpretării* muzicale răspund imediat că în materie de *creaţie* componistică lucrurile nu stau tot aşa. Dar, dacă ne gîndim la unul dintre maeştrii genului francez de *grand-opéra*, Giacomo Meyerbeer (pe numele adevărat Jakob Liebman Beer), la Gustav Mahler, compozitorul postromantic vienez al unor simfonii adorate de publicul zilelor noastre, la cunoscutul şi apreciatul compozitor şi dirijor Leonard Bernstein, la Ernest Bloch, compozitorul evreo-elveţiano-american al celebrei rapsodii pentru violoncel şi orchestră *Schelomo* — şi lista ar putea fi mult mai lungă, fiind de înţeles că mulţi au ezitat să-şi dezvăluie originea adevărată din motive, regretabil, astăzi prea evidente —, am convingerea că echilibrul se reface. Iar în muzica românească, dacă pomenim doar de Alfred Mendelsohn, Anatol Vieru, Vasile Timiş, Laurenţiu Profeta, Edmond Deda, Richard Stein, Henry Mălineanu, Mişu Iancu etc., am impresia că amploarea contribuţiei compozitorilor de origine evreiască este evidentă.

Dacă citesc, însă, din nou titlul articolului, îmi dau seama că ar trebui să scriu, totuşi, în primul rînd, despre *tălmăcitorii de muzică* ce au împînzit lumea. Numele prime sînt ale pianiştilor geniali, ca Artur Rubinstein şi Vladimir Horowitz. Nu în zadar unul dintre marile evenimente muzicale găzduite de Statul Israel — şi care şi-a cîştigat o reputaţie universală — este concursul de maeştri pianişti „Artur Rubinstein", de la Ierusalim, prin care domnii Jakob Bistritzky şi Arie Vardi (laureat al unui concurs „Enescu" de la Bucureşti, între altele), conducătorii competiţiei, şi-au cucerit o autoritate mondială. În materie

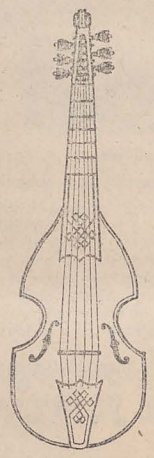

de pian, aş dori să evoc personalitatea lui Radu Lupu, recunoscut pretutindeni astăzi ca unul dintre fruntaşii clavirului timpului nostru, evreu-român din Braşov, care, alături de Murray Perahia, evreu-american, formează o echipă imbatabilă actualmente. (Ca unul ce am fost timp de 16 ani membru în juriul Premiului Internaţional al Criticilor de Disc — IRCA —, instituit de revista „High Fidelity" din New York, reprezentînd România, pot depune mărturie că înregistrările lor la patru mîini şi două piane sînt *geniale*). Mai amintind de Josef Lhevine, ilustrul pianist ale cărui gravări mai vechi, dar superbe am avut plăcerea să le înfăţişez într-o conferinţă a mea, şi pe soţia lui, Rosina Lhevine, şefă atît timp a Departamentului pian de la „Juilliard School of Music" din New York, pe marele Rudolf Serkin şi pe fiul lui, Peter Serkin, avem o imagine fugară a fruntaşilor evrei ai claviaturii. Să nu uităm că, la Londra, pianistul Solomon a reprezentat, împreună cu Beno Moiseiwitch, *nec plus ultra* al artei sale. Dar Emil Ghilels, cine ar putea contesta că se află — pornit din Odessa, ca atîţia alţi virtuozi iluştri — printre culmile pianismului rus şi mondial ?

În domeniul viorii, lucrurile sînt, poate, şi mai evidente. Primul nume care ne vine azi în minte este al lui Itzhak Perlman, a cărui virtuozitate şi căldură rămîn actualmente inegalabile în lume. Să ne gîndim însă la produsele şcolii lui Leopold Auer, de la Petersburg, la virtuozi ai zilelor trecute ca Mischa Elman, Jascha Heifetz sau, mai aproape de noi, Nathan Milstein şi însuşi marele David Oistrach, care a avut o atît de uriaşă înrîurire şi asupra violonisticii româneşti, la Isaac Stern şi Henryk Szeryng. Izvoarele violonisticii evreieşti n-au secat şi se cuvine amintit numele mai tînărului Schlomo Minz, despre care îmi amintesc că mi se spunea la firma de discuri „Polydor" (sucursala din Paris a lui *Deutsche Gramophon)* că va fi *steaua de mîine* a viorii — cea de ieri purtînd numele altui mare artist evreu, Yehudi Menuhin, discipolul iubit al lui Enescu.

ALFRED HOFFMAN

SCRIPTA CLASSICA ISRAELICA

Anuarul pe 1991—1992 (vol. XI, 223 pag. ; primul volum a apărut în 1974) al Societăţii Israeliene pentru Promovarea Studiilor Clasice, apărut cu sprijinul universităţilor din Ierusalim, Tel Aviv şi Haifa, cuprinde noi secţiuni faţă de structura volumelor anterioare — şi anume : o listă a publicaţiilor în ebraică dedicate studiilor clasice, o prezentare a dizertaţiilor în curs de elaborare la universităţile israeliene şi o prezentare a sesiunii pe 1991 a Societăţii Israeliene pentru Promovarea Studiilor Clasice.

Dintre articolele cuprinse în acest volum, am menţiona : „Olympian versus Chtonian Religion" (redactor Renate Schlesier, de la Freie Universität Berlin ; articolul este însoţit de bogate note de subsol, cu discutarea celor mai recente lucrări asupra acestui subiect), „The Hellenistic World : New Trends and Directions" (autor Frank W. Walbank, de la Peterhouse, Cambridge ; după ce se face un istoric al noţiunii de „elenism" de la Droysen pînă în zilele noastre, cu accentuarea ideii că s-a mers de la afirmarea pînă la negarea specificităţii noţiunii, autorul conchide că : „...astăzi a devenit virtual o doctrină generală aceea de a considera epoca elenistică nu ca un amestec bun sau rău, ci ca un timp al unei dezvoltări multiculturale, cu popoare de diferite rase şi religii şi cu tradiţii sociale şi politice diferite, trăind alături unele de altele, dar independent... Lumea elenistică apare mai degrabă ca un foarte complicat mozaic de societăţi separate, toate supraputse : greci, evrei, egipteni, babilonieni, parţi, bactrieni, indieni şi, desigur, în creştere — romani") ; Nicholas Horsfall (Roma) dedică un articol discutării naturii literare a „Satiriconului" lui Petronius, I.S. Fikhman (Ierusalim) un articol problemei preţurilor în Egiptul bizantin, Tal Ilan (Ierusalim) un articol descifrării şi interpretării inscripţiilor descoperite în cele trei morminte excavate în vara anului 1990 la Ierusalim, Gabriel Herman (Universitatea Ebraică din Ierusalim) un articol despre o piatră funerară evreiască descoperită la Binyamina (piatră ce se află actualmente la Departamentul de Antichităţi al Muzeului Rockefeller din Ierusalim).

Dintre recenzii am menţiona-o şi pe cea extrem de detaliată (pag. 167—181) prin care Abraham Wasserstein (de la Universitatea Ebraică din Ierusalim) prezintă critic o culegere de studii ale mai multor autori, publicată în 1992 la Londra şi New-York, cu titlul „The Jews among Pagans and Christians in the Roman Empire" (avînd ca obiect raporturile dintre păgîni, evrei, creştini în Imperiul roman), concluzia recenzentului fiind aceea că „...din cauza prezenţei captivilor străini, a sclavilor, a celor care migrau, oraşele Imperiului roman au avut populaţii cu tradiţii mixte, diferite, coexistînd mai mult sau mai puţin paşnic" ; recenzia lui M. Pucci Ben Zeev — de la Universitatea Ben Gurion — asupra lucrării lui A. Kasher (lucrare publicată la Tübingen în 1990, 372 pag.) avînd titlul „Jews and Hellenistic Cities in Eretz-Israel" (recenzentul se ocupă şi de problema controversată dacă alegerea Caesareei Maritime ca sediu al procuratorului roman a constituit o concesie făcută autonomiei evreieşti sau, dimpotrivă, o înăsprire a regimului dominaţiei romane, făcută cu scopul de a reduce importanţa Ierusalimului ; recenzia este favorabilă lucrării, considerată de recenzent ca fiind scrisă „nu din punctul de vedere al celui care guvernează, ci al celor guvernaţi").

Lista privind studiile clasice publicate în ebraică în perioada 1980—1991 nu este, evident, exhaustivă, dar cuprinde, oricum, sute de titluri, multe dintre ele fiind culegeri de studii avînd ca obiect, de exemplu : a) perioada seleucidă în Eretz-Israel ; b) Ierusalimul în perioada celui de al Doilea Templu ; c) Eretz-Israel de la distrugerea celui de al Doilea Templu la cucerirea musulmană ; d) Josephus Flavius, istoric al Eretz-Israelului ; e) revolta lui Bar-Kohba ; f) revoltele evreilor ; g) sinagogi în antichitate ; h) prezenţa Greciei şi a Romei în Eretz-Israel.

Dizertaţiile în curs de elaborare la Universitatea Bar-Ilan, Universitatea Ebraică din Ierusalim, Universitatea din Tel Aviv, Universitatea din Haifa privesc subiecte ca : inscripţiile greceşti din Eretz-Israel (aparţinînd perioadei romano-bizantine), arhitectura vechii sinagogi din Golan, jocuri şi spectacole în Palestina romană (reflectarea lor în literatura talmudică), geografia istorică a Eretz-Israelului şi scrierile lui Josephus Flavius, probleme economice în ţara Israelului în perioadele persană, elenistică şi romană.

BETINIO DIAMANT

Fundaţia Memorială pentru Cultură Evreiască

DIN PARTEA BIROULUI EXECUTIV

Fundaţia Memorială pentru Cultură Evreiască sprijină o diversitate de proiecte culturale evreieşti în întreaga lume. În această scrisoare informativă, din partea comitetului, aş dori să mă concentrez asupra a două proiecte : „Papalitatea şi evreii" şi „Teatrul evreiesc de păpuşi", ambele fiind finanţate de către Fundaţie. Aceste două proiecte — printre alte sute pe care noi în mod obişnuit le finanţăm — demonstrează întinderea şi calitatea activităţii noastre.

PAPALITATEA ŞI EVREII

Unul dintre cele mai ambiţioase proiecte privind istoria evreilor din ultimii ani (monumentala lucrare în 8 volume a profesorului Sholomo Simonsohn, de la Universitatea din Tel-Aviv, intitulată : „Scaunul Apostolic şi evreii") a văzut lumina tiparului cu sprijinul Fundaţiei Memoriale. Lucrarea desfăşoară într-un mod comprehensiv istoria politicii papale faţă de poporul evreu, de la începuturile Sfîntului Scaun şi pînă la Contrareformă.

Primele şase volume cuprind peste 3 000 de documente elocvente, pînă acum nepublicate : bule papale şi scrisori descoperite în arhivele Vaticanului şi în alte arhive şi biblioteci din Europa. Aceste documente reflectă concepţiile şi declaraţiile papale asupra evreilor şi a iudaismului, în contextul vieţii religioase, sociale şi economice a evreimii din Europa creştină medievală. Ultimele două volume conţin o analiză narativă şi un sumar al descoperirilor care acoperă o perioadă de aproximativ 1 500 de ani, de la începuturile creştinismului pînă la sfîrşitul evului mediu. Printre subiectele examinate se află Inchiziţia şi tratamentul aplicat de aceasta comunităţilor evreieşti şi literaturii evreieşti, în special Talmudului. Sînt tratate, de asemenea, persecutarea „conversos"-ilor — adică a convertiţilor din Peninsula Iberică, dintre care unii au revenit la iudaism —, polemicile şi disputele dintre evrei şi creştini, finanţele evreieşti şi alte activităţi economice, istoria evreilor (sub directa conducere papală de la Roma) din Statele Papale şi Italia, din Avignon şi Comitatul Venaissin. De asemenea, volumele explorează zelul misionar imens al Bisericii, ca efort de convertire a evreilor.

Aproape în întreaga perioadă de care se ocupă lucrarea, Scaunul Apostolic pare să menţină politica „drumului de mijloc" faţă de evrei. În pofida politicii discriminatorii şi a eforturilor misionare intense, Scaunul Apostolic a făcut adeseori paşi spre a-i proteja pe evrei atunci cînd aceştia erau supuşi unei violenţe extreme, în special ca răspuns la acuzele de crimă rituală. Însă, către sfîrşitul perioadei de care se ocupă autorul, atitudinile Papei au devenit din ce în ce mai represive. Evreii au fost segregaţi în ghetouri şi supuşi unor măsuri severe. În cele din urmă, ei au fost alungaţi din Anglia, Franţa, Spania, Portugalia şi din cea mai mare parte a Italiei şi a Germaniei. Aşa că, virtual, întreaga Europă apuseană fusese „curăţată" de evrei.

Perspectivele dobîndite ca urmare a acestui proiect sînt semnificative. În primul rînd, pentru că o nouă lumină se revarsă asupra vieţii evreilor în evul mediu şi, în al doilea rînd, deoarece sînt clarificate probleme de însemnătate contemporană, inclusiv relaţia istorică dintre Biserică şi iudaism, atitudinea Scaunului Apostolic faţă de mişcarea naţională şi implicaţiile sale pentru politica actuală a Vaticanului faţă de Statul Israel.

Sîntem mîndri de rolul Fundaţiei în sprijinirea acestui proiect, care face accesibilă o mină bogată de informaţii pentru cercetători şi istorici.

ÎNVĂŢAREA IUDAISMULUI PRIN TEATRUL DE PĂPUŞI

Unul dintre proiectele cele mai încurajatoare, sprijinit de Fundaţia Memorială, a fost teatrul talmudic, organizat de Joseph Aronson, din Ierusalim. Dl Aronson foloseşte puterea instrumentelor scenice ca mijloace de educare — în acest caz, teatrul de păpuşi — pentru a-i ajuta pe tinerii care au puţine sau nici un fel de cunoştinţe de acest fel să-şi însuşească valorile evreieşti găsite în Talmud.

În acest an, ţinta dlui Aronson a fost Ungaria. Cu sprijinul financiar al Fundaţiei Memoriale, el a conceput textele spectacolelor : „Yoseph Mokir Sabbath" şi „Kiddush Hahodesh" — care au fost traduse în limba maghiară şi înregistrate de actori din Ungaria. Timp de patru zile, dl Aronson a prezentat zece spectacole cu păpuşi, în faţa a peste 1 000 de tineri şi adulţi, în instituţiile evreieşti din Budapesta, Debreţin şi din alte localităţi. De asemenea, el a condus ateliere pentru învăţători care să folosească arta dramatică în clase pentru predarea valorilor evreieşti şi a pregătit texte în maghiară pentru a fundamenta mai bine lecţiile predate prin intermediul spectacolelor cu păpuşi.

Şeoala Masoret Avot. Şcoala Yavneh, Seminarul neologic rabinic pentru învăţători şi sinagogi, tabăra de vară Sarvash, B'nei Akivah, proiectul pentru grădiniţa Na'amat şi Agenţia evreiască — toate acestea au răspuns pozitiv — scria dl Aronson Fundaţiei. „Era un lucru încurajator să vezi bunicii împreună cu membri tineri ai familiei, care nu au trăit niciodată Şabatul, aducîndu-şi aminte de tradiţii", adaugă el, precizînd că „experienţa culturală a generaţiilor care învăţau împreună despre *idişkeit* s-a repetat de-a lungul turneului".

Succesul acestei acţiuni poate fi reeditat şi în alte ţări. Dl Aronson îşi traduce, în prezent, cele două spectacole în rusă şi îşi pregăteşte arsenalul de păpuşi pentru a aborda Midraşul şi alte subiecte în cadrul unui turneu în Rusia, care va fi sponsorizat de Fundaţia noastră, în 1993.

Aceste importante proiecte, care s-au bucurat de un succes deosebit în promovarea cunoaşterii culturii evreieşti şi a ataşamentului faţă de ea, reliefează scopul multiplelor activităţi ale Fundaţiei.

Cu stimă, al dv.
Dr. JERRY HOCHBAUM
vicepreşedinte executiv

Bella Schechter-Gottesman și poezia ei solară

Născută pe meleaguri bucovinene și stabilită de decenii la New York Bella Schechter-Gottesman este astăzi o figură de frunte a liricii de limbă idiș, pe plan mondial. Am în față ultimul ei volum de versuri, *Zimerteg (Zile de vară)*, care încununează o îndelungată creație poetică. Însuși titlul cărții definește etapa solară a acestei creații ajunse la o deplină cristalizare, ca mijloace de expresie și, nu mai puțin, ca tălmăcire artistică a datelor existențiale. Trebuie remarcat din capul locului că, deși a străbătut o experiență traumatizantă în anii războiului, poeta nu a convertit această experiență într-o viziune sumbră, a disperării și nimiciciei. O forță vitală de invidiat, a ghidat-o, ca om și ca literat, spre zonele senine ale sensibilității sociale în genere și spre izvoarele regeneratoare ale spiritului evreiesc, în particular.

Natura stenică, exuberantă a poetei s-a extins și în alte domenii ale artei. Însuși volumul la care mă refer este subintitulat *Țvonțik singlider (Douăzeci de poeme puse pe muzică)*, fiecare poezie fiind însoțită de o partitură incitantă pentru cititorul versat în descifrarea notelor. Fapt este că Bella Schechter-Gottesman are o rară intuiție a cantabilității versului. E un dar care i se trage din prezența asiduă a cîntecului popular evreiesc în mediul familial și din cultivarea lui în profesia ei „civilă", aceea de profesoară de idiș cu învățăcei de toate vîrstele — profesoară în înțelesul cel mai responsabil al cuvîntului, de pasionată predicatoare, ca să nu spun misionară, a culturii evreiești.

Adaug că și ilustrația cărții — vignetele care însoțesc aproape toate poemele, ca și desenele mai ample, de o subtilă adecvare la text — poartă semnătura Bellei Schechter-Gottesman, care e și o reputată pictoriță și graficiană (în vremea popasului ei bucureștean din a doua jumătate a deceniului '40 a făcut studii de artă plastică). Prin conjugarea celor trei haruri ale autoarei, la care se adaugă excelenta realizare tipografică, volumul *Zile de vară* își dobîndește virtuțile unui veritabil album de artă.

Tentația unor citate, ilustrative pentru vibrația lirică a poeziilor și pentru ținuta lor conceptuală, se lovește inevitabil de paloarea caracteristică unei traduceri publicistice grăbite. Suferă în primul rînd ceea ce am numit mai sus „cantabilitatea versului"; nu se mai aud ecourile răscolitoare pe care le stîrnește orchestrația, foarte bine dozată în original, a laitmotivelor dragi poetei. Să încerc, totuși, unele exemplificări.

Simțul acut al scurgerii timpului, pe care-l sugerează frapant zenitul vieții, capătă în *Zile de vară* o culoare înrudită cu aceea a cerului și a stelelor. Este, evident, o replică la amintirea insidioasă a infernului prin care poeta a trecut, ca evreică, în adolescența și tinerețea ei. Iată poemul *Zilber-ștern (Stele de argint)*: *„O, stelele mele de argint! / O, cerurile mele albastre! / O, anii mei tineri! / Anii mei tineri s-au dus. / O, anii tineri s-au dus! // Am atins piscul muntelui, / De aici drumurile se despletesc. / M-am oprit pe culme, / Un povîrniș coboară în adîncuri, / Spre adîncuri, spre adîncuri, spre adîncuri.// Vino în zbor, tu, vulturul meu, / Și ia-mă pe aripile tale / Pînă în depărtatele ceruri albastre. / Nu mă lăsa în voia lunecușului, / Nu mă lăsa înghițită în văi, / O, nu mă lăsa pradă văilor. // Voi rămîne aici în așteptare, / Cu încredințarea că te vei arăta curînd. / Nu voi vedea cum plutește spre mine întunericul, / Nu voi simți că mă cuprinde frigul, / O, nu! O, nu! O, nu!"* Numai cine a cunoscut, în anii barbari ai secolului nostru, „întunericul" și „frigul" poate simți atît de imperativ nevoia de înălțimi și oroarea de contemplarea abisurilor.

Primăvara, prin simbolistica înnoirii pure pe care o întruchipează, nu putea lipsi de pe paleta poetei: *„Vuiește primăvara în dansuri dezlănțuite. / Nimic n-o privește. Nici nu vrea să știe / Dacă fiecare-și face veacul cum se cuvine / Sau dacă tremură pămîntul, rănit, dedesubt. //... Tișnește primăvară în dansu-i furtunos, / Cu ciripit, cu șoapte, cu fluturări, cu arcuiri de aripi. / Și-atunci, cum să rămîi în nemișcarea răspîntiei? / Pornești și tu, alergi și tu, dănțuiești și tu"* (*Țehuliet zih friling = Vuiește primăvara*). În succesiunea anotimpurilor, vara aduce senzația plinătății, care nu trebuie irosită; e un statornic comandament evreiesc, cu care poeta se identifică: *„Vine și clipa cînd te oprești în loc. / Privești în jur: oare nu-i prea tîrziu? / Cît pe ce să pierd totul, / Cît pe ce să nu prind zilele verii"* (*Zimerteg = Zile de vară*). În această constelație afectivă, toamna aduce fioruri melancolice dar nu și derute irecuperabile; psihologia evreiască nu le admite: *„Oho, frunze călătoare! Oho, zile zburătoare! / Unde voi mai rătăci acum, / Cînd picle mi se aștern în drum? //... Zboară ploaia, / Galop pe un cal sălbatic / Și-mi susură o taină: îi sînt dragă. / «De ce jinduiești după primăvară, / Cînd toamna îți umple coșurile cu aur?»"* (*Harbstiid = Cîntec de toamnă*). În fine, iarna însăși, deloc paradoxal, se afirmă ca sursă de lumină și căldură: *„Seara de iarnă, înfășurată în cețuri, / Se-apropie în pași repezi. / Minune strălucitoare. / Cu cîtă căldură se lipește / Noaptea înzăpezită de amintirea toamnei!"* (*Vinter-uvnt = Seară de iarnă*).

Factura — fără exagerare spus: luminoasă — a poeziei Bellei Schechter-Gottesman este evreiască tocmai prin sfidarea suferinței și a urîtului, prin refuzul declinului și al dezolării incurabile. O vesteau ca atare și precedentele plachete ale poetei: *Stejkes țvișn moiern (Poteci printre ziduri)*, Tel-Aviv, 1972, și *Șarei (Zori)*, New York, 1980 (bibliografia poetei cuprinde și volume de literatură pentru copii, culegeri de folclor evreiesc, ca și un bogat corp de colaborări la publicații literare și pedagogice).

Privită în ansamblu, creația poetei newyorkeze scoate la iveală încă o trăsătură, integrată viziunii robuste a lumii: ironia calmă, înțelegătoare, confesivă. E, oare, cu putință ca Bella Schechter Gottesman, ancorată în temele majore ale existenței, să consacre o poezie... rock-and-roll-ului? Da, e cu putință. Firește, ca o aventură sufletească: *„Grădina mă privește prin fereastră, / Sclipitoare în straie de vară. / Dar, alături, copiii au pornit cu foc / O năucitoare muzică rock. // Scufundați în visuri, trandafirii zîmbesc. / Dulce romantism din bătrîni! / Vai, nu-i va smulge, oare, din sol / Bubuitorul rock-and-roll? // Îmi tremură inima de grija grădinii, / Parc-o și văd dîndu-se rostogol... / Nu, să n-o prindă și pe ea în mreje / Sălbaticul rock-and-roll! // Dau fuga să mai salvez ce se poate, / Dar ceva mă saltă-ntr-un zvîcnet pe loc... / Vrînd-nevrînd, m-am lansat și eu / Într-un dans pe muzică rock"* (*Rock-and roll-muzik*, volumul *Șarei*).

Editat în 1990 de „Congress for Jewish Culture" și de „League for Yiddish", albumul *Zile de vară* e prefațat de profesorul Mordkhe Schechter, titularul cursurilor de idiș de la universitatea „Columbia", autor al unor importante studii de lingvistică normativă și redactorul prestigioasei reviste de cultură a idișului *Afn șvel (În prag)*. Bella Schechter-Gottesman îi este nu numai soră, ci și un sprijin prețios în realizarea părții literare a amintitei reviste. Îndeobște domnește între ei o frățietate exemplară. De ce nu aș mărturisi că i-am cunoscut pe amîndoi în anii, de mult apuși, ai pribegiei lor? Totul era atunci în ei firav, viguroasă era numai speranța care-i mîna spre un liman al vocației lor. Fac acum parte din tagma fericită a acelora care și-au înfăptuit năzuințele.

ANTON CELARU

Au știut pentru ce-au trăit

„Am iubit viața, căci am știut pentru ce am trăit. Dar numai puțini au supraviețuit". Cu aceste cuvinte a amintit Walter Suck, președintele organizației de la Treptow (Germania) a Asociației victimelor nazismului, de luptătorul din rezistență Herbert Baum (1912—1942), la comemorarea a 50 de ani de la asasinarea acestuia. La comemorare au luat parte supraviețuitori ai grupului de rezistență al lui Herbert Baum, reprezentanți ai Ligii Antifasciștilor și autorităților locale de la Weissensee.

Începînd din 1936, electricianul Herbert Baum a condus un grup de rezistență care, între 1933 și 1942, a luptat la Berlin împotriva terorii național-socialiste. Majoritatea membrilor grupului erau evrei între 15 și 30 de ani, care proveneau din organizații de tineret de diferite orientări politice, dar toți dușmani înverșunați ai fascismului.

După 1933, grupul a acționat mai întîi prin împrăștiere de manifeste. Mai tîrziu, tinerii rezistenți au organizat ajutorarea fugii evreilor amenințați cu deportarea în lagărele de exterminare. Tinerii le-au găsit locuințe sigure, le-au procurat cartele de alimente false și acte de identitate necesare plecării în străinătate.

Punctele de sprijin ale activității lui Herbert Baum au fost marile întreprinderi berlineze și în special uzina constructoare de electromotoare a concernului Siemens, unde lucra Herbert Baum însuși, ca și mulți alți membri ai grupului.

În mai 1942, acesta a plănuit un atac asupra unei expoziții de propagandă nazistă amenajată la Berlin, în Lustgarten, fosta grădină a palatului imperial. Pentru a-i evita pe vizitatorii nevinovați, abia după ora închiderii expoziției, în seara zilei de 18 mai 1942, Herbert Baum, împreună cu alți membri ai grupului (soția sa, Marianne Baum, precum și Werner Steinbrink, Heinz Birnbaum, Sala Kochmann, Suzanne Weise, Irene Walther și Gerhard Meyer) au incendiat din mai multe locuri expoziția, cu substanțe preparate de ei.

Grupul a fost trădat de un agent al Gestapoului. Herbert Baum, soția sa Marianne și alți 27 de tineri au fost arestați la 23 mai 1942. După trei săptămîni de torturi înfiorătoare, Herbert Baum a fost asasinat de Gestapo, la 11 iunie 1942. Zece persoane au fost judecate la 16 iulie și executate la 18 august 1942. Ulterior, au fost condamnați la moarte și executați ceilalți 18 tineri arestați. Mulți alții au fost condamnați la ani grei de închisoare. Procesele au fost judecate de temutul „tribunal al poporului", prezidat de Roland Freisler, un comunist renegat și devenit... fascist.

În cimitirul evreiesc Weissensee de la Berlin, situat pe Aleea Herbert Baum, s-a amenajat un rînd de onoare pentru personalități proeminente. La capătul acestui rînd se găsește mormîntul lui Herbert Baum. Pe spatele stelei funerare sînt sculptate numele membrilor grupului de rezistență Baum, uciși de fasciști.

VIAȚA DUPĂ HOLOCAUST

Scriitorul israelian, de origine germano-evreiască, Yoram Kaniuk descrie în cel mai important roman al său, „Adam Hundesohn", viața de după Holocaust, suferințele supraviețuitorilor, fie ei aș-kenazi sau sefarzi, precum și toate implicațiile Holocaustului.

Romanul său a apărut în Israel în 1968 și, timp de aproape 21 de ani, editorii germani au refuzat să-l publice, nefiind mulțumiți de felul în care autorul a descris Holocaustul și pe germani. Cartea a fost publicată, între timp, în douăsprezece țări din întreaga lume — și, în cele din urmă, și în Germania.

Cu acest prilej, Kaniuk a vizitat Tîrgul de Carte de la Frankfurt. Dna Hanna Rheinz i-a luat un interviu, punîndu-i întrebări interesante pe diferite teme, la care acesta a răspuns cu franchețe, mărturisindu-și unele gînduri, impresii și sentimente. Vorbind despre romanul său, Kaniuk a insistat mai puțin asupra subiectului acestuia, dar mai mult asupra relației dragoste—ură, între germani și evrei, relație care l-a preocupat toată viața.

Ceea ce-l uimește pe Kaniuk este faptul că, în pofida tuturor suferințelor îndurate în perioada Holocaustului, unii evrei au rămas în Germania, atașați fiind de locurile de baștină, alții s-au reîntors, fiindu-le indiferent dacă sînt primiți sau nu cu plăcere. Kaniuk nu privește acest fapt ca o trădare, ci mai cu seamă ca o tradiție evreiască, pe care el nu o poate înțelege. Cu uimire, autorul declară: „Eu nu pot pricepe de ce evreii mai trăiesc aici". Kaniuk compară Germania cu „cel mai mare cimitir pentru evrei din toate timpurile", iar sentimentul pe care-l ai umblînd prin țară e „ca și cum ai urca pe mormane de oseminte". Studiind viața supraviețuitorilor Holocaustului, Kaniuk menționează cu insistență și uluire sentimentul de „vinovăție" pe care îl au evreii care au scăpat cu viață, spre deosebire de criminali, care nu regretă nimic. El mai afirmă, în decursul interviului, că este uluit de tendința de identificare a evreilor-supraviețuitori cu popoarele și țările care au vrut să-i extermine, și că nu înțelege de ce acum, cînd au o patrie a lor, unii dintre ei nu vin să trăiască acolo și să-și găsească o identitate evreiască.

■ Nu se poate uita!

Întrebat de interlocutoarea sa, în acest context, dacă el crede într-un viitor pentru evreii din Germania, răspunsul său categoric a fost: „Nu! Acesta nu există aici!".

Confruntarea tineretului cu terorismul

Dr. Ido Abram, profesor extraordinar pentru studiul Holocaustului la Universitatea din Amsterdam, a elaborat un proiect de învățămînt, pentru tinerii de 15—16 ani, asupra terorismului.

Proiectul a fost sprijinit de guvernul olandez cu o sumă de o jumătate de milion de guldeni.

Deși exterminarea în masă a evreilor a fost adusă la cunoștința tineretului olandez prin reportajele televiziunii, Abram consideră necesară o confruntare mai intensivă a tineretului cu tematica generală.

După cum a declarat de curînd, într-un interviu luat de ziarul „Winschoter Courant", terorismul joacă un rol destructiv nu numai împotriva identității evreiești, ci și a celei olandeze. Grozăviile petrecute în timpul celui de-al doilea război mondial sînt pagini negre ale istoriei omenirii. Cunoașterea identității culturale a Olandei, a climatului actual olandez nu ar putea fi concepută fără cunoașterea celui de-al doilea război mondial, a afirmat omul de știință.

Astfel, după părerea lui este necesar ca olandezii să cunoască comportamentul compatrioților lor în această perioadă. Înainte de 1940, refugiații evrei, îndeosebi, le era interzisă imigrarea. Pentru cei care ar fi reușit totuși să imigreze, a fost construit lagărul Westerbork, comunitatea evreiască fiind silită să suporte cheltuielile. În plus, se afirmă că numeroși olandezi ar fi ajutat la deportări. Și aproape toți funcționarii ar fi semnat „declarația de neevreu". Asta nu înseamnă însă că ei au fost răi, dar au fost fricoși sau naivi.

Abram încearcă, cu al său proiect de învățămînt, să stabilească o legătură între evenimentele de atunci și cele de astăzi.

Aici nu este vorba numai de exterminarea în masă, „faptă barbară, care descurajează pe tineri", ci de a atrage atenția asupra unor „forme aparent mai blînde ale terorismului": discriminare și prejudecăți împotriva evreilor și a altor minorități. Proiectul de învățămînt va consta dintr-o serie de lecții. O carte de bază, tipărită, se va găsi în librării. Apoi se va elabora o agendă pentru profesori și pentru pregătirea seminariilor. Materialul de studiu se va putea obține și în Belgia, precum și în Germania.

PALMA
(legendă)

Era o sîmbătă friguroasă de iarnă. Reb Zalman, ceaușul, pășea zgribulit, în cojocul lui vechi și peticit, pe strada albă și pustie. Casa președintelui comunității era departe: trebuia să meargă să-l anunțe că minianul este adunat; poate să vină acum la sinagogă. Și după aceea abia trebuia să meargă să-l cheme pe Rabin.

Era frig și Reb Zalman clocotea de furie. Se trăgea dintr-o familie de rabini și i se părea că toată lumea îi datorează, din acest motiv, respect și venerație. Tatăl lui fusese haham, e adevărat, dar și el merita mai mult. Nenorocul însă îl urmărise toată viața. Și el fu dat la studii, dar și la școală i se păruse că e veșnic nedreptățit. De ce — își zicea el — trebuia să învețe zi și noapte cînd știa prea bine că nu va putea deveni rabin niciodată? Pasă-mi-te, i se părea că prea mulți fii de rabini renumiți studiază alături de el și că nu va putea să facă față concurenței lor.

Și, într-adevăr, nu se făcu rabin. Încercă fel de fel de treburi, dar nu se pricepea la nimic. Se căsători și familia i se mări cu trei copii. Patru guri cereau de-ale gurii și Reb Zalman n-avea nici un cîștig. Așa se făcu ceaușș și i se părea că nimic pe lume nu putea fi mai jignitor decît să fii ceaș. Amărăciunea din inima lui se transformă încetul cu încetul în ură și ura creștea în el din ce în ce. Și pentru că de cele mai multe ori venea în contact cu Rabinul și cu președintele comunității, pe ei îi ura cel mai mult.

Vîntul sufla puternic și frigul pătrundea prin cojoc pînă adînc în măduva oaselor.

Reb Zalman încercă să-și alunge gîndurile negre ce-l copleșeau.

— E Șabat! E Șabat — își zicea el, dar gîndurile reveneau ca niște muște siciitoare, insistente.

De la președinte trebuia să meargă la Rabin. „De parcă ar fi bolnav să vină singur" — izbucni mînia din el. Drumul nu era lung și Rabinul stătea la geam. Ceaușul se înclină salutînd.

— Șabat Șalom!

Rabinul nu răspunse. Privea cu ochii ațintiți în gol și nu vedea nimic. În inima lui Reb Zalman ura își înfipse colții. „Ar putea să știe de ce vin. Nu salută — bine, treaba lui. Dar ce așteaptă? Poate vrea să-l rog în genunchi să vină la șil?"

Lumea intră în sinagogă. Oamenii se așezară în bănci, știind că dacă ceaușul a revenit trebuie să sosească imediat Rabinul. Dar Rabinul nu venea. Președintele comunității se răsti la ceaș:

— Ai fost la Rabin, Reb Zalman?

— De ce n-aș fi fost?

— Atunci mai du-te o dată!

Și Reb Zalman se duse.

Rabi Meir nu mai stătea la geam. Îl așteptase pe ceaș adineauri, dar stînd la geam uită de toate și se scufundă în el însuși, cercetîndu-și sufletul așa cum răsfoiești o carte. Același sentiment de îngrijorare pe care-l încercase de atîtea ori puse din nou stăpînire pe el. De cînd se ținea minte nu avusese niciodată sufletul împăcat cu ceea ce făcea. Orice încerca i se părea că e nedrept: parcă o umbră neagră și necunoscută îl urmărea pas cu pas. Simțea că trebuia să facă ceva și simtea că ceva puternic, irezistibil îl împiedica. Crezuse un timp că e nevastă-sa: divorțase de ea și, pentru un timp, își recîștigase echilibrul. Își terminase prima lucrare, care îi purtase numele peste mări și țări. Cine nu auzise încă de Malbim? Pe urmă, totul se repetase. Din nou se simțise stingherit și umbra îi apăruse din nou în spate. Se căsătorise din nou. Se mutase în altă localitate, dar nimic nu se schimbase în sufletul său...

Reb Zalman deschise ușa încet, intră și așteptă. Stătea fără să scoată un cuvînt. Simțea că, dacă ar scoate o vorbă, ar izbucni din el ca un vulcan toată furia lui clocotitoare.

„Ce stă și nu salută? Cine e el, în definitiv? Parcă ar fi o stană de piatră!! Ce-așteaptă? Să-i cad în genunchi și să-l implor să vină?!"

Dădu din umăr:

— Mi-am făcut datoria. Am fost, am venit.

Și plecă liniștit, închizînd ușa după el.

Rabi Meir ședea neclintit la masa lui de lucru. Manuscrisele stăteau grămadă și priveau, străine, spre el. Nu el le-a scris și nici nu ar fi în stare să mai lucreze vreodată la ele. Era singur, foarte singur și ceva îi lipsea din nou: nu știa ce, niciodată nu știa ce.

Se ridică în picioare și se uită la ceas. Era tîrziu. De ce oare nu vine ceaușul?

Se uită prin geam spre sinagogă: strada era pustie.

Președintele îl aștepta încruntat pe ceaș.

— Unde e Rabinul?

— Nu vine.

— De ce nu vine?

— Ce știu eu? Ce, parcă-s regele Solomon să ghicesc gîndurile oamenilor?

Președintele întră mînios la Rabin:

— Ce e cu dumneata, Rabi, că nu vii la sinagogă?

Abia după aceea îl salută în șoaptă: „Bună ziua!"

— E minianul adunat? De ce n-a venit Reb Zalman?

— Eh, a fost de două ori după dumneata.

— De două ori? Eu nu l-am văzut.

— Nu l-ai văzut? Eu de două ori l-am trimis și el zice că a fost.

Ochii lui Rabi Meir se aprinseră.

— Și ar îndrăzni să-mi spună în față că a fost de două ori la mine? Bine. O să vedem. Dar acum e prea tîrziu. Hai la șil.

— Ba nu, Rabi. Enoriașii sînt jigniți și pe bună dreptate. Chestiunea trebuie clarificată întîi.

Malbim se uită mirat la președinte. Și așa se poate.

— Ei bine, să vină Reb Zalman și să-mi spună în față!

Președintele plecă furios. Lui Malbim îi păru rău de toată afacerea. Se simțea singur și voia să meargă la sinagogă să-și descarce sufletul. Era așa de tîrziu! Așa de tîrziu! Președintele întră și, în urma lui, ceaușul. Ochii ceaușului sclipeau de dorul răzbunării — ai președintelui erau reci, sticloși.

— Reb Zalman, ai fost după mine?

— Da' ce, n-am fost?

— Reb Zalman, ai fost după mine de două ori?

— Ori că am fost!?

Lui Malbim i se făcu negru înaintea ochilor. Cînd se liniști — era prea tîrziu. Ecoul palmei îi sfîșia timpanul. Încercă să-și explice: și Moșe a trîntit Tablele Legii și le-a spart. Dar acolo era onoarea Celui Atotputernic în joc — și aici... Și el după chipul și asemănarea lui Dumnezeu...

În casa președintelui pregătirile erau în toi, deși nunta trebuia să aibă loc abia peste trei zile. Dar ce nuntă! Un an să te pregătești și încă nu poți fi sigur că termini la timp. Bucătăresele se învîrteau prin curte și stăpîna casei supraveghea totul cu zece perechi de ochi. Din cînd în cînd îi cerea sfatul soțului ei, care era peste măsură de agitat.

— Așa o să fie bine. Tu știi doar cum se obișnuiește la ei, la Kempen!

— O să fie bine, o să fie bine! — izbucni președintele, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte și încercînd zadarnic să-și ascundă supărarea.

— Dar Rabinul? Dar Rabi Meir?

— Nici o știre încă, dar sper că o să vină la timp...

Of! Întrebarea asta, dacă nu i-o pusese cuscrul de zece ori nu i-o pusese niciodată. Nuntașii veniseră în număr mare: voiau să-l vadă pe Rabi Meir, fostul lor Maghid, care a fost luat de bucureșteni ca Rabin. Rabi Meir a dispărut de cițiva ani și cei din Kempen nu voiau nici în ruptul capului să facă nunta decît cu binecuvîntarea lui. Zilele treceau și despre Rabinul Meir nici o știre. Unii ziceau despre el a fost ales ca Rabin în alt oraș, alții că ar fi murit, alții că se ascunde pe undeva. Sigur nu știa nimeni. Celor din Kempen le promisese să vină la nuntă — dar nu veni. Președintele se gîndi înciudat la Rabi Meir. Cîte supărări n-a avut cu el! Și iată că acum îl încurcă în cea mai importantă zi a vieții sale. Cine a mai auzit așa ceva ca o fată să stea logodită trei ani!

Se deschise ușa și Reb Zalman apăru. Se vedea pe el că ceva nu e în ordine. Reb Zalman era din sîmbăta aceea mulțumit. Plecarea Rabinului îl ridicase mult în propriii lui ochi și acum i se părea că e mîna dreaptă a președintelui.

— Nu fiți îngrijorat! Nu s-a întîmplat nimic! Mirele și-a pierdut ceasul de aur.

— Cum? — îl apucă președintele de haină. Se poate? Să dai de el imediat, auzi?!

— Nu vă înfuriați — se bîlbîi Reb Zalman. Ce, parcă eu îs de vină?

— Dar cine?! Cine cunoaște toți cerșetorii ăștia cîți s-au adunat? Nu?!

Reb Zalman alergă spre fundul curții, unde erau adunați cerșetorii. Îi luă unul

cîte unul și-i interogă: Cine ești? Cum te cheamă? De unde vii? Ba îi mai și scotoci prin boccele. Președintele era peste tot, în urma lui.

Un bătrîn cerșetor rupt și obosit stătea pe iarbă și se uita în gol. În jurul lui lumea era în agitație. Toți căutau ceasul și Reb Zalman era din ce în ce mai furios. Deodată dădu cu ochii de bătrînul cerșetor. Alergă spre el și-l apucă de guler.

— Ce, ești mut, cîine bătrîn?!! Las' că te cunosc eu! Pe toți vă cunosc! Unde-i ceasul de aur?!

Bătrînul, din nou nu răspunse. Reb Zalman își ieși din fire, îl înșfăcă pe bătrîn și-i trase o palmă.

— Răspunde, cîine!

Și ridică brațul să mai lovească o dată.

Bătrînul îi ridică mîna și-l opri.

— Încet, Reb Zalman! Eu te-am lovit o singură dată...

*

Dacă l-au recunoscut pe Rabi Meir sau nu, nu mai este important să povestim. Istorioara asta, așa ne-au spus-o bătrînii, învățîndu-ne să fim buni și calmi, și milioși cu cei săraci. Căci, spun înțelepții — binecuvîntată fie memoria lor — și Mesia se ascunde printre cei săraci. Că el n-a fost încă recunoscut printre ei, n-are importanță: Rabi Meir a fost recunoscut și cine s-ar fi așteptat să-l recunoască printre cerșetori? Respectul față de oameni este mai presus de orice poruncă...

„FILOSEMITISM"

Nu le sta în cale!
Lasă-i să vorbească, să scrie, să cînte!
Este atît de important
Dacă ei cred în realitate?
Important este numai
ce spun,
scriu sau cîntă.
Pretinzi că te plac
evreii înștiți,
evreii docili,
evreii politicoși,
dar cel mai mult —
evreii morți.
Și dacă un evreu
sub privirile lor
este maltratat
ei nu sînt îndurerați —
privesc, pur și simplu,
prin el.

Tu spui, filosemitul
se vinde bine.
Ce importanță are?
S-o facă fără răsplată?
Nu-i prea aproape!
Nu-i dezgoli
Nu-i mai bine că spune
chiar și fără să creadă?
Altfel totul va rămîne nedezvăluit.
Și cine va spune atunci?

Spectacolul trebuie să continue!

HERBERT KUNER

Editor și traducător. În 1939 — cînd avea patru ani — familia este nevoită să părăsească Austria și să se stabilească în S.U.A. Revenit în țară, producțiile sale vor reflecta experiența sa ca emigrant și evenimentele contemporane.

Traducere liberă de EVELIN FONEA

ȘTEFAN TITA
Anecdote tragice
JACOPONII

Risipiți prin toate unghiurile lumii, jacoponii suferiră, secole de-a-rîndul, cele mai cumplite persecuțiuni. Deși contribuția acestui popor la opera de civilizare a umanității fusese considerabilă, deși acolo unde prindeau rădăcini nu-și precupețeau sacrificiile, dovedind excepționale calități cetățenești, totuși persecuția urma ca o trenă pașii jacoponilor. Nicăieri nu izbuteau să trăiască vreme mai îndelungată, liberi de povara hulei și a nedreptăților. O ursită blestemată plutea grea ca respirația unui duh de basm peste existența acestui nefericit popor. Această ursită era, de altfel, nu numai necruțătoare, dar de-a dreptul ironică.

Închipuiți-vă, jacoponii în Persilia, de pildă, reușiseră, ca indivizi, să-și asigure numeroase prietenii, prietenii cari depășeau sensul curent al acestei noțiuni, pentru a se aureola cu încercarea de foc a jertfelor reciproce. Cu toate acestea, persiliezii, cari aveau nenumărați prieteni jacoponi, de îndată ce era vorba de colectivitatea jacoponă, manifestau sentimente antijacopone. Fiecare își justifica atitudinea intolerantă și-și scuza în același timp și sentimentele frățești la adresa prietenului jacopon cam în felul acesta: „Ei, dacă toți ar fi ca tine, desigur că nu s-ar mai putea concepe antijacoponismul. Din păcate, ceilalți sunt de nesuferit!" Această remarcă făcută foarte adesea și în toate categoriile sociale a pus pe gînduri pe Roderic, conducătorul colectivității jacopone. (Vom nara, în altă împrejurare, cum s-a constituit grupul jacopon persiliez și cari au fost condițiile cari au determinat, în mod necesar, formarea acestui grup).

Ce și-a zis omul: te pomenești că pînă la urmă, au dreptate. Totuși, pentru a-și împăca sufletul, a purces la un fel de verificare. A rugat, a stăruit și a obținut de la aceia a căror grijă o purta să circule tot mai mult și în cît mai variate medii specific persilieze, iar acolo unde-și statorniceau prietenii, cari găseau necesar să se mărturisească prin cunoscuta formulă: „Ei, dacă toți ar fi ca tine, desigur nu s-ar mai putea concepe antijacoponismul, din păcate, ceilalți sunt de nesuferit" — să ceară ca această formulă, această declarație, dacă vreți, să fie așternută pe hîrtie.

S-a întîmplat astfel ca un medic sau un avocat, sau un dulgher, sau în sfîrșit chiar un bancher jacopon să capete cîte douăzeci, treizeci de declarații de felul acesta, cari traduceau o prietenie autentică de ambele părți și care erau emanate din cele mai variate medii și categorii sociale. Desigur, operațiunea a necesitat timp, discreție și tact. Începută în anul 2930, a fost sfîrșită tocmai în 2933. Însă, odată sfîrșită, această operațiune echivala cu un soi de plebiscit, o mărturisire colectivă de sentimente de dragoste și prietenie la adresa jacoponilor. Iată deci că și „ceilalți" din cunoscuta formulă se dovediră la fel de buni, inteligenți, devotați pînă la abnegație, blînzi și mai ales patrioți. Nu mai încăpea nici un fel de discuție, nici un fel de interpretare. Cînd un grup de indivizi posedă sute și sute de mii de certificate de felul acesta, nu mai poate să fie vorba de aprecieri subiective sau de simple complezențe. Era o dovadă elocventă. Cineva lipsea totuși din acest plebiscit. Poporul persiliez. Plebiscitul dădea la iveală sau o incoherență sau o ipocrizie sau în cel mai bun caz o superficialitate totală. Ce-a mai urmat nu mai interesează prea mult. Își poate, de altfel, închipui oricine: o campanie teribilă prin presă, care scotea în evidență sufletul pieziș al poporului jacopon, care, nesocotind legile ospitalității, a întins curse meschine blîndului și tolerantului popor persiliez, o campanie politică și mai teribilă și, firește, geamuri și capete sparte...

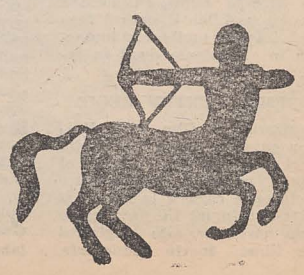

ȘTIRI ȘTIRI ȘTIRI

IARNĂ ASPRĂ

Pentru meteorologi, iarna a și început în Israel, cu toate că temperaturile maxime (în parte, peste 30°C în ultimele săptămîni) ar anunța mai curînd contrariul. Cu toate acestea, au căzut între timp și primele ploi. Pînă în prezent a căzut în sud mai multă ploaie decît în nordul țării. Chiar la Eilat s-a simțit o răcorire a vremii. Acolo, în timpul zilei, coloana de mercur a urcat „numai" pînă la 27°C. Experții meteorologi israelieni prezic însă o iarnă mai aspră decît media. Dar nu va fi mai grea decît iarna precedentă. În comparație cu media obișnuită anuală, se așteaptă în această iarnă precipitații cu 10—15% mai abundente. În unele zile va fi foarte rece, după pronosticurile meteorologilor israelieni.

ȘTIINȚĂ ȘI TEHNOLOGIE

În apropiere de Petah Tikva, se va ridica un oraș al științei. Pe o suprafață de peste 40 000 m², se va clădi un nou centru tehnologic. Investițiile se vor ridica la circa 25 milioane dolari S.U.A. Întreprinderile participante anunță că, prin acest proiect, vor fi create noi locuri de muncă pentru noii veniți și foști militari.

EBAN LA PENSIE

După retragerea sa din politica israeliană, fostul ministru de externe al Israelului, Abba Eban, „activează", deocamdată, la New York. Pentru mulți americani, el mai este încă „vocea Israelului", deși nu mai participă direct la evenimentele politice zilnice. Dar de o retragere nu se poate vorbi la apreciatul partener de discuții (onorariul ce i se oferă pentru o oră

Abba Eban

depășește cu mult chiar cele mai exagerate aprecieri). În afară de aceasta, Eban își continuă ocupația de predilecție: scrisul. De curînd, a apărut la New York noua lui carte, sub titlul: „Israel Through My Eyes" („Israel văzut de mine"), în care, printre altele, își face cunoscută și părerea despre actualul prim-ministru Yitzhak Rabin. El îi reproșează că, în cursul carierei sale politice, a făcut cîteva greșeli importante. Între altele, Rabin ar fi subestimat multă vreme importanța Intifadei.

Se observă puțin, în această carte, că pe Eban îl supără faptul că i se dă mai mare importanță în străinătate decît în Israel.

PREMIU PENTRU REGIE

Regizorul de film Billy Wilder a primit, pentru ansamblul operei sale, Premiul european al filmului pe 1992. Wilder, care și-a început cariera la Berlin și apoi s-a refugiat în America de teama naziștilor, este regizorul unor filme foarte cunoscute, printre care: „Unora le place jazzul", „Apartamentul" și „Unu, doi, trei". Apreciatului regizor, în vîrstă acum de 86 de ani, i-a fost înmînat premiul la 12 decembrie 1992, în studiourile de la Potsdam-Babelsberg.

REINHARDT

Gottfried Reinhardt, fiul celui mai cunoscut regizor și conducător de teatru berlinez din perioada Republicii de la Weimar, Max Reinhardt, domiciliat în S.U.A., va ridica pretenția de proprietar asupra lui Deutsches Theater de la Berlin, care a fost creat și condus de tatăl său. Dar, în același timp, el a admis și o eventuală renunțare la pretenția sa, în cazul în care orașul Berlin se declară dispus să asigure amenajarea unei case „Max Reinhardt". Acest memorial ar trebui să adune toate caietele de regie răspîndite în lume, ca și alte „memorabilia" ale lui Max Reinhardt. Se prevede și o omagiere deosebită a lui Max Reinhardt, la Berlin, cu ocazia celei de-a 50-a comemorări a morții sale, la 30 octombrie 1993.

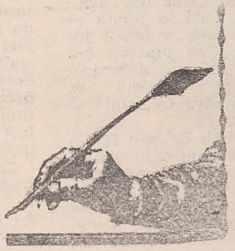

APARIȚII

În editura newyorkeză „Grove Press", au apărut două volume ale scriitorului Norman Manea — comparat de critica străină cu Kafka — și anume: volumul de proză scurtă „October Eight O'Clock" și eseurile adunate în volumul „On Clowns: The Dictator and the Artist". Norman Manea este originar din România.

PROUST

Radio BBC a comemorat 70 de ani de la dispariția, în 1922, a lui Marcel Proust, reprezentativă personalitate literară a secolului al XX-lea. În cele două emisiuni — „În căutarea lui Proust" și „Memoriile proustiene" — s-au derulat momente din viața și activitatea creatoare a autorului capodoperei „În căutarea timpului pierdut".

VICTIMĂ ȘI ARTISTĂ

Charlotte Salomon, refugiată în Franța înainte de a fi deportată la Auschwitz, a avut o carieră artistică încă din perioada cît a trăit la Berlin. „Viață? Sau Teatru?" este o operă plastică, înmănunchind 769 de guașe cu o adîncă încărcătură personală. Manuscrisul, cu caracter autobiografic, lăsat în grija unui medic din satul unde a fost ascunsă și de unde a fost deportată în lagăr, a fost expus la Muzeul de Istorie a Evreilor din Amsterdam.

„Pentru prima dată Centrul Pompidou expune 170 dintre acele guașe...". În Olanda Germania, Anglia, SUA au apărut ediții care dezvăluie excepționalele calități ale Charlotte Salomon, victimă a acțiunilor rasiste, antisemite.

DONAȚIE

Asociația „B'nai B'rith" din Buenos Aires, prin președintele ei, dr. Hector Szulik, a oferit Spitalului de copii „Ricardo Gutierrez" echipament pentru laboratorul de imunologie.

ORGANIZAȚII EVREIEȘTI DE TINERET

Organizația de tineret din Rusia, împreună cu Mișcarea unită a kibutz-urilor au luat hotărîrea de a înființa în Rusia o nouă organizație de tineret evreiască. Tinerii urmează să fie pregătiți acolo pentru a face Alia. Primele grupe ale organizației de tineret vor lua ființă la Moscova și la Kiev.

Studiind învățătura Torei

VIZITĂ

Ministrul apărării al Uruguayului, dr. Mariano Brito, a vizitat Israelul, ca invitat al omologului său israelian. El a vizitat unități din industria aeronautică, Colegiul militar de apărare națională, baze militare și întreprinderi de înaltă tehnologie. Într-un interviu acordat ziarului de limbă spaniolă „Aurora", din Tel-Aviv, ministrul uruguayan afirmă: „Israelul este o țară uimitoare".

REALES PENTRU A PATRA OARĂ

Abraham Levy Bensimol a fost reales, la Caracas, pentru a patra oară, președintele Asociației israelite sefarde din Venezuela. Este primul președinte căruia i se acordă această onoare.

COOPERARE

Grecia și Israelul aplică acordul lor, semnat acum doi ani, pentru promovarea în comun a turismului în S.U.A. În 1992, un subiect principal în desfășurarea turismului în ambele țări a fost comemorarea a 500 de ani de la expulzarea evreilor din Spania, dintre care mulți și-au găsit adăpost în Grecia.

Cele două țări au dus o campanie de încurajare a vizitelor americanilor sub semnul acestei comemorări.

INSTITUTUL „HANNAH ARENDT"

La Dresda, s-a inaugurat Institutul „Hannah Arendt" pentru cercetarea totalitarismului, avînd ca sarcină să studieze structurile politice și sociale atît ale național-socialismului, cît și ale regimului comunist. Institutul, care poartă numele celebrei specialiste în domeniul științelor umaniste Hannah Arendt, autoarea, printre altele, a cărții „Eichmann la Ierusalim", se va dedica și cercetării rezistenței împotriva dictaturii și a stăpînirii prin teroare.

CENTRU PENTRU CERCETAREA EXILULUI

Vila „Aurora", de la Pacific Palisades, Los Angeles, ultimul domiciliu al lui Lion și Marthei Feuchtwanger, va deveni sediul pentru cercetarea exilului și pentru studii europeano-americane.

Printre altele, clădirea va adăposti biblioteca Feuchtwanger, a celebrei Universități „Southern California", cuprinzînd 30 000 de volume. Institutul își începe activitatea în martie 1993.

UN ISRAELIAN LA BIENALA DE LA VENEȚIA

La viitoarea ediție a Bienalei de la Veneția, va lua parte și Avital Geva, din kibutzul Ein Shemen. Opțiunea pentru acest artist a surprins opinia publică israeliană. Geva evită publicitatea și nu prea face vîlvă în jurul creației sale artistice.

Alegerea lui nu a fost hotărîtă de un juriu, compus de obicei din directori de muzee și mecenați de artă. Decizia s-a aflat în mîinile criticului de artă Gideon Ofrat.

Geva a fost o figură-cheie pe scena artistică israeliană în anii '70. Pe el îl interesează înainte de toate relația dintre natură și tehnologie. În 1974, s-a hotărît să înfoarcă spatele artei. Astfel, în kibutzul lui a construit o seră originală, în care pot fi cultivate, cu respectarea tuturor exigențelor ecologice, tomate și alte legume în paturi de cultură suspendate, artistic realizate. Acest obiect de artă deosebit impresionează nu numai prin formă, ci și prin funcționalitatea practică și socială. Cu această lucrare, Geva va reprezenta Israelul la Bienală.

PELICANII ȘI CURENTUL ELECTRIC

Abia a început iarna în Israel și întreprinderile de stat pentru energie electrică au și găsit „un vinovat" pentru numeroasele întreruperi în alimentarea cu curent electric: pelicanii, care, cu penajul ud, au coborît pe conductele de înaltă tensiune, declanșînd astfel scurt-circuite, a declarat un responsabil al întreprinderilor de energie electrică.

După cum a relatat ziarul „Yediot Ahronot", păsările migratoare se hrănesc din iazurile piscicole artificiale aflate în imediata apropiere a centralelor electrice și în acest mod reprezintă o problemă și pentru industria piscicolă a țării.

PROTECȚIA NATURII

Daniel Ohana (35 de ani), din orașul nord-israelian Țfat, a fost condamnat la o amendă de 750 de șekeli pentru că și-a spălat fața cu apă din rezervația naturală Ein-Tev, de lîngă oraș. În instanță, paznicul rezervației, Moșe Galil, care îl surprinsese pe inculpat, a relatat că Ohana își spălase fața în piriu, deși mai multe panouri din apropiere interzic explicit scăldatul în acea apă, pentru a proteja animalele care trăiesc acolo.

COLABORARE ÎNTRE AVOCAȚI

Între Colegiul avocaților din Buenos Aires și „Israel Bar Association", care cuprinde totalitatea avocaților din Israel, s-a semnat o înțelegere prin care ambele instituții vor face un schimb de informații și se vor ajuta reciproc în problemele ce le sînt specifice.

*

A luat ființă filiala argentiniană a lui „The International Association of Jewish Lawyers and Jurists", al cărei sediu central se află la Ierusalim, din anul 1969. Printre fondatori se numără René Cassin (Premiul Nobel), Arthur Goldberg (membru al Curții Supreme de Justiție a S.U.A.) și Haim Cohen (membru al Curții Supreme de Justiție din Israel). Este vorba de o organizație apolitică, deschisă avocaților și juriștilor din întreaga lume.

MONUMENT ÎN MEMORIA VICTIMELOR HOLOCAUSTULUI

În orașul argentinian Resistencia a fost publicată, în Buletinul Oficial local, legea prin care se aprobă ridicarea unui monument în memoria victimelor Holocaustului provocat de barbaria nazistă.

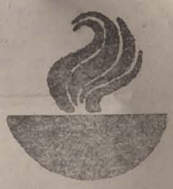

SĂPTĂMINA SEFARDĂ

Sub patronajul Comitetului chilian al Federației sefarde latino-americane, la Santiago de Chile s-a sărbătorit a VIII-a Săptămînă sefardă, cu sprijinul Ambasadei Israelului în această țară.

DECESE

La Ciudad de Mexico, a decedat distinsa doamnă Dunia Wassestrom, supraviețuitoare de la Auschwitz. Ea a fost o directoare activă și dinamică a Muzeului Holocaustului ce purta numele Tuvie Maizel; cartea sa: „Să nu se mai întîmple niciodată!" a fost un „best seller" în Mexic și în toate țările hispanofone.

*

La Buenos Aires, a încetat din viață cunoscutul scriitor de limbă idiș Iosef Okrutny. În 1986, s-au sărbătorit 50 de ani de la apariția, la Varșovia, a primei sale cărți, „Sărmana noastră pîine". În 1987, în Israel, el a primit premiul „Itzic Manger", pentru opera sa literară.

BAR MITZVA ÎN PATAGONIA

În orașul Puerto Madryn, din Patagonia (Argentina), a avut loc, pentru prima dată, o ceremonie de Bar Mitzva. Ea a fost oficiată de rabinul Eduardo Ginievici.

SALA DE SPITAL „ANNE FRANK"

Comunitatea evreiască din orașul columbian Cali, împreună cu Asociația de doamne din cadrul Organizației B'nai B'rith, au renovat și dotat cu aparatură modernă o sală a spitalului Universității locale, sală care va purta numele „Anne Frank".

JOURNAL OF THE ROMANIAN JEWS

His Eminence—Doctor Honoris Causa of Israeli Bar Ilan University

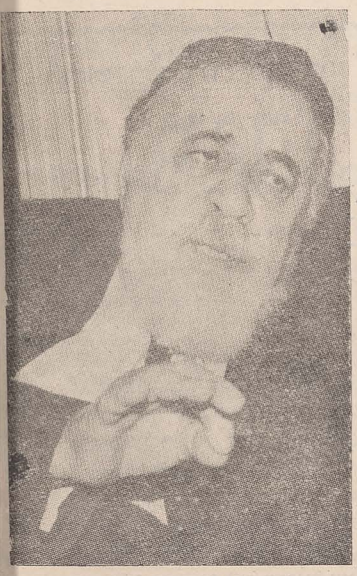

At a ceremony held on January 26 at the Bar Ilan University in Tel Aviv the reputed academic institution awarded Doctor Honoris Causa degrees in pshilosophy to :

His Eminence Chief Rabbi DR. MOSES ROSEN

ZEVULUN HAMMER, leader of the Mizrachi National Religious Party

Lawyer NAPHTALI LIFSCHITZ, founder of the university and a distinguished scholar in judaic sciences.

They were eulogized by Dr Yoseph Burg, former Interior Minister of Israel and honorary president of Yad Vashem Institute, Rabbi Prof. Dr. Emanuel Rackmann and Shlomo Eckstein, president of the university, who underscored in their speeches the awardeds' outstanding contribution to the development of Jewish life. The meeting was attended by prominent Israeli personalities in the religious, cultural and social realm. Also in attendance were the Romanian ambassador to Israel Dr. Radu Homescu and his wife.

The Federation of Jewish Communities in Romania, the Bucharest Jewish Community and the Journal of the Romanian Jews are taking this opportunity to express their heartfelt congratulations to our dearest and venerated leader and his revered wife Dr. Amalia Rosen.

MAZAL TOV, YOUR EMINENCE !

CHIEF RABBI DR MOSES ROSEN

Start Of The Road HEART AND MIND

"And it shall be for a sign unto thee upon thy hand, and for a memorial between thine eyes, that the law of the LORD may be in thy mouth ; for with a strong hand hath the LORD brought thee out of Egypt" (Exodus 13.9).

This is the verse regulating the ritual that accompanies the morning prayer (except on the Sabbath and holidays) when we put on the phylacteries (Tefillin). The exodus from Egypt signified the collective maturation of the people liberated from slavery. So far their fate had been in the hands of their oppressors, and they did not even realize that they could possibly change it. When the chains of their slavery were broken, they learned that fate is governed by God, and that they themselves had the possibility of improving it.

What is true of the community is also true of each person. When a Jew is thirteen, he is considered a man who has crossed the threshold of maturity and has an awareness. The memory of our liberation from Egypt must make him listen to the message of the Heavenly Father who guides his steps, and to the call that he should become the master of his destiny.

The phylacteries hold the chapters of the Bible telling us of belief in God and his uniqueness, of our love for Him, of the idea of reward and punishment, and of the exodus from Egypt. Their contents therefore sum up the fundamental ideas of Judaism.

We put the Tefillin on our left arm, on the heart, and on the forehead, on the brain, in order to signify that we place our soul and mind, our feeling and thinking in the service of these ideas. Judaism is not content with blind faith that derives only from the heart and is not controlled by reason. Every endeavour must be made not only to feel, but also to know God. That is why our religion is called "the teaching".

Credo quia absurdum. "I believe although it is absurd", is an anti Jewish slogan. We search, learn and inquire. We pass arguments through the sieve of reason. That is how we create the roads of access to God.

The great Maimonides told the following parable to illustrate the difference between those who approach God only with the heart and those who do so with the mind.

On the top of a tower, he said, there was a teacher whom his two disciples loved very much. The way to the top was very complicated and difficult. Overwhelmed by his longing, one of the two disciples stood at the gate of the tower and wept. The sage took pity on him descended, took the disciple by the hand and led him to the top of the tower. The other disciple started climbing the stairs on his own, lost his way, turned back and started anew. He stumbled, fell, rose and continued. Persevering and tireless, he would not be deterred by any obstacle. Eventually he found the way.

Both disciples reached their aim. The difference is this : whereas the first solved the problem only for himself, the second succeeded in discovering a way that could also be followed by others.

Tefillin shell rosh, the phylacteries placed on the forehead, therefore testify that we shall seek to approach God by logic. This does not mean that we shall make the mistake of believing that we can reach this sacred aim by cold reason alone, without a warm heart. Belief must be strongly anchored in the depth of the soul.

"Where is God ?" somebody asked young Naftali, who later became the rabbi of Ropschitz. "Wherever he is allowed to enter," was the prompt reply.

Tefillin shell yad, the phylacteries placed on the left arm, have the purpose of opening wide the gates of the heart in order to let God enter the depth of our soul.

It is this synthesis of mind and heart, of reason and sentiment that sums up our concept of the relationship of Man and his Maker.

TEL-AVIV

Celebration Of The Unification Of The Romanian Provinces And The National Day Of Romania

On January 17, 1993, a double celebration took place in Tel-Aviv, sponsored by the Israel-Romania Friendship Association : i.e. the Unification of the Romanian Provinces (24th January 1859) and the Greater Unification (Alba-Iulia, 1st December 1918).

This celebration was honoured with the presence of His Excellency the Romanian Ambassador to Israel and Mrs. Radu Homescu. His Eminence Chief Rabbi Dr Moses Rosen, the President of the Federation of the Jewish Communities in Romania, was a guest of honour.

The following persons delivered speeches on the occasion : Mr Moshe Nagor, President of the Israel-Romania Friendship Association, Minister of Justice, David Libayi, Mr Haim Haberfeld, Secretary general of the Israeli Trade Unions — Histadrut, Mr Itzhak Artzi, representative of the Mayor's office from Tel-Aviv, and Arthur Israelovich, treasurer of the Histadrut and President of the Romanian Jews in Israel.

His Eminence delivered a greeting speech on behalf of the Federation of the Jewish Communities in Romania, out of which we underline the following :

GREATER ROMANIA IS A HOLY NOTION

"The millenary ideal of the Romanian people, — unification of all Romanian Provinces into a unitary, sovereign and independent State, makes the words of the eternal bard of Judaism, David, the everlasting bard of the Psalms : הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד „Behold, how good and pleasant it is when brothers dwell in unity" (Psalm 133, 1) come true.

WE WILL NEVER FORGET

"Our loyalty and devotion shown to the Romanian people have characterized the six centuries of hospitality, which we, Jews, have enjoyed in Romania We will never forget that, while in all the other communist countries any Jewish education had completely been abolished, in Romania we have had the opportunity to teach tens of thousand Jewish children the Biblical words of our Forefathers, and to raise them up as good Jews ; that, while all over the communist empire almost nobody could emigrate to another part of the world, hundreds of thousand Jews (97%) left Romania legally, in order to partake in the rebuilding of the Holy Land (ALIA) ; that hundreds of synagogues, tens of Kosher restaurants, as well as everything else required in our religious life have functioned without any inconveniences and thus we could affirm ourselves as part of the Jewish people.

All these, we will not and cannot forget ; that's the reason of our joy on this festive Day of the "Greater Romania", which is overwhelming us and we feel it our duty to give voice to such joy here, in Israel, where there are living almost 400 thousand Romanian Jews.

In order not to cast a shadow on the Romanian people's image, we mustn't stop crying out our anger and protest against the toleration of the anti-Semite campaign of the neo-Fascists in Romania and to request the passing of a law, which should punish Anti-Semitism the way it deserves".

The Chief Rabbi's statements were vividly applauded.

The Commemoration Of The Iron Guard Pogrom In Bucharest

On Sunday, January 17, 1993, the 52nd Commemoration of the Iron Guard Pogrom against the Jewish population in Bucharest took place. The pogrom happened from 21st to 23rd January 1941 (21—23 Tevet 5701).

The event was commemorated in the presence of the leaders of the Federation of the Jewish Community in Romania and the Jewish Community in Bucharest and it was attended by many believers, descendants of the victims of the pogrom, newspaper men and reporters.

The divine service was celebrated by the first-cantors Willy Harnik and Aizik Jukovski. They were accompanied by the choir of the Choral Temple, conducted by Roger Avramescu.

In his sermon, the First-Rabbi of the Jewish Community in Bucharest, Dr Ascher Ehrenfeld, recalled the great pain suffered by the Jewish community in the Capital during this commemoration when the community remembers the innocent people from all walks of life taken out of their synagogues and home and killed for the only reason of having been Jews.

The choir of the Jewish young people "Shira Vezimra" (Conductor Izu Gott) sang Yiddish and Hebrew songs to suit the event : "Es brent" (It burns) by Mordechai Gebirtig, "The March of the Jewish Partisans" by Hirsh Glick and "Ani Maamin" (I believe with all the power of my soul).

The ceremony was completed with a divine service officiated in the presence of the leaders of the Federation of the Jewish Communities in Romania, the Jewish Community in Bucharest and a large gathering in the Giurgiu Cemetery, where the victims of the pogrom in Bucharest are burried.

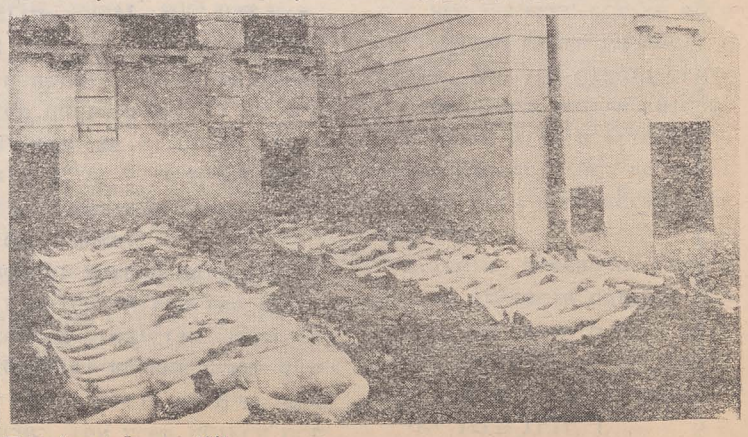

Bucharest, January 1941

כתב-עת

של היהדות הדתית מרומניה

ב"ה מס" 750-751 שבת תשנ"ג דו-שבועון

כבוד ליהדות רומניה

הרב הראשי שלנו ד"ר הונורים קאוזה של אוניברסיטת בר-אילן

ב-26 ינואר 1993 התקיים באולם החגיגי של אוניברסיטת בר-אילן מתל-אביב טקס העניקת תואר ד"ר הונורים קאוזה בפילוסופיה לאישים דלהלן:

כבוד הרב הראשי
ד"ר דוד משה רוזן;

זבולון המר-יו"ר מפלגת מזרחי
ולשעבר שר החינוך והתרבות;

עו"ד נפתלי ליפשיץ - ממיסדי אוניברסיטת בר-אילן, אישיות בולטת בתחום מדעי יהדות;

בשבחם של שלושה אישיים הנ"ל דברו: ד"ר יוסף בורג - לשעבר שר הפנים של מדינת ישראל, כעת נשיא כבוד של מכון "יד ושם"; הרב פרופסור ד"ר עמנואל רקמן ושלמה אקשטיין - נשיא אוניברסיטת בר-אילן. כולם הרימו על נס את הזכויות הנעלות של האישים שקבלו את תואר דוקטור הונורים קאוזה ואת תרומתם היוצאת-דופן בחיים היהודיים.

בטקס השתתפו אישים חשובים בחיים הדתיים, התרבותיים והסוציאלים של מדינת ישראל.

היה נוכח השגריר של רומניה בישראל, ד"ר רדו הומיסקו ורעדיתו.

ועד קהילות יהודי רומניה, קהלת יהודי בוקרשט והמערכת של ה"כתב-עת" מברכים בחמימות את מנהיגנו הדגול שליט"א זאת רעייתו הכבודה, אמליא ד"ר דוזן תחי'.

מזל טוב, מורנו ורבנו היקר!

חגיגה כפולה בתל-אביב

תחת חסות ההסתדרות למען ידידות בין ישראל ורומניה התקיימה בתל-אביב, ביום ה-17 בינואר 1993, חגיגה כפולה: איחוד הנסיכויות (24 בינואר 1859) והאיחוד של רומניה הגדולה (אלבה יוליא - 1 בדצמבר 1918).

בחגיגה השתתפו כבוד השגריר של רומניה בישראל ד"ר רדו הומיסקו ורעייתו. כבוד הרב הראשי ד"ר דוד משה רוזן, נשיא הפדרציה של הקהילות היהודיות ברומניה, היה אורח כבוד.

נשאו את דברם:

משה נגור - נשיא ההתאחדות למען ידידות ישראל - רומניה;
דוד ליבאי - שר המשפטים של מדינת ישראל;
הברפלד חיים-מזכ"ל ההסתדרות;
יצחק ארצי - נציג עיריית תל-אביב;
ארטור ישראלוביץ' -מנהל האוצר של ההסתדרות;
ד"ר רדו הומיסקו-שגריר מדינת רומניה בישראל;

בהזדמנות זו, כבוד הרב הראשי ד"ר דוד משה רוזן שליט"א, נשא נאום מרשים בשם הפדרציה של קהילות יהודי רומניה, ממנה אנו מפרסמים הקטעים דלהלן:

רומניה הגדולה - מושג קדוש

"האידאל בן אלפי שנים, איחוד כל מחוזות רומניה במדינה אחידה, רבונית ועצמאית מקיים רעיונו של נעים זמירות ישראל הנצחי: "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" (תהלים קלג, א).

מי, אם לא אנחנו היהודים, מסוגלים להבין את רוממות הרצון הזה, את אצילות רגש אחדות אחים? לכן קדושות המלים הללו "רומניה הגדולה" וכאשר הוגים את המלים "הבה נשלב זרועותינו, בעלי רגש רומני", דותים אנו בזעם כל נסיון לזרוע מחלוקת במקום הבנה, איבה במקום אהבה".

לעולם לא נשכח

"נאמנותנו ומסירותנו לרומניה היו קו המחווה את יחסנו כלפי הכנסת-אורחים אותה נהגינו שש מאות שנה במקומות הברוכות האלו פה, אנחנו היהודים.

לעולם לא נשכח שבעת שבכל ארצות שסבלו את העול הקומוניסטי לא היתה ליהודים שום אפשרות לתת חינוך יהודי, אנו, פה ברומניה, יכולנו ללמד אלפי ילדים ולחנך אותם על ברכי התורה, לגדל אותם כיהודים נאמנים לעם ישראל ולארץ ישראל; שבעת שבכל האימפריה הקומוניסטית איש לא היה יכול לצאת משם ולהגר למדינה אחרת, מרומניה עלו לישראל 400,000 יהודים (97 % מכל האוכלוסיה שלנו) וכל זה באופן חוקי, כדי להשתתף בבנין ארצנו הקדושה, שפעלו בתי-כנסת, עשרות מסעדות כשר וכל מה שנחוץ לחיים דתיים יהודיים כמעט בלי מצרים ויכולנו להצהיר שאנחנו חלק מן העם היהודי. כל אלה אנו לא יכולים לשכוח ולא רוצים לשכוח, ולכן שמחתנו וחרוותנו ביום חגיגי זה של רומניה הגדולה, ומרגישים אנו שצריכים להרים את קולנו פה, על אדמת ישראל, בה נמצאים כמעט 400,000 יהודים מיוצאי רומניה.

דוקא בכדי לא להטיל צללים על דמותו של העם הרומני, אנו לא חודלים לבטא את זעמנו ואת מחאתנו נגד המסע בעתונות האנטישמית מרומניה, ודורשים חוק שיעניש כדבעי את התופעות האנטישמיות.

בתשואות חמות נתקבלו דברי כבוד הרב הראשי

אזכרה

ביום ראשון ב"י שבט ש.ז. (17 יאנואר 1993) התקיימה בבית-הכנסת הקורלי מבוקרשט, אזכרת הקדושים שנהרגו על קידוש השם בבוגרום הלגיונרי בימים ב"א - כ"ה טבת תש"א (21 - 23 יוגואר 1941) בעיר הבירה בוקרשט.

השתתפו בהזכרה המון אנשים, יהודים ולא יהודים, וגם נציגי השגרירות והסוכנות היהודית בהעדרותו של הרב הראשי ד"ר דוד משה רוזן שליט"א, בעת בישראל, ונשא דרשת ההזכרה הרב ד"ר אשר אהרנפלד, הרב של קהלת בוקרשט, בה הזכיר את הטרגדיה מימים אלה ואת חובתנו ללמוד לקח ממה שקרה ולהיות זהירים.

החזנים אייזיק ז'וקובסקי, וזאב הארניק, יחד עם השו"ב אליעזר גלוק ערכו תפלות לזכר הקדושים.

בנוכחות המשתתפים התקיים גם על יד קברות הקדושים טקס אזכרה, כל הנוכחים אמרו קדיש לזכר נשמותיהם של 130 אחב"י שמסרו נפשם על קידוש השם.

יה' זכרם ברוך!

הרב הראשי ד"ר דוד משה רוזן

מיהו יהודי

"החדש הזה לכם
ראש חדשים
ראשון הוא לכם
לחדשי השנה".
(שמות יב, ב).

חז"ל מדייקים במלה "לכם" ואומרים: "הוא מסור בידיכם ואי אתם מסורים בידו". מפתח השחרור קשור במושג הזמן. מושג מלאכותי ויחסי, זמנו של העבד אינו שלו אלא של אדונו. לפי הקונספציה של המשפט הרומאי, ביתו, משפחתו, אשתו, רכושו של העבד, הכל נחשב כנכסי האדון ואף העבד עצמו, הוא וזמנו, נמנים על נכסי האדון. עד הגאולה, כל זמנו של העבד שייך לאדונו, מהיום ואילך כהקדמה לגאולה, בא שחרור הזמן, הוא, הזמן, מסור בידי עם ישראל שימשול בו ולא יהיו עוד בני ישראל מסורים בידו, שהזמן ימשול בם.

לכן, דורשים חז"ל את הפסוק: "אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם" - "אל תקראו 'אותם' אלא 'אתם' - אתם אפילו מוטעין, אפילו שוגגין, אפילו מזידין". בית-הדין, סמל הרצון הציבורי, הוא המושל בזמן, הקובע את הלוח. לכן כשמלאכי השרת מתכנסים לפני הקב"ה ושואלים, אימתי ראש-השנה? אימתי יום הכפורים? הוא משיבם: "אני ואתם נרד לבית-דין של מטה". המושלים על הזמן הם בית-הדין, כלומר, עם ישראל המשוחרר.

ככה אנחנו מבינים את דברי פירוש רש"י לפסוק הראשון שבתורה: אמר רבי יצחק, צריכה היתה התורה להתחיל בפרשת החודש שהיא "מצוה הראשונה בתורה", אך מפני שיבואו אומות העולם ויאמרו לנו: "לסטים אתם שכבשתם את הארץ", לכן התחילה התורה בפסוק: "בראשית ברא אלהים" - לאמור: "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" וכו'.

נמצאנו למדים מפירוש רש"י זה, את התשובה לשאלה העתיקה וגם הנוכחית מיהו יהודי? מה זאת יהדות? דת? לאום? תשובתנו היא שיש הבדל בין בני ובין בן חמי. וכל מי שחושב כי עם ישראל "ככל הגוים" הוא וכי לגבי ערכים יהודיים יכולים להשתמש באמת-המדה של הגוים - מזייף את היהדות.

יהדות זוהי "חטיבה אחת בעולם" (ברכות ה') כפי שהקב"ה אחד ויחיד, גם עם ישראל הנו אחד ויחיד במינו, המורכב מיסודות של דת ולאום, שניהם כאחד - ולא ניתן להפריד בין הדבקים.

כנסת ישראל היא הבן-זוג של השבת. בשבת נאמר: "זכור ושמור בדיבור אחד". "באחד כתוב: "ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" - האלמנט הדתי - ובשני כתוב "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם" - האלמנט הלאומי. שניהם בדיבור אחד נאמרו.

לפי השקפת אותם המחשיבים אותנו גוי "ככל הגוים", צריכה היתה תורת ישראל להתחיל בפרשת החודש, שהיא הפרק הראשון של גאולת העם - החלק הלאומי, אבל התורה התחילה ב"בראשית ברא" - באלמנט הדתי - וזאת כיון שעם האלמנט הלאומי בלבד, היו זכויותינו על ארץ ישראל בסכנה, ללסטים היינו נחשבים. עכשיו שהזכויות הללו מעוגנות בבטיס כפול - גם "בראשית ברא" וגם "החודש הזה לכם" - שוב יש לנו תשובה ניצחת לאומות-העולם.

Tiparul executat la S.C. ROMCART S.A.